

ХРВАТСКА И МАКЕДОНИЈА

*30 години независности,
пријателство и соработка*

Hrvatska i Makedonija

*30 godina neovisnosti,
prijateljstva i suradnje*

Македонски културен форум, Пула
Makedonski kulturni forum, Pula
Macedonian Cultural Forum, Pula

<p style="text-align: center;"><i>Sunakladnici:</i></p> <p>Makedonski kulturni forum, Pula „Josip Turčinović“, Pazin</p> <p style="text-align: center;"><i>Za nakladnike:</i></p> <p style="text-align: center;">Aldo Kliman Nada Lakoseljac</p> <p style="text-align: center;"><i>Glavni i odgovorni urednik:</i></p> <p style="text-align: center;">Aldo Kliman, Makedonski kulturni forum – Pula</p> <p style="text-align: center;"><i>Uredništvo:</i></p> <p>prof. dr. Teon Džingo, Institut za nacionalnu povijest – Skopje</p> <p style="text-align: center;">Elka Jačeva-Ulčar, Institut za makedonski jezik „Krste Misirkov“ – Skopje</p> <p style="text-align: center;">Aldo Kliman, Makedonski kulturni forum – Pula</p> <p style="text-align: center;"><i>Lektura radova:</i> <i>na makedonskom jeziku</i></p> <p style="text-align: center;">Elka Jačeva-Ulčar</p> <p style="text-align: center;"><i>Na naslovnici:</i></p> <p style="text-align: center;">Laze Tripkov <i>Kružna glagoljička forma</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Коиздавачи:</i></p> <p>Македонски културен форум, Пула „Јосип Турчиновиќ“, Пазин</p> <p style="text-align: center;"><i>За издавачиите:</i></p> <p style="text-align: center;">Алдо Климан Нада Лакосељац</p> <p style="text-align: center;"><i>Главен и одговорен уредник:</i></p> <p style="text-align: center;">Алдо Климан, Македонски културен форум – Пула</p> <p style="text-align: center;"><i>Редакција:</i></p> <p>проф. д-р Теон Џинго, Институт за национална историја – Скопје</p> <p style="text-align: center;">Елка Јачева-Улчар, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје</p> <p style="text-align: center;">Алдо Климан, Македонски културен форум – Пула</p> <p style="text-align: center;"><i>Лектура на илустрациите</i> <i>на македонски јазик:</i></p> <p style="text-align: center;">Елка Јачева-Улчар</p> <p style="text-align: center;"><i>На насловницата:</i></p> <p style="text-align: center;">Лазе Трипков <i>Кружна глаголичка форма</i></p>
---	---

Objavljivanje zbornika finansijskom su potporom omogućili:
Savjet za nacionalne manjine pri Vladi Republike Hrvatske,
Istarska županija i Grad Pula

Објавувањето на Зборникот е овозможено со финансиска поддршка на
Советот за национални малцинства при Владата на Република Хрватска,
Истарската жупанија и Градот Пула

ХРВАТСКА И МАКЕДОНИЈА

*30 години независности,
пријателство и соработка*

Hrvatska i Makedonija

*30 godina neovisnosti, prijateljstva
i suradnje*

2022.

Makedonski kulturni forum, Pula

“Josip Turčinović”, Pazin

URL: <https://www.makedonski-kulturen-forum.com/publikacii>

ISBN 978-953-8031-90-8

СОДРЖИНА / SADRŽAJ

ПРЕДГОВОР	9
Елка ЈАЧЕВА-УЛЧАР: Придонесојќи на хрвајскиите интелектуалци и уметници во македонската култура и образование по Втората светска војна ..	13
Драгица ПОПОВСКА: Симболичните репрезентации на хрвајската национална историја и култура во македонскиот урбан простор	36
Мими ЃОРГОСКА-ИЛИЕВСКА: Македонско-хрвајски врски низ триаголникот на заштитата на аудио-визуелното наследство	53
Vedran OBUČINA: Hrvatsko-makedonske crkvene veze	73
Лазе ТРИПКОВ: Глаголицата и визуелно-графичките предизвици на Македонија	97
Игор УЛЧАР: Хрвајско-македонските односи во областа на ветеринарната медицина	116
Диме РАТАЈКОСКИ: Осамостојувањето на Република Хрватска низ триаголникот на архивата на Македонската радио-телевизија	135
Теон ЦИНГО: Македонската независност во хрвајскиот печат	148
За авторите / O autorima / Index of Authors	163

ПРЕДГОВОР

*кон II книга од зборникот научни трудови
„Македонски ѝиреј“*

Врските меѓу Хрватска и Македонија продираат длабоко во историските процеси, па затоа е многу тешко да се одреди нивниот почеток. Меѓутоа постојат бројни докази дека иницијалните врски меѓу населението кое живеело на територијата на денешните Република Хрватска и Република Македонија датираат уште од античкиот период, а потоа продолжуваат во средниот век преку територијалните проширувања на царот Самоил кон Задар, како и патувањата на дубровничките трговци кон југ. Подоцна, тие врски уште повеќе биле продлабочени, како, на пример, при печатењето на Зборникот македонски народни песни од браќата Миладиновци во 1861 година во Загреб, под патронат на Јосип Јурај Штросмајер, потоа преку политичките, легалните и илегалните врски меѓу македонските и хрватските организации и политички партии, како и при печатењето на збирката песни „Бели мугри“ од македонскиот поет Коста Солев Рацин во 1939 година во Самобор, во печатницата на Драгутин Шпулер. По Втората светска војна и со создавањето на ФНР Југославија хрватско-македонските врски уште повеќе добиле на интензитет, првенствено преку испраќањето на повеќе од шеесетина истакнати хрватски уметници, научници и интелектуалци кои ги поставиле основите на бројни македонски институции, а таа заемна кохабитација била продлабочена преку преселувањата во рамките на

федерацијата и, подоцна, преку создавањето и работата на хрватската заедница во Македонија и на македонската заедница во Хрватска.

Зборникот „Македонски пиреј“, во својот II том што е пред вас, донесува серија научни трудови на тема „Хрватска и Македонија – 30 години независност, пријателство и соработка“, и има двојно значење. Од една страна, тој претставува сублимат на настаните кои се случуваа во текот на Тркалезната маса под истиот наслов, која беше одржана на 14 и 15 октомври 2022 година во Пула, Република Хрватска, во организација на Македонскиот културен форум. Од друга страна, печатењето на овие трудови е наш обид за пренесување и распространување на таа енергија кај секој читател за тој да се обиде да се нурне во длабочините на научната мисла и на трудот на авторите кои одлучија да придонесат, секој од својата област, во одбележувањето на овој значаен тридецениски јубилеј.

Како што напоменаваме во уводниот дел, иако почетоците на врските меѓу Македонците и Хрватите продираат длабоко во изминатите столетија, фокусот на тркалезната маса и на овој зборник беше насочен кон создавањето и прогласувањето на независноста на Република Хрватска и на Република Македонија, како и на нивното меѓусебно признавање во 1992 година. Во овие изминати три децении врските меѓу двете држави, базирани врз позитивните примери на соработка од минатото, беа надградени, дополнети и издигнати на највисоко ниво. Бројни се примерите за заемната соработка и почит во областа на културата, уметноста, лингвистиката, историографијата, религијата... И оттука, авторите, преку своите излагања на Тркалезната маса и напишаните трудови, успеаја да ги пренесат сопствените знаења и впечатоци како

несоборливи докази на заемната почит, пријателство и со-работка. Преку позитивните примери се потрудивме да го покажеме вистинскиот пример како две држави и нивните народи успеале, и сè уште успеваат, да го почитуваат другиот партнер, да гледаат со симпатии кон репрезентите на другата држава, да ја почитуваат различноста и да го ставаат акцентот токму на она што спојува и поврзува.

Таа хрватско-македонска испреплетеност и пронижаност е уочлива во секој од осумте објавени трудови кои се поместени во овој зборник. Авторите, Елка Јачева-Улчар, Драгица Поповска, Мими Ѓоргоска-Илиевска, Ведран Обукина, Лазе Трипков, Игор Улчар, Диме Ратајкоски и Теон Џинго, во своите трудови ги прикажаа врските меѓу Република Хрватска и Република Македонија во последните три децении, односно од заемното признавање меѓу двете држави по распадот на СФР Југославија до моментот на одржувањето на Тркалезната маса. Од името на Редакцијата, како и од името на Македонскиот културен форум, би сакале да им се заблагодариме за нивната висока научна и творечка професионалност, решителност и одлучност. Едноставно, без нивната посветеност и големиот придонес, овој зборник немаше да ја добие оваа своја репрезентативна научна димензија.

21 ноември 2022 година

Редакција

проф. д-р Елка ЈАЧЕВА-УЛЧАР

UDK 001.83(497.5:497.7)

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Република Македонија

ПРИДОНЕСОТ НА ХРВАТСКИТЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ И УМЕТНИЦИ ВО МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ ПО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА

1. Македонско-хрватските културни врски до Втората светска војна

Пред да пристапиме кон главната тема, би сакале да кажеме неколку збора за македонско-хрватските културни врски кои според колегите медиевисти, а ние сосема се согласуваме со тоа, „секогаш (треба да се разгледуваат) од кирило-методиевскиот период, кога почнала и афирмацијата на словенската цивилизациска свест како трета христијанска култура во Европа, веднаш по византиско-грчката и латинската. Тоа е така, зашто токму афирмацијата на словенската култура и цивилизација највпечатливо се преместила на тлото на Македонија и на Хрватска – прелевајќи ги домородните културни искуства од двете средини во своевидна симбиоза со современиот словенски цивилизациски супстрат како колективна идентификација.¹

Претходните редови упатуваат, имено, на тоа што со дефинитивното згаснување на Моравската мисија, по смртта

---

¹ Илија Велев, Маја Јакимовска-Тошиќ. „Словенската писмена традиција и македонско-хрватските културно-историски врски“. *Makedonsko-hrvatske književne, kulturne i jezične veze, knjiga III*. Rijeka: Filozofski fakultet, 2011, 96–97.

на Методиј во Моравија, „не згаснале и основните идеи за ширење на словенската цивилизациска свест од таа Мисија, ами биле продолжени од кирилометодиевите ученици, од кои најистакнати биле св. Климент и св. Наум Охридски. Нивно-то напуштање на Моравија и доаѓањето назад на Балканот означувало враќање на реализацијата на идејата за ширење на словенската цивилизациска свест назад кон нејзините извори – Македонија. Од друга страна, пак, во 886 година некои од Методиевите прогонети ученици биле продадени во Венеција како робови и се нашле на Северниот Јадран кај островот Крк. Се претпоставува дека тие таму воспоставиле словенска книжевна дејност и писменост со глаголско писмо, следејќи ја кирилометодиевската традиција. Натамошниот развој на словенската писмена традиција во Хрватска и во Македонија почнал да добива сообразена насока преку примената на изворното кирилометодиевско словенско писмо – глаголицата. Тоа историски ги поставил хрватскиот – севернојадрански и македонскиот – охридски духовен и книжевен центар на извесна дистанца од заживеаниот бугарски – преславски центар, каде што во воспоставената словенска богослужба и писменост почнало да се применува другото устроено словенско писмо – кирилицата. Значи, тогаш се поставиле и поцврстите темели на македонско-хрватските духовни и културни врски и влијанија преку заемната примена на глаголицата во писмената практика и со негувањето на изворната структура на кирилометодиевската книжевна традиција.²

Периодот од X до XIX век го обележуваат неколку настани важни за релациите меѓу Македонија и Хрватска. Во те-

---

² Ibid.

кот на X век доаѓа до интензивни контакти за време на владеењето на цар Самуил, кој со својата војска ја поминал цела Далмација (од Дубровник до Задар, при што и го освоил Дубровник. Врз основа на овие податоци акад. Стјепан Антолјак претпоставува дека Македонците и дел од Хрватите извесно време биле поврзани во рамките на Самуиловата моќна држава. Вреди да се спомене дека во 1072 година Македонците креваат востание против Византија, а на помош им дошле дукљанските Хрвати. За време на Комненската ренесанса во XII век, Мануел Комнен, со намера да ѝ ја врати старата слава на Византија, успеал да ги приспои Хрватска, Далмација, Босна, Срем и Македонија. По губењето на овие територии, Македонците и Хрватите остануваат воено и политички одвоени едни од други. Периодот од XIII и XIV век е недоволно истражен кога зборуваме за односот меѓу Македонците и Хрватите, но од средината на XVI век во Скопје се населиле голем број дубровнички трговци, кои обезбедиле добри трговски и политички врски меѓу Скопје и Дубровник. Така, братот на познатиот комедиограф Марин Држиќ (1508 – 1567), Ѓоре Држиќ е погребан на гробиштата во Гази Баба, што укажува дека тој бил меѓу многуте дубровчани кои се населиле во Скопје. Ренесансниот писател Петар Хекторовиќ (1467 – 1572) напишал песна за кралот Марко во едно од неговите дела. Проф. Горан Калоѓера ќе забележи дека во XVII век, во обид да го врати приматот на Јустинијан I (т.е. Охрид), за архиепископ бил поставен Хрват – Рафаел Леваковиќ, кој не ја презел функцијата поради тоа што прерано починал. Надбискупијата останува без верници, па во 1657 година станува дел од надбискупијата во Скопје. Познати се трговските односи меѓу Македонија и Хрватска во XVIII век. Најдобар пример за трговската

поврзаност е хрватскиот просветител Матија Антун Рељковиќ (1732 – 1798), кој ги советува Славонците да тргуваат во Македонија за да се поттикне стопанството во Славонија. Во еден дел од својата песна „Сатир или див човек“ Рељковиќ сатирично ја спомнува трговијата меѓу Славонците и Македонците.

Акад. Горан Калогера, како еден од најдобрите хрватски познавачи и проучувачи на македонскиот XIX век и првата половина на XX век, смета дека преродбенското буђење во Македонија во голема мера се должи на охрабрувањата кои стигнувале кај нас од Хрватска. Така, за Македонците се огласиле: Фрањо Рачки, Иван Кукуљевиќ Сакцински, Јосип Јурај Штросмаер; Зборникот на Миладиновци бил во рацете на браќата Мажураниќ, Аугуст Шеноа, Петар Прерадовиќ, Ватрослав Јагиќ, Медо Пуциќ и други хрватски и словенечки интелектуалци; илирските идеи, благодарение на Антун Михановиќ и на весниците на Људевит Гај, преку македонските студенти и трговци од Грац или Трст, доаѓале до Македонците и учителските кругови во Охрид, Велес и ја започнале силната антигрчка кампања; Штросмаер станал личност на која се гледало како на голем мецена, па за помош му се обраќале и Григор Прличев и Кузман Шапкарев; бискупот примал млади Македонци на школување; ги помагал македонските востанија и големи надежи полагал во унијатското движење; меѓу хрватските интелектуалци бил голем интересот за усната македонска книжевност; А. Шеноа и Ф. Рачки биле првите преведувачи на македонските песни на хрватски и на германски јазик; хрватските граматика на Мажураниќ и на Вјекослав Бабукиќ биле дистрибуирани во Македонија; Константин во Зборникот го напишал првиот македонско-хрватски диференцијален речник; бележити се

и контактите на браќата Петковиќ со хрватските интелектуалци.³ Проф. Калоѓера, како интересно ќе го наведе делото на Релковиќ „Новословенска и германска граматика“, кое било во употреба во градот Велес во XIX век.⁴

Оставајќи го XIX век стигнуваме до првата половина од XX век, кога недалеку од Загреб, во Самобор е објавена Рациновата „Бели мугри“ (1939). Стихозбирката е составена од 12 песни, во 5 циклуси напишани на велешки говор. Во неа доминираат социјалните и револуционерните теми, па затоа нејзината појава претставува извонредно крупен настан во културната и во политичката историја на македонскиот народ. „Бели мугри“ претставува потврда за можностите за изразување и на најсуптилните чувства на јазикот кој бил забрануван и одрекуван. Со стихозбирката „Бели мугри“ се отворил патот на современата македонска книжевност, а Кочо Рацин станал еден од основоположниците на современата македонска книжевност.

2. Македонско-хрватските културно-уметнички, научни и образовни врски по Втората светска војна

По Втората светска војна во Хрватска се воспоставува практиката оние Хрвати што биле окарактеризирани како нелојални на комунистичката власт, по казна да се испраќа-

---

³ Goran Kalogjera. *Prilozi istraživanju makedonske povijesti književnosti*. Скопје: Современост, 2009, 6-10. Цитирано според: Валентина Миронска-Христовска. „Аспекти околу македонско-хрватските книжевно-културни релации во XIX век“. *Македонско-хрватски книжевни, културни и јазични врски, книга IV*. Скопје: Институт за македонска литература, 2014, 178–179.

⁴ Arhiv Hrvata u Makedoniji, <https://arhivhr.mk/kategorija/istoriski-pregled-hr/>, пристапено на 20.9.2022.

ат во таканаречениот „Југословенски Сибир“, Македонија. Така еден голем број техничари, уметници и научници ќе се најдат во нашата средина и со своите компетенции и знаења ќе станат иницијатори на културните, економските и научните текови во Македонија. Во продолжение се задржуваме на оние Хрвати кои оставиле траен белег на полето на културата и општествено-хуманистичките науки, додека значајните Хрвати од природно-медицинските науки како: д-р **Вељко Бујан**, кој во раните педесетти години на покана на македонската влада, како експерт по судска медицина и патологија, формирал Катедра на Медицинскиот факултет во Скопје; проф. **Главаш** кој ја основал Клиниката за оториноларингологија при Државната болница во Скопје; проф. **Марин Каталиник**, физичар и прв ректор на Универзитетот во Скопје и др.⁵ – во согласност со насловот ќе ги оставиме за некоја друга пригода.

Започнуваме со **Ловро Матачиќ**⁶ (1899 – 1986) кој е роден на само една година од настапувањето на нултата година од XX век во благородничко семејство на државни чиновници, офицери и уметници. Родословот на неговото семејство кое потекнува од Хрватско Загорје се бележи од првите години на XVII век, поточно од 1602 год. кога австрискиот цар Рудолф II му доделил благородничка титула на далечниот предок на

---

⁵ Hrvati u Makedoniji. <https://hsk.hr/2011/06/08/hrvati-u-makedoniji/>, пристапено на 30.8.2022.

⁶ За Л. Матачиќ се користени податоци од Википедија на македонски и на српски јазик: https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%BE_%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%87%D0%B8%D1%9C; https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%BE_%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%87%D0%B8%D1%9B, пристапено на 22.8.2022 година.

Ловро Матачиќ, по име Петар Матачиќ, офицер во војската на Никола Шубиќ-Зрински, за заслуги при одбраната на Сигет во 1566 година. Таткото на Ловро, Коломан, бил правник, државен чиновник и оперски баритон, а мајка му Констанца Никитеску-Ризо, која по татко била Романка, а по мајка Германка, била театарска актерка во Виена, која настапувала под презимето на својата мајка како Констанца фон Линден.

Како деветгодишно момче Ловро (1908 г.) е примен во Хорот на виенските деца кој работел под закрилата на Царската и кралската дворска капела. Осум години подоцна матурирал на Пијаристичката⁷ класична гимназија во Виена (1916 г.), каде што учел клавир, оргули, композиција и диригирање. Ловро Матачиќ, и покрај тоа што никогаш не се стекнал со академска диплома, поседувал не само огромен талент ами и изворедна ерудиција што го поставиле високо меѓу врвните европски и светски диригенти. Уште веднаш по матурирањето како 17-годишно момче станува корепетитор на Операта во Келн. По Првата светска војна бил оперски диригент во Осијек (1919 – 1920), во Нови Сад (1920 – 1922), а (1922 – 1924), Белград (1924 – 1932), Рига (во втората половина на 1931 г.) и во Загреб (1933 – 1938). Во периодот од 1938 до 1941 г. е вршител на должноста директор и диригент на Белградската опера, како и диригент на Белградската филхармонија.

---

⁷ Придавка изведена од пијаристи. Тоа се членови на католички ред, основан од шпанскиот свештеник свети Јосиф Каласанциски во 1597 г. во Рим, со цел да им овозможи образование на сиромашните деца, најпрво во Рим, од каде што се проширил низ цела Италија и Централна Европа. Пијаристите работеле заедно со језуитите, а кога овие биле протерани и привремено забранети, мисијата ја презеле пијаристите. В. <https://sh.wikipedia.org/wiki/Pijaristi>, пристапено на 12.9.2022 година.

По започнувањето на Втората светска војна, а со основањето на Независната Држава Хрватска заминува во Загреб. Од февруари 1942 г. бил уметнички директор на Загребската опера, а 6 месеци подоцна и врховен надзорник на сите домобрански музички и заповедник на музичарите, на резервните домобрани, на членовите на ХНК, кои изведувале музички претстави за воените гарнизони. Добил чин на домобрански потполковник, а во текот на 1943 г. е назначен како врховен воен капелник на НДХ во Уредот за духовна заштита на припадниците на вооружените сили на НДХ во Виена. Во периодот 1942 – 1945 година е ангажиран како диригент во Операта на Градот Виена, а свои гостувања имал и во Германија, Италија, Шпанија, Летонија и Романија. По војната е обвинет за соработка со режимот на НДХ. Во јули 1945 г. е осуден на пет години принудна работа со лишување од слобода, како и со губење на политички и одделни граѓански права. Една година подоцна е помилуван, по што за кусо време станува корепетитор на Радио Загреб, од каде што е набргу отпуштен.

По овие за него немили животни премрежја, доаѓа во Македонија каде што од февруари 1948 г. до мај 1953 г. работи во Скопје, како диригент и режисер во новооснованата Македонска опера (основана 1947 г.), а станува и раководител на Македонската филхармонија, основана во ноември 1944. Културните хроничари бележат дека подемот на Македонската опера започнува со доаѓањето на диригентот Ловро Матачиќ, кој на оперската сцена во Скопје ги поставува делата од т.н. „железен репертоар“, како што се: „Грабнување од сарајот“, „Боеми“, „Волшебната флејта“, „Кармен“, „Евгениј Онегин“, „Никола Шубиќ-Зрински“ и др. За реализацијата на овие претстави Матачиќ ги комплетира: со-

листичката екипа, оркестарот и хорот. Ова негово залагање во професионалното оформување и воспитување на кадри-те – солисти, хористи, оркестранти на младата македонска опера, дало огромен придонес во нејзиниот развој, па затоа Ловро Матачиќ со право може да се смета за духовен татко на Македонската опера, која во следните децении ќе предизвикува голем интерес кај публиката, што резултирало со тоа во 1972 година да се заснова нејзиниот најголем бренд, а имено фестивалот „Мајски оперски вечери“.

Со одобрение лично од Тито, Ловро Матачиќ во 1954 г. добива југословенски пасош, по што се развива неговата блескава меѓународна кариера на европскиот, азискиот и американскиот континент. Умира во Загреб на 87-годишна возраст, каде што денес постои фондација за стипендирање на млади диригенти, „Ловро и Лили Матачиќ“, под чие покровителство од 1995 г. секоја четврта година се организира Меѓународен натпревар на млади диригенти, под наслов: „Ловро фон Матачиќ“.

Во редот на основоположниците на сценско-музички институции во Македонија од страна на уметници со хрватско етничко потекло, секако, се вбројува и оперската певица **Ана Липша-Тофовиќ**⁸, родена 1926 година во местото што се смета за почеток на хрватската област Посавина со најголемото речно пристаниште во хрватската држава, Сисак. Липша-Тофовиќ влегува во историјата на македонската култура со својот концерт одржан во црквата

---

⁸ За Ана Липша-Тофовиќ, податоците се црпени од Википедија на македонски јазик: https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B0_%D0%9B%D0%B8%D0%BF%D1%88%D0%B0-%D0%A2%D0%BE%D1%84%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9C; како и од <https://makfax.com.mk/kultura/291164/>, пристапено на 26.9.2022.

„Света Софија“ на 4 август 1961 година. Изведувајќи ги делата на Хендл, Моцарт, Бетовен, Глук со својот прекрасен глас, тогаш првенката на Македонската опера, практично, го означува раѓањето на еден од македонските најзначајни и светски познати меѓународни фестивали „Охридско лето“. „Се гордеам што прва запеав во овој свет храм и што го дадов својот придонес во културната историја на Македонија. Охридското лето стана дом на културата за што сонувавме пред 50 години...“, – ќе рече во телеграмата со честитки по повод полвековниот роденден на Фестивалот, познатата оперска примадона Ана Липша-Тофовиќ. За својата работа е добитник на голем број награди, меѓу кои, како најзначајна ја издвојуваме републичката награда „11 Октомври“, која двапати ја добила: еднаш за улогата на Орфеј во операта на Глук, како и за животно дело. Починала на 3 септември 2012 година на 86 години во Скопје.

Како најмлад во низата музички творци Хрвати кои твореле и, скоро, во текот целиот свој живот останале во Македонија, го спомнуваме името на 90-годишниот **Љубомир Бранѓолица**⁹, роден во бокакторскиот град, Херцег Нови, во 1932. Своето музичко образование го започнува во 1946 г. во загрепското Воено музичко училиште, а средното музичко образование го завршува во Риека. Во периодот од 1950 до 1954 година работи во Уметничкиот ансамбл на ЈНА во Белград. По овој период трајно се населува во Македонија, во која, освен првите младешки 22 години, ја испишува

---

⁹За Љубомир Бранѓолица податоците се црпени од: https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%89%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%91%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%93%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0; како и од <http://sokom.mk/mk/%D1%99%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%93%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B0/>, пристапено на 22.9.2022 г.

својата богата музичка биографија, па затоа и со право е нарекуван македонски композитор. Кога во далечната 1954 г. доаѓа во Македонија, најпрво се вработува во домовите на ЈНА во Куманово и во Скопје. Три години подоцна, од 1957 е корепетитор во Балетот при Македонскиот народен театар, а потоа добива статус на слободен уметник. Во 1966 година се вработува во Македонската радио-телевизија како продуцент музички работник и уредник на Музичката програма на Македонската телевизија. Во меѓувреме дејствува како пијанист и како балетски критичар.

Како автор на филмска музика, дебитира во 1964 година, со музиката за документарниот филм „Keј 13 Ноември“, по што следува неговото учество и во други документарни и играни филмови. Љубомир Бранѓолица е еден од композиторите кој во нашата музичка средина се одликува со исклучителна творечка и уметничка плодност. Покрај тоа што се пројавува како корепетитор, пијанист, композитор, тој е и критичар, публицист, автор на либрета и продуцент. Неговиот придонес на полето на продуктивната музичка дејност е огромен: тој вклучува над 450 композиции – солистички, камерни, симфониски, балети, мјузикли, филмска музика итн. – соединети во различни музички жанрови и стилови. Посебно место во неговото творештво заземаат балетите, 16 на број, кои претставуваат значаен сегмент во формирањето на македонскиот балетски музички репертоар, чија изведба и застапеност на домашната и на светската сцена само го потврдуваат значајното место што го зазема Љубомир Бранѓолица на македонската музичка сцена. Во 2006 година Љубомир Бранѓолица ја добива и наградата за животно дело „Трајко Прокопиев“, што ја доделува Сојузот на композиторите на Македонија.

Академик **Стјепан Антолјак** (1909, Добој – 1997, Скопје), според зборовите на неговиот наследник на предметот „Средновековна Македонија“ и негов ученик, Бранко Панов, „целиот свој работен век им го посветил на развојот на хрватската, македонската, балканската и општоевропската историска наука, како и на универзитетската настава во Загреб, Скопје, Приштина и Задар“¹⁰. Неговата историографска кариера започнува со дипломирањето на Филозофскиот факултет во Загреб во 1933 година, каде што и докторирал во 1935 година, а каде што од 1934 до 1941 година бил асистент-дневничар, а по одбраната на докторската дисертација „*Далмација и Венеција на прелиминариите во Лебен и мирот во Кампо Формио*“ станал асистент-приправник. До доаѓањето во Македонија, тој е доцент на Катедрата за национална историја (1941 – 1946), потоа директор на Државниот архив во Задар (1946 – 1952), а од 1953 до 1956 година бил научен соработник на Државниот архив во Риека. Неговото доаѓање во Скопје во 1956 г. и неговата професура на Катедрата за историја при Филозофскиот факултет во Скопје е од извонредно значење за Македонија ако се земе предвид дека тој „како припадник на прочуената *Шишиќева школа*, своите сестрани знаења, стекнати во повеќе балкански и европски центри, несебично, и на нему својствен начин, настојувал да ги пренесе и да им ги всади на своите ученици, студенти по историја и помлади колеги историографи. (...) Неговиот долгогодишен престој во Скопје (1956 – 1969), прво како редовен професор на Филозофскиот факултет, каде што ги предавал предметите Историја на народите на Југославија (среден век) и Помошни исто-

---

¹⁰ Бранко Панов. „Проф. д-р Стјепан Антолјак (1909 – 1997)“: сп. *Историја* 33.1–2 (1997), 231.

риски науки, а потоа и како раководител на Одделението за античка и средновековна историја на Институтот за национална историја во Скопје (1967 – 1971), во Архивот на Македонија и во Македонската академија на науките и уметностите, чиј член надвор од работниот состав ќе стане во 1979 година. Неговото име ќе биде забележано со златни букви во анализите на македонската историографија, бидејќи е крунисан со поставувањето на темелите на научното проучување на македонското историско минато, со изградувањето на над 1 000 дипломирани професори по историја за средно образование, како и на голем број магистри, хабилитанти и доктори по историски науки. Затоа проф. Антољак, со право се смета за основач на своја школа‘ во Република Македонија, т.н. ‚Антољакова школа. Тоа јавно го искажа по повод 75-годишнината од раѓањето и 50-годишнината од научната дејност, неговиот прв докторанд, воспитаник и соработник проф. д-р Христо Андонов-Полјански, (...) кога во својство на ректор на Универзитетот ‚Св. Кирил и Методиј‘, (...) ги изговори од името на многубројните ученици (...) знаменитите зборови: „Сите ние многу му должиме на проф. Антољак. Без него не ќе бевме она што сме!“¹¹ Придонесот за Македонија на акад. Стјепан Антољак не се состои само во неговата образовна дејност и во унапредување на универзитетската настава на високо европско ниво, туку и во неговата научно истражувачка работа на планот на македонското средновековие, но и на нововековната историја на Македонија. Неговата висока ерудиција и познавањето на класичните

---

¹¹ Бранко Панов. „Проф. д-р Стјепан Антољак (1909 – 1997)“: сп. *Историја* 33.1-2 (1997), 232.

јазици во голема мера му помогнале во неговата научноистражувачка работа што придонесло кон тоа да „постави и да расветли бројни и клучни проблеми, кои се однесуваат на проблематиката околу населувањето на Словените во Македонија, создавањето на македонските склавинии (словенски кнежевства) и нивниот однос со Византија и Бугарија, називите „Македонија“ и „Македонци“ во средниот век, Богомилството во Македонија, создавањето на Самуиловата држава и нејзиното прераснување во царство, востанијата на македонскиот народ во XI век, како и бројни проблеми од македонската топонимија, стопанската историја на Македонија, културната историја итн. За македонската историгорафија од особено значење се неговите капитални дела: *Самуиловата држава* од 1969 год. и обемното дело (979 страници) *Средновековна Македонија*, т. I од 1985 година. Тој се јавува и како коавтор во тритомната *Историја на македонскиот народ* (1969 год.) и двотомната публикација *Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и национална држава*, издадена во 1981 година од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. За унапредување на универзитетската настава во Македонија, голема улога одиграа и, сè уште, играат издадените два универзитетски учебника од проф. Антолјак: *Помошни историски науки и Извори за историјата на народите на СФРЈ за среден век*, кои имаат доживеано повеќе изданија.

Проф. Стјепан Антолјак е добитник на највисоките награди на Република Македонија: „11 Октомври“ за монографијата *Самуилова држава* и „Гоце Делчев“ за научната публикација *Средновековна Македонија*, т. I. Голем е придонесот на акад. Стјепан Антолјак и за унапредувањето на македонско-хрватските односи по создавањето на самостојна

независна Република Македонија. До пред неговата смрт, тој повеќе години ја извршуваше функцијата претседател на Хрватско-македонското друштво во Загреб.

Правникот и брилијантен професор, како што го нарекувале неговите студенти, – **Иво Пухан**¹² е роден 1916 година во Пакрац. Основното училиште го завршил во родното место, а средното во класична гимназија во Загреб. По завршувањето на гимназијата, тој студирал на Теолошкиот факултет во 1938 година. Пред крајот на војната, во 1944 година, И. Пухан заминал во партизани, во Шестата личка дивизија. Тој е учесник на Сремскиот фронт, каде што е и ранет. По војната ги продолжува студиите на Правниот факултет во Белград. Овде и докторирал, по што во 1952 година бил избран за доцент на Правно-економскиот факултет во Скопје, а во 1957 за вонреден професор. Со статус на редовен професор на Правниот факултет во Скопје се здобил во 1962. Двапати бил декан на Правниот факултет во Скопје (1957/58 и 1975 – 1977) и двапати проректор на Универзитетот „Кирил и Методиј“ во Скопје (1956 – 1960 и 1960 – 1964). Бил југословенски делегат на Хашките конвенции за меѓународно приватно право во 1960, 1964 и 1968 година, а во 1972 бил и шеф на делегацијата. Бил член на југословенската воена арбитража, член на југословенската надворешно-трговска арбитража, член на Арбитражниот суд на надворешно-тргов-

---

¹² Податоците за Иво Пухан се црпени од Википедија на македонски јазик: https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%B2%D0%BE_%D0%9F%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%BD; како и од текстот на М. Велјаноски под наслов „Поет се раѓа, оратор се станува“: д-р Иво Пухан, брилијантниот професор со ораторство на стар Римјанин, во: <https://akademik.mk/poet-se-raga-orator-se-stanuva-d-r-ivo-puhan-brilijantniot-profesor-so-oratorstvo-na-star-rimjanin-4/>, пристапено на 20.9.2022.

ската комора во Париз (Република Франција) и претседател на Арбитражата при Стопанската комора.

Легендарниот професор по римско право, д-р Иво Пухан, е втемелувач на Катедрата за правно-историски науки. Тој е родоначалник на проучувањето на многу значајни прашања од римското право и прв почнал да го проучува римското право на тогаш новооснованиот Правно-економски факултет во Скопје. Како професор и научник се појавува не само во македонската научна и стручна јавност, туку и пошироко на балканските и на европските простори. Познавачите на делото на проф. д-р Иво Пухан велат дека неговиот опус може да се подели на: дела и студии од областа на неговата потесна специјалност – римското право; дела и студии од областа на граѓанското право, во поширока смисла на зборот, вклучувајќи го и семејното право, стопанското право и меѓународното приватно право; дела и студии од областа на самоуправното право и заштитата на уставноста и законитоста; како и на дела од областа на проблемите на високото образование на Република Македонија. Проф. д-р Иво Пухан објавил голем број трудови во земјава и во странство. Како негови најзначајни трудови се издвојуваат: „Латински језик – приручник за студенте права“, „Салијски законик – (превод латинског текста)“, „Прилог историји класне борбе у Етрурији“ „Историја старог римског нексума (докторска дисертација)“, „Римски кривични поступак“, „Римско право I – историја на римското државно уредување и извори на римското право“, „Римско право II“, „Правен прирачник за правата и должностите на граѓаните“, „Римско право“ итн. Во овој контекст значајно е да се истакне дека проф. д-р Иво Пухан е автор на првиот учебник по римско право напишан на македонски јазик. Неговите некогашни студенти, денес профе-

сори на Правниот факултет во Скопје, речиси четврт век по неговото заминување со восхит зборуваат за својот професор по предметот Римско право. Во негова чест секоја година, на светскиот Ден на човековите права – 10-ти декември, на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, се одржува ораторска вечер што го носи името на професорот Иво Пухан.

Професорот **Павао Вук-Павловиќ**¹³, роден како Павао Волф во Копривница во 1894 г. е хрватски филозоф и поет. Неговите родители биле од истакнати и богати еврејски семејства кои во 1900 година се преобратиле во католичка вера, па така се крстил и шестгодишниот Павао Волф. Како млад во своето книжевно творештво го користел псевдонимот „Вук Павловиќ“, а во 1918 година, како двојно презиме официјално го сменил своето име во Павао Вук-Павловиќ. Основно училиште учел во Копривница, а класична гимназија во Загреб, каде што дипломирал во 1912 година, по што заминува на студии во Лајпциг, каде што негови професори се Вилхелм Вунд, Едуард Спренцер, Ј. И. Волкелт и др. Во 1914 година, кога започнува Првата светска војна, е мобилизиран и останува во униформа до 1918 година. Во текот на војната, сепак, продолжува да објавува статии и преводи. По војната продолжил да студира филозофија и педагогија на Филозофскиот факултет во Загреб кај професорите Арнолд, Базала и Дворниковиќ. Во 1921 година врз основа на неговата дисертација „Спознание – методолошки обид со посебно внимание на проблемите на очигледноста“, тој е унапреден во доктор по филозофија. Една

---

¹³ Податоците за Павао Вук-Павловиќ се црпиени од Википедија на хрватски јазик: https://hr.wikipedia.org/wiki/Pavao_Vuk-Pavlovi%C4%87, пристапено на 12.9.2022 г.

година студира во Берлин естетика и педагогија, по што полага професорски испит и предава на новооснованата III. вистинска гимназија, а од 1928 година и на Вишата педагошка школа во Загреб. Во 1929 година станува доцент на Катедрата за филозофија на Филозофскиот факултет во Загреб. Учествува на меѓународните филозофски конгреси во Прага, 1934 година и во Париз во 1937 година.

Во 1935 година се кандидирал за избор во повисоко професорско звање, но не успева, па останува доцент. Причините се нејасни; а најверојатно се работи за негово лично несогласување со професорот Базала. Според изјавите на веродостојните сведоци, тој со значителен оптимизам го поздравил формирањето на НДХ. Меѓутоа, новите власти многу брзо донесуваат антисемитски расистички закони. Имајќи предвид дека овие закони, како и во нацистичка Германија, се засновани врз „расно потекло“, антисемитските мерки го погодуваат и покрај тоа што е католик веќе 40 години. Тој бил суспендиран од колеџот, а потоа и пензиониран. Имотот на неговото семејство бил конфискуван и тој бил принуден да се исели од центарот на градот во куќа на Трешњевка, каде што ја поминува целата војна. Во 1945 година, комунистичката власт го враќа на универзитетот како жртва на фашизмот. Неговите предавања за етика и естетика стануваат многу популарни меѓу студентите од различни групи. Еден тогашен студент вели: „Во тоа време, предавањата на професорот претставуваа духовна оаза во претстојното море на најсуровиот сталинизам.“

Поради отфрлањето на наметнатата марксистичка догма (дијалектички и историски материјализам) доаѓа во судир со група студенти кои, кон крајот на 1947 година, на неговиот семинар започнале да протестираат зашто тој наместо за

Маркс и за Ленин им зборува за Плотин. Потресен од ова, тој заминал и никогаш веќе не се вратил на факултетот. Се вработил како библиотекар во Универзитетската библиотека, од каде што се пензионирал во 1951 година на 57-годишна возраст. Седум години подоцна, проткаени со интензивна филозофска работа, добива покана да работи на Филозофскиот факултет во Скопје. Овде, тој на 64-годишна возраст станува вонреден, а потоа и редовен професор по етика и естетика. На скопскиот Филозофски факултет во 1959 година ја основал Лабораторијата за естетика при Катедрата за филозофија со што „Павао Вук-Павловиќ ги поставува темелите на *скопската филозофска школа*, која (треба да) ги истражува специфичностите на филозофската мисла на Балканот, водејќи сметка за традицијата и за корените, но и за хоризонтите и визиите за иднината.“¹⁴ Основајќи ја школата „(...) Вук-Павловиќ ќе остави значајни и видливи поттици кај многумина свои студенти и соработници, особено кај Кирил Темков, Георги Старделов, Вера Георгиева, Кица Барциовска-Колбе, Љубиша Никодиноски-Биш, Радомир Виденовиќ, Иван Цепароски и други.“¹⁵

Додека е тој во Скопје, неговата сопруга Леља Доброниќ и нивниот син Станимир остануваат во Загреб, а следните тринаесет години тројцата живеат меѓу Загреб и Скопје. И покрај тој своевиден „развоен“ живот кој не бил лесен, неговата сопруга за „скопскиот период“ на Вук-Павловиќ ќе запише: „Десет години по „исклучувањето“ во сопствениот град и земја се случил пресврт: во 1957 година дојде понуда

---

¹⁴ Радомир Виденовиќ. *Павао Вук-Павловиќ: човек и филозоф*. Скопје: Пагома Прес ДООЕЛ, 2019, 16.

¹⁵ Ibid. 17.

од Филозофскиот факултет во Скопје, Вук-Павловиќ да им одржи циклус предавања на средношколските професори, а потоа доби повик да ја преземе Катедрата за философија на тој факултет. Со тоа започна ‚златната доба‘ во животот на Вук-Павловиќ. Прифатен, почитуван и сакан во новата средина, тој во полна мера ги разви своите педагошки, предавачки и организациски способности.¹⁶ Потврда за почитта што ја уживал во Македонија е следнава белешка во неговата биографија: „Во 1969 година со заложби на македонски почитувачи бил одликуван со Орден за братство и единство со златен венец за развој на културната соработка меѓу Хрватска и Македонија.“¹⁷ Како прост запишувач на зборови и јазикословец за мене се фасцинантни неговите погледи за космополитизмот, за културата, за патриотизмот и за вистината, особено што овие негови искази допираат и денес до нас и ѝ погодуваат на актуелната македонска стварност, па ги наведувам во наредните редови.

За космополиитије

„Народот може да се зачува себеси, својот дух и самобитност само ако го зачува своето предание, својата традиција. Поединецот може да стане космополит само како член на народот, зашто, ако некој сака да ја прескокне и да ја занемари конкретната татковина, може да стане бездомен пустиник.“ (Виденовиќ 2019: 63).

---

¹⁶ Во зборникот Pavao-Vuk Pavlović, čovjek i djelo, HAZU, Institut za filozofiju, Zagreb, 2003., стр. 20 – 21. Цитирано според: Радомир Виденовиќ. *Павао Вук-Павловиќ: човек и философ*. Скопје: Пагома Прес ДООЕЛ, 2019, 15.

¹⁷ Pavao Vuk-Pavlović, https://hr.wikipedia.org/wiki/Pavao_Vuk-Pavlovi%C4%87#Do_1918._godine, пристапено на 30.8.2022 година.

За културата

Тогаш културата се јавува како повеќе или помалку прикриена форма на контрола на сите видови на човечката слобода. Културата станува дел од репресивниот апарат кој манипулира и ги контролира сите видови на човечкото творештво. Таквото единство, неретко со анонсирани „добри намери“, го наметнува еден определен социјален слој кој ги присвојува правото и моќта за управување во (и со) културата. Тоа може да важи и за односите меѓу народите. Така, Емил Сиоран смета дека „превласта над други народи, речиси, и да не може да се оствари без потпирање врз лажни принципи со кои мажествените народи се служат за да ги прикријат своите нагони и намери.“ (Виденовиќ 2019: 60–61)

За патриотизмот

„Вук-Павловиќ смета дека космополитизмот не го негира, туку токму го претпоставува патриотизмот. Бидејќи, ако некој нема и не носи нешто свое, како ќе придонесе на некое пошироко, поопфатно, општозамислено заедништво? На народот му е должност да се грижи за своето културно наследство. Тоа е услов за неговиот опстанок. Во таа смисла говори и Сиоран (1987, 100): „Кога еден народ ќе ја загуби историската идеја за мисијата која треба да ја инкарнира – нема веќе никаква причина да ја зачува својата различност, да ги спаси своите црти среде хаосот од луѓе.“ (Виденовиќ 2019: 63)

За вистината и вистинските цели

„Само вистината им соодветствува на вистинските цели – и тоа секогаш, па и тогаш кога убива. (...) И кога индивидуата ѝ се жртвува на вистината – дотолку повеќе излегува како победник.“ (Виденовиќ 2019: 52)

Овде беше прикажан само мал сегмент од огромниот влог на пријателска Хрватска и на Хрватите во македонскиот јазик, во македонската наука, во културата, во Македонија и во нас, Македонците, воопшто. Велам мал сегмент, зашто списокот на заслужни Хрвати во Македонија и за Македонија е огромен. Доволно е, впрочем, да се отвори порталот „Arhiv Hrvata u Makedoniji“ за да се потврди мојава забелешка. Па сепак, иако им должам подолга статија, не можам на крајот, без да спомнам две големи и значајни имиња за Македонија, поникнати на хрватска почва. Тоа се: професорката по драматургија Јелена Лужина, која е еден од највредните проучувачи на македонското драмско творештво и под чие менторство се создадоа една цела плејада на исклучително талентирани македонски драмски автори. На крајот, иако на последно место, но сепак како многу важно, го истакнувам името на професорот Горан Калоѓера, академик на МАНУ од надворешниот состав, еден исклучителен проучувач на македонскиот литературен XIX век, основач на Лекторатот по македонски јазик и литература на Универзитетот во Ријека и до неодамна почесен конзул на Р Македонија во Хрватска, од каде што по 10-годишниот мандат беше принуден своеволно да даде оставка покажувајќи го на тој начин несогласувањето со политиката на актуелната власт во Македонија.

Користена литература:

1. Arhiv Hrvata u Makedoniji, <https://arhivhr.mk/kategorija/istoriski-prehled-hr/>, пристапено на 20.9.2022.
2. Илија Велев, Маја Јакимовска-Тошиќ. „Словенската писмена традиција и македонско-хрватските културно-историски врски“. *Makedonsko-hrvatske književne, kulturne i jezične veze, knjiga III*. Rijeka: Filozofski fakultet, 2011.

3. М. Велјаноски. „Поет се раѓа, оратор се станува“: д-р Иво Пухан, брилијантниот професор со ораторство на стар Римјанин, во: <https://akademik.mk/poet-se-raga-orator-se-stanuva-d-r-ivo-puhan-brilijantniot-profesor-so-oratorstvo-na-star-rimjanin-4/>, пристапено на 20.9.2022.

4. Радомир Виденовиќ. *Павао Вук-Павловиќ: човек и филозоф*. Скопје: Пагома Прес ДООЕЛ, 2019.

5. Goran Kalogjera. *Prilazi istraživanju makedonske povijesti književnosti*. Скопје: Современост, 2009.

6. Валентина Миронска-Христовска. „Аспекти околу македонско-хрватските книжевно-културни релации во XIX век“. *Македонско-хрватски книжевни, културни и јазични врски, книга IV*. Скопје: Институт за македонска литература, 2014.

7. Бранко Панов. „Проф. д-р Стјепан Антољак (1909 – 1997)“. сп. *Историја* 33.1-2 (1997).

8. Hrvati u Makedoniji. <https://hsk.hr/2011/06/08/hrvati-u-makedoniji/>, пристапено на 30.8.2022.

проф. д-р Драгица ПОПОВСКА UDK 811.163.42'373.21(497.5:497.7)
Институт за национална историја
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Република Македонија

СИМБОЛИЧНИТЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ НА ХРВАТСКАТА ИСТОРИЈА И КУЛТУРА ВО МАКЕДОНСКИОТ УРБАН ПРОСТОР

Вовед

Називите на улиците претставуваат не само ориентири во градскиот простор, туку, исто така, се и носители на симболи кои во значаен дел го креираат идентитетот на градот. Како „културно-значенски простори“¹ тие стануваат интегрален дел од човековото секојдневие, односно се јавуваат како активни чинители во вообличувањето и перцепцијата на општествената стварност. Реферирајќи на различни историски настани и личности, имињата на улиците обезбедуваат информации за сложената структура на политиките на именување, поврзани со локалните/општествените ставови за историјата и за креирањето на општествениот/градскиот простор.

Урбаните топоними не се никогаш *чисто* локални, зашто во таа смисла би содржеле само *автoхoнoни* имиња.² Истражувањето покажува дека во процесот на урбана коме-

¹ Види повеќе во: Jasna Čapo, Valentina Gulin Zrnić, „Oprostornjavanje antropološkog diskursa. Od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta“, во: Mjesto, Nemjesto, Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture (ur. Jasna Čapo, Valentina Gulin Zrnić), Zagreb, 2011, стр. 27.

² Liora Bigon, Michel Ben Arrous, „Street-Naming Cultures in Africa and Israel: Power Strategies and Place-Making Practices“, Routledge Research in Planning and Urban Design, Routledge, 2021, стр. 38.

морација партиципираат не само локалните/националните (*внатрешни*) содржини, туку учествуваат и *надворешни* содржини, кои ја отелотворуваат историјата и културата на *груѓи* нации, држави. Ваквата урбана номенклатура овозможува да се согледа националното/локалното позиционирање во однос на *груѓиштето*, но и да се види начинот на кој дадената политичка идеологија го перципира светот околу себе. Зашто, имињата на улиците не се само *едноставно* поставени од локалната власт. Зад именувањето стои политиката на културно вреднување, доминантни ставови и идеи втемелени во локалната/националната историја, која од перспектива на политичката идеологија ги перципира конкретните имиња како *позитивни*.

Трудот се занимава со имињата на улиците кои сублимирано ја материјализираат, отелотворуваат и репрезентираат Хрватска во урбаниот простор на главниот град Скопје. Анализата на достапните податоци овозможува да се проследи присутноста на специфични *вредности* поврзани со хрватската култура и историја во македонскиот урбан простор и истовремено ги открива детерминантите врз кои се градело/гради приближувањето на двете култури, македонската и хрватската.

Мапирање и анализа на инкорпорираните хрватски содржини во македонскиот урбан простор

Изворната граѓа која е предмет на научна експликација во најголем дел се базира на податоците за имињата на улиците кои се поставени на интернет страната на јавното претпријатие „Улици и патишта“ кое е задолжено за одржување на улиците во градот Скопје.³ Дополнително, во

³ ЈП „Улици и патишта“, Улици Град Скопје, Улици под надлежност на Градот и на Општините. Достапно на: <http://uip.gov.mk/ulitsi-grad-skopje/>.

истражувањето се вклучени и податоци од службени документи, поврзани со темата.

Анализата на достапните податоци овозможува да се идентификуваат главните симболи кои ја визуелизираат Хрватска во просторната структура на градот. За потребите на ова истражување, имињата на улиците, генерално, се категоризирани во три групи: личности кои придонеле за развојот на науката, уметноста и културата (поети, писатели, уметници, научници...),⁴ потоа, личности поврзани со политиката и третата – географски имиња, канонизирани, главно, по имињата на хрватските градови.

Истражувањето покажува доминација на првата група одоними, која подразбира комеморација на личности поврзани со културата и уметноста. Од оваа група ги издвојуваме улиците именувани по хрватските книжевници: „Аугуст Цесарец“⁵ (во Општина Чаир), „Владимир Назор“⁶ (Општи-

---

⁴ Целта на материјалот кој следува не е да се занимава со бројните контроверзи кои постојат околу одредени личности, во однос на нивната етничка припадност или припадноста на нивните дела/достигнувања. Фокусот е ставен на поврзаноста на личностите со хрватската историја и култура, генерално.

⁵ Аугуст Цесарец (1893 – 1941) бил истакнат хрватски писател, публицист и револуционер. Едно од позначајните имиња во хрватската литература помеѓу двете светски војни, чиешто книжевно дело е проникнато со револуционерно-политичките идеи на комунизмот. Види повеќе во: Cesarec, August. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 21. 8. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11323>>.

⁶ Владимир Назор (1876 – 1949) бил поет и политичар. Прв претседател на Президиумот на хрватскиот парламент. Види повеќе во: Nazor, Vladimir. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 21.8.2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43168>>.

на Центар), „Људевит Гај“⁷ (Општина Центар), „Иван Мажураниќ“⁸ (Драчево, Општина Кисела Вода) и улицата „Мирослав Крлежа“⁹ (Општина Центар), каде што се наоѓа и негова спомен биста.¹⁰ Во оваа група можеме да ја вброиме и: улицата „Иван Мештровиќ“¹¹ (Драчево, Општина Кисела Вода), именувана по уметникот/вајар од светски размери, потоа улицата „Руѓер Бошковиќ“¹² (Општина Карпош), ко-

---

⁷ Људевит Гај (1809 – 1872) – хрватски идеолог, писател и водач на хрватската национална преродба. Види повеќе во: Гај, Ljudevit. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 29. 8. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21007>>.

⁸ Иван Мажураниќ (1814 – 1890) бил хрватски писател и политичар. Заедно со Петар Петровиќ-Његош и Григор Прличев претставува едно од врвните поетски имиња во книжевните традиции на јужнословенските народи. Види повеќе: Mažuranić, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 18. 9. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39660>>.

⁹ Мирослав Крлежа (1893 – 1981) бил хрватски писател кој по Втората светска војна станал народен пратеник, академик и директор на Лексикографскиот завод во Загреб. Пишувал под влијание на Ленин и на Октомвриската револуција. Дигитална македонска енциклопедија. Достапно на: <https://www.macedonism.org>; Krleža, Miroslav. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 18. 9. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34113>>.

¹⁰ „Спомен бистата на хрватскиот писател Мирослав Крлежа...“, Општина Центар на Инстаграм. Достапно на: <https://www.instagram.com/p/CVnJRY-5MUR1/>

¹¹ Иван Мештровиќ (1883 – 1962) бил вајар, уметник од светски размери. Изработил голем број релјефи, монументални споменици, фигури и портрети. Види повеќе: Biografija, Muzeji Ivana Meštrovića. <https://mestrovic.hr/biografija/>

¹² Руѓер Бошковиќ (1711 – 1787) – физичар, математичар, астроном и дипломат. Bošković, Ruđer Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 19. 9. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8948>>.

ја го добила името по познатиот физичар, математичар и астроном. По хрватскиот културен деец, добротвор и бискуп Јосип Јурај Штросмаер¹³, кој се смета за важна личност во македонската култура поради неговата улога во издавањето на Зборникот на браќата Миладиновци¹⁴, именувана е скопска улица во населбата Ѓорче Петров, која го носи називот „Штросмаерова“. Во оваа група можеме да ја вклучиме и уличната комеморација на научникот Никола Тесла, кој се родил на територија на денешна Хрватска.¹⁵

Втората и воедно најмалубројна група ги содржи имињата на улиците кои комеморираат луѓе поврзани со политиката. Овде ги вбројуваме улиците: „Златко Шнајдер“¹⁶ (Општина Центар) и „Отокар Кершовани“¹⁷ (Општина Чаир).

---

¹³ Јосип Јурај Штросмаер (1815 – 1905) бил хрватски епископ, културен деец и филантроп. Види повеќе: Штросмаер, Јосип Јурај, Дигитална македонска енциклопедија. Достапно на: <https://www.macedonism.org>; Strossmayer, Josip Juraj. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 18. 9. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58459>>.

¹⁴ „За посветата на Ј. Ј. Штросмајер во Зборникот од народни песни на Миладиновци“ пишува и Харалампие Поленаковиќ, „Страници од македонската книжевност“, Кочо Рацин, Скопје, 1952, стр. 53–60;

¹⁵ Никола Тесла (1856 – 1943) е еден од најголемите пронаоѓачи на дваесеттиот век. Види повеќе: Tesla, Nikola. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 18. 9. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=61021>>.

¹⁶ Златко Шнајдер (1903 – 1931) бил револуционер и политички работник, еден од седумте секретари на СКОЈ. Бил член на Здружението на социјалистичката младина, кое било основано во 1919 година на Универзитетот во Загреб.

¹⁷ Отокар Кершовани (1902 – 1941) бил член на СКОЈ (1927) и на Комунистичка партија на Југославија од 1928, хрватски и југословенски новинар, публицист и политичар. Види повеќе на: Keršovani, Otokar. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено на: 21. 8. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31287>>.

Податоците покажуваат дека во концепцијата на меморирање на градот Скопје, учеството на *позитивни* или *инспиративни* фигури кои ја репрезентираат хрватската историја и култура во македонскиот урбан простор е обезбедено преку личности кои се „извадени“ од периодот на хрватската национална преродба — илиризмот (Људевит Гај, Иван Мажураниќ), потоа личности кои по своите достигнувања добиле светска репутација, како вајарот Иван Мештровиќ и астрономот Руѓер Бошковиќ, по кого е именувано и едно аматерско астрономско друштво од Струга.¹⁸ Понатаму, во македонското урбано јадро се нотира и артикулација на имиња на улици, по хрватски еминентни писатели, уметници и, воопшто, личности кои на одреден начин биле поврзани со социјалистичката/комунистичката идеологија (Аугуст Цесарец, Владимир Назор, Мирослав Крлежа, како и политичарите Златко Шнајдер и Отокар Кершовани). Најголем дел од претходно наведените комеморации се „наследени“ од југословенскиот период, односно успеале да ја задржат својата симболизација до денес. Се разбира, тука треба да се има предвид фактот дека именувањето на улиците претставува „симболичен систем“ кој постојано е изложен на промени, кои вклучуваат и ре-евалуација или ново толкување на дадена содржина, зависно од контекстот, што е јасно видливо при компарација на наративите за одредени содржини, некогаш и денес.

Третата група, пак, ги опфаќа имињата на улиците поврзани со хрватската географија. Во оваа група влегува и еден булевар, именуван по државата — бул. „Хрватска“, кој

---

¹⁸ Струшко аматерско астрономско друштво „Руѓер Бошковиќ“. Достапно на: <https://saad.macedonianforum.net/t108-topic>

ги поврзува скопските општини Автокоманда и Бутел. Овде спаѓаат и улиците именувани според хрватските градови: Загреб, Дубровник, Кумровец, Вуковар: „Загрепска“¹⁹ (Општина Центар), „Дубровничка“ (Ѓорче Петров), „Кумровец“ (Центар) и „Вуковарска“²⁰ (Чаир). Впечатливо е присуството на „Кумровец“ во уличната одонимија на градот Скопје, како содржина која претставува наследство од претходниот период, односно го комеморира селото во кое се родил Јосип Броз-Тито. Одоними со ова име имало и во други македонски градови, како, на пример: Битола и Прилеп, но тие повеќе не се дел од нивната топонимија.²¹ Го

---

¹⁹ Согласно со податоците со кои располагаме, во 2021 година, од Градоначалникот на Град Скопје, е даден предлог за промена на повеќе улици, меѓу кои и името на улицата „Загрепска“. Види: „Предлог-одлука за определување и промена на имиња на улици, мостови и плоштади на подрачјето на Град Скопје“, Град Скопје, Скопје, март 2021.

²⁰ „Вуковарска“ се појавува на веб-локацијата на „Улици и патишта“ како име на улица кое, сè уште, е актуелно во градскиот простор. Согласно со податоците со кои располагаме, во 2021 година, од Градоначалникот на Град Скопје, е даден предлог за промена на повеќе улици, меѓу кои и улицата „Вуковарска“. Види: „Предлог-одлука за определување и промена на имиња на улици, мостови и плоштади на подрачјето на Град Скопје“, Град Скопје, Скопје, март 2021.

²¹ „Одлука за промена на улици во Општината Битола“, бр.07-20/15 од 14.09.2012. Службен гласник на Општината Битола, бр.12, година XVIII, понеделник, 17.09.2012. Оваа одлука вклучува промена и на други имиња на улици, меѓу кои: „Владимир Назор“, „Иво Лола Рибар“, „Владимир Бакариќ“, „Јосип Броз-Тито“, „Далматинска“, „Јадранска“, „Задарска“ и др.; Во Прилеп, пак, според податоците, покрај „Кумровец“, промена доживеале и улиците: „Вуковарска“, „Истарска“, „Иво Лола Рибар“, „Јосип Броз-Тито“ и др. Види: „Имиња на улиците во Општина Прилеп“, Општина Прилеп. Достапно на: <https://www.prilep.gov.mk/opshti-informatsii/imina-na-ulitsite-vo-opshtina-prilep/>.

издвојувам и присуството на „Вуковар“ во скопската улична одонимија, имајќи предвид дека денес, спомнувањето на градот Вуковар асоцира на жртвите и на разорната моќ на војната во периодот на распаѓот на СФРЈ. Но, анализата на достапните податоци покажува дека и ова именување претставува *наследена вреднос* од претходниот период. Значењето кое во некогашната држава му се давало на градот Вуковар е, главно, поврзано со одржувањето на Вториот конгрес на Социјалистичката работничка партија на Југославија (комунисти), кога, всушност, завршил процесот на идејна диференцијација во Партијата, во корист на комунистичката струја.²² Јавна видливост на оваа *историја*, преку улицата која го носи називот „Вуковарска“ е обезбедена и во македонскиот град Куманово. Интересна за споменување е и улицата „Врполе“ (Општина Аеродром) која името го добила по истоименото село, лоцирано во Посавина. Селекцијата на хрватското Врполе како содржина за јавна комеморација во македонската урбана меморија е поврзана со симболичната репрезентација на заслугите на Петнаесеттиот македонски корпус во ослободувањето на Посавина, кога при пробивањето на Сремскиот фронт,

---

²² Вториот конгрес на Социјалистичката работничка партија на Југославија (комунисти), се одржал од 20 – 25 јуни 1920 година, во Вуковар. На овој конгрес дошло до судир меѓу двете фракции внатре во Партијата – револуционерната и реформистичката. Првата победила, по што била усвоена нова програма на Партијата и бил променет називот во: Комунистичка партија на Југославија. Овој конгрес често се нарекува Вуковарски конгрес. Повеќе кај: Stanislava Koprivica-Oštrić, „Vukovarski kongres KPJ“, PP. 3(1), Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske, Historical contributions = Historische Beiträge, vol.3, No.3, Zagreb, 1984, стр. 129 – 166.

во борбите кај Врполе, во 1945 година, Корпусот претрпел големи загуби.²³

Полуостровот Истра, кој е споделен од страна на три држави, меѓу кои дел припаѓа и на Хрватска, исто така, станал дел од скопската топонимија, преку именувањето на улицата „Истарска“ (Општина Центар), а во оваа смисла, место во уличната одонимија нашла и улицата „Јадранска“ (Ѓорче Петров). Во околината на Скопје, во селото Волково постои и улица која го носи називот „Јадранска магистрала“.

Именувањето на улиците претставува полигон кој се модификува во согласност не само со желбите и интересите на политичките кругови, туку е тесно поврзано и со моменталните политички и национални приоритети.²⁴ Во рамките на социјалната продукција на јавниот простор, уште во првите години на независна Македонија, имињата на улиците во главниот град доживеаја промени во согласност со новиот општествено-политички контекст. Во оваа смисла, први на „удар“ се најдоа имињата на улиците што беа директно поврзани со некогашната држава.²⁵ И покрај тоа што одредени *вредности*, како што видовме, успеале да го преживеат братот на преименувања и продолжиле *нейречено* да егзистираат во јавниот простор, сепак, тенденцијата за маргинализа-

---

²³ Сликите на конкретното минато се пласираат и во медиумите. Види: „НА ДЕНЕШЕН ДЕН: Ослободена е СФРЈ, а во завршните борби на Сремскиот фронт од 25 000 македонски војници 1 674 загинале и 3 400 биле ранети“, Денешен весник, 15.5.2019.

²⁴ Срѓан Радовиќ, „Београдски одоними“, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, књига 81, Београд, 2014, стр. 67.

²⁵ Повеќе во: Драгица Поповска, „Споменикот, меморијата и идентитетот“, Институт за национална историја, Скопје, 2015.

ција на периодот на југословенството, придонесла еден дел од содржините поврзани со хрватската историја и култура, посебно оние што конотираат посилен југословенски предзнак, да го изгубат своето место во новото идеолошко обликување на градот. Од топографијата на Скопје, покрај исклучувањето на името на симболот на Југославија и на нејзиното уредување — Јосип Броз-Тито (преку промена на името на улицата „Маршал Тито“ и на главниот градски плоштад), исчезнаа и имињата на: хрватскиот публицист, политичар и народен херој — Огњан Прица, хрватскиот учесник во советската Октомвриска револуција — Алекса Дундиќ, секретарот на КПЈ — Раде Кончар, потоа, името на политичарот, правникот, револуционер и херој на некогашна Југославија – Иво Лола Рибар.²⁶ Името на неговиот татко, хрватскиот и југословенски политичар, д-р Иван Рибар, кој се препознава како „почесен граѓанин на град Скопје“²⁷, исто така отсуствува од денешниот скопски урбан простор, иако во 2021 година, „Рибар д-р Иван“ е ставен на „Листа за дополнување на листата на имиња на улици, плоштади, мостови и на други инфраструктурни објекти на подрачје-

---

²⁶ „Решение за преименување на улици, булевари, плоштади и мостови на подрачјето на Град Скопје“, Службен гласник, бр.10, 12 јули 1993, стр. 248. Ова решение е поништено со одлука на Уставниот суд, донесена на седница одржана на 14 октомври 1994 година. (Службен весник на Република Македонија бр. 64, година L, четврток 8 декември 1994). Две години подоцна, во 1996 година, повторно е донесено, речиси, истото решение. (Службен гласник на Град Скопје, бр.7, од 26 септември, 1996, стр. 268 – 271).

²⁷ „Почесни граѓани на град Скопје“, Град Скопје. Достапно на: <https://skopje.gov.mk/mk/footer/pocesni-gragjani/>. Во соопштнието е напишано: „За прв почесен граѓанин на Скопје е прогласен д-р Иван Рибар (1881 – 1968) на вонредна свечена седница на Општинскиот одбор на 7 мај 1921 година.“

то на град Скопје.²⁸ Името „Браќа Рибар“ некогаш било дел од урбаната иконографија на Скопје, благодарение на именувањето на едно од најстарите основни училишта во Општина Центар (од 1954 година), кое во новите околности (во 1994 година) било преименувано во „Димитар Миладинов“.²⁹ Символична дискредитација од урбаниот простор доживува и хрватскиот поет Иван Горан Ковачиќ,³⁰ преку преименувањето на улицата која го носела неговото име во скопската населба Аеродром, а истата судбина ја доживеало и името на основното училиште, во населбата Карпош, кое од „Иван Горан Ковачиќ“, во новите околности станало „Петар Поп-Арсов“. Во внатрешноста на училиштето „И. Г. Ковачиќ“ се наоѓала и негова биста, а на училишната сцена каде што се организирале настани по разни поводи, стоел натпис: „Горане, се гордееме со твоето име и твоето

---

²⁸ „Град Скопје ја дополнува листата за имиња на улиците“, 16.02.2021. Град Скопје, „Листа за дополнување на листата на имиња на улици, плоштади, мостови и на други инфраструктурни објекти на подрачјето на Град Скопје“, достапна на: <https://skopje.gov.mk/media/6522/spisok-na-ulici.pdf>. Во објаснувањето на важноста на личностите за градот, за д-р Иван Рибар е напишано: „Рибар д-р Иван (1881 – 1968), учесник во НОАВЈ, државник и политичар. Почесен граѓанин на Град Скопје. За време на војната ја извршувал функцијата Претседател на АВНОЈ (избран на Првото заседание на АВНОЈ во 1942), а по ослободувањето бил Претседател на Президиумот на ФНРЈ и пратеник во Сојузното собрание. Д-р Иван Рибар е прогласен за прв почесен граѓанин на Град Скопје.“

²⁹ „ОУ ‘Браќа Рибар’, денешно „Димитар Миладинов“, одбележува 65 години постоење“, *Скопје инфо*, 8 ноември 2019. Достапно на: <https://skopjeinfo.mk/ou-brakja-ribar-deneshno-dimitar-miladinov-odbelezhuva-65-godini-postoenje>

³⁰ Иван Горан Ковачиќ (1913 – 1943) бил хрватски поет, раскажувач и есеист. Kovačić, Ivan Goran. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Пристапено: 18. 9. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33524>>.

дело“.³¹ Именувањето на улиците, во конкретниов случај, по хрватските писатели, поети, уметници итн. претставувало дел од официјалната југословенска политика која настојувала на овој начин да ги претстави републичките достигнувања во културата и во уметноста како заеднички дострели на југословенските народи, обезбедувајќи притоа, легитимитет на *брајтсјивошо* и *единсјивошо* во јавната сфера. Во оваа смисла, било и именувањето по хрватските географски поими, кои заедно со истакнатите личности од Хрватска, биле присутни на територијата на некогашна Југославија, а во тој контекст и во социјалистичка Македонија.

Од перспектива на критичките студии, кои се занимаваат со културниот пејзаж, имињата на местата, а во таа смисла и имињата на улиците, се повеќе од пасивни артефакти. Тие се симболичен текст вграден во пошироки системи на значење и идеологија, кои се читаат, се интерпретираат и се интерактираат во општеството, меѓу луѓето.³² Вградени во јазикот, тие се активни учесници во изградбата и перцепцијата на општествената реалност.³³ Ова е така, затоа што имињата на улиците го обземаат секојдневниот вокабулар на луѓето, истовремено, и вербално и визуелно, појавувајќи се на уличните табли, адресите и мапите. Тоа придонесува, во конкретниот урбан простор населението да развие посебен

---

³¹ „Иван Горан Ковачиќ, некаде низ 80-тите“, „Ритмичка група од ОУ „Иван Горан Ковачиќ“, 1977“, Карпош 4, Facebook. Достапно на: https://hi-in.facebook.com/101124598672716/videos/3036745566607285/?__so__=permalink

³² Torgovnik, 2002, во: Derek H. Alderman, „Place, Naming and the Interpretation of Cultural Landscapes“, The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity, ed. Brian Graham, Peter Howard, Ashgate Publishing Ltd, Nov. 28, 2012, 200.

³³ Azaryahu 1997: 481, според: Derek H. Alderman, „Street names and the scaling of memory: the politics of commemorating Martin Luther King, Jr within the African American community“, Area (2003) 35.2, стр. 163.

однос кон одредени имиња на улици, затоа што тие долго време биле споделувани низ искуството на живеење во рамките на тој простор.

Во контекст на претходното, Олдермен потенцира дека името на улицата, одредено со политиката на дефинирање, често го репрезентира несогласувањето меѓу различните општествени актери и нивната интерпретација на историјата. Зашто, преку имињата на улиците се одржува секојдневие-то на градот, а истовремено се обезбедува поврзување на улиците, на населбите и општествените актери, кои можат, но и не мораат да се идентификуваат со комеморираните личности, настани или поими.³⁴ Истражувањето покажа дека сеќавањето кое е врамено во имињата на некои улици често доведува до тоа населението во секојдневниот говор да не ги користи или да не ги знае новите имиња на улиците. За да го надминат ова, при споделувањето на одредени информации поврзани со улиците, градската власт, но и други институции, истовремено со наведувањето на новото име, во заграда го ставаат и старото име на улицата.

Заклучок

„Симболичните репрезентации во јавниот простор настојуваат да ја претстават групата, нацијата или државата преку *нешто* (*object*) на кое му се припишува одредено репрезентативно значење“.³⁵ Во оваа смисла, еден корпус на

---

³⁴ Alderman 2002:103, според: Тијана Јаковљевиќ Шевиќ, „Ког је рода град? Одними и ородњавање простора: пример града Новог Сада“, Гласник Етнографског института САНУ, LXVIII (1), 113 – 129, стр. 121.

³⁵ P. Meier, E. Lombardo, Symbolic representation and the construction of gender roles in the European Union, Paper for the AECPA Conference, Murcia, 7–9 September 2011, (пристапено: 25.09.2016).

имиња на улиците во градот Скопје ги разгледаваме како симболични форми кои ја репрезентираат и визуелизираат Хрватска во македонскиот урбан простор.

Истражувањето покажа дека и покрај променетиот општествено-идеолошки контекст на опстојување на државата, добар дел од *содржиниите* поврзани со хрватската историја и култура во македонското урбано јадро ја продолжиле својата симболична артикулација, во имињата на улиците. Анализата на податоците укажува дека е доминантна уличната комеморација на личности кои придонеле за развојот на науката, уметноста и културата (хрватски: поети, писатели, уметници, научници...). Втори по бројност се имињата на улици втемелени врз топоними, канонизирани, главно, според имињата на хрватските градови. Најмалку простор во скопската одонимија им е дадено на личности поврзани со политиката. И покрај бројноста во претходниот (југословенски) контекст, во новите околности „политичарите“, дури и оние што работеле во други области, ја изгубиле својата инскрипција во јавниот простор. Како и да е, истражувањето покажа дека најголем дел од моменталните комеморации се „наследени“ од југословенскиот период, некои од нив се реорганизирани или реактуелизирани во новиот контекст на градење на *идејтивни* и *пријателски* односи со Хрватска.

Имињата на улиците пренесуваат порака во секојдневниот живот и создаваат чувство за просторот што овозможува експресија и обликување на наративи кои го акцентираат хрватското препознавање во него. Тие овозможуваат да се проследи присутноста на Хрватска во просторот и истовремено дава увид во меѓусебните преплетувања на македонската и на хрватската култура. Сепак, имајќи ја предвид ком-

плексноста на структурата на политиките на именување и креирање на општествениот/градскиот простор и нејзината динамичност, симболичните инскрипции на хрватската историја и култура и нивното значење во македонскиот урбан простор ќе зависат од интересот и влогот на двете држави во промоција на меѓусебната соработката, во насока на приближувањето на двете култури: македонската и хрватската.

Библиографија

Извори и литература

Alderman, Derek H. „Place, Naming, and the Interpretation of Cultural Landscapes“, *The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity*, 2008, 198-213.

Alderman, Derek H. „Street names and the scaling of memory: the politics of commemorating Martin Luther King, Jr within the African American community“, *Area* (2003) 35.2, 163–173.

Bigon, Liora, Arrous, Michel Ben. „Street-Naming Cultures in Africa and Israel: Power Strategies and Place-Making Practices“, *Routledge Research in Planning and Urban Design*, Routledge, 2021.

Biografija, Muzeji Ivana Meštrovića. <https://mestrovic.hr/biografija/>.

Čapo, Jasna, Gulin Zrnić, Valentina. „Oprostornjavanje anropološkog diskursa. Od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta“, во: *Mjesto, Nemjesto, Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture* (ur. Jasna Čapo, Valentina Gulin Zrnić), Zagreb, 2011.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021. <<http://www.enciklopedija.hr>

Koprivica-Oštrić, Stanislava. „Vukovarski konges KPJ“, PP. 3(1), Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske, Historical contributions = Historische Beiträge, vol. 3, No. 3, Zagreb, 1984, стр. 129-166.

Meier, P, Lombardo, E. Symbolic representation and the construction of gender roles in the European Union, Paper for the AECPA Conference, Murcia, 7–9 September 2011.

„Град Скопје ја дополнува листата за имиња на улиците“, 16.02.2021. Град Скопје, „Листа за дополнување на листата на имиња на улици, плоштади, мостови и на други инфраструктурни објекти на подрачјето на

град Скопје“, достапна на: <https://skopje.gov.mk/media/6522/spisok-na-ulici.pdf>.

Дигитална македонска енциклопедија. Достапно на: <https://www.macedonism.org>;

„**Иван Горан Ковачиќ, некаде низ 80-тите**“ и „Ритмичка група од ОУ Иван Горан Ковачиќ, 1977“, Карпош 4, Facebook. Достапно на: https://hi-in.facebook.com/101124598672716/videos/3036745566607285/?__so__=permalink

„**Имиња на улиците во Општина Прилеп**“, Општина Прилеп. Достапно на: <https://www.prilep.gov.mk/opshti-informatsii/imina-na-ulitsite-vo-opshtina-prilep/>.

Јаковљевиќ Шевиќ, Тијана. „Ког је рода град? Одоними и ородњавање простора: пример града Новог Сада“, Гласник Етнографског института САНУ, LXVIII (1), 113-129.

„**Улици Град Скопје, Улици под надлежност на Градот и на Општините**“. ЈП „Улици и патишта“, Достапно на: <http://uip.gov.mk/ulitsi-grad-skopje/>.

„**НА ДЕНЕШЕН ДЕН: Ослободена е СФРЈ, а во завршните борби на Сремскиот фронт од 25 000 македонски војници 1 674 загинале и 3 400 биле ранети**“, Денешен весник, 15.05.2019.

„**Одлука за промена на улици во Општината Битола**“, бр. 07-20/15 од 14.09.2012. Службен гласник на Општината Битола, бр. 12, година XVIII, понеделник, 17.09.2012.

„**ОУ ‘Браќа Рибар’, денешно ‘Димитар Миладинов’, одбележува 65 години постоење**“, *Скопје инфо*, 8 ноември 2019. Достапно на: <https://skopjeinfo.mk/ou-brakja-ribar-deneshno-dimitar-miladinov-odbelezhuva-65-godini-postoenje>

Поленковиќ, Харалампие. „Страници од македонската книжевност“, Кочо Рацин, Скопје, 1952.

Поповска, Драгица. „Споменикот, меморијата и идентитетот“, Институт за национална историја, Скопје, 2015.

„**Почесни граѓани на град Скопје**“, Град Скопје. Достапно на: <https://skopje.gov.mk/mk/footer/pocesni-gragjani/>.

„**Предлог-Одлука за определување и промена на имиња на улици, мостови и плоштади на подрачјето на Град Скопје**“, Град Скопје, Скопје, март 2021.

Радовиќ, Срѓан. „Београдски одоними“, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, књига 81, Београд, 2014.

„**Решение за преименување на улици, булеварии, плоштади и мостови на подрачјето на Град Скопје**“, *Службен гласник*, бр. 10, 12 јули 1993.

Службен весник на Република Македонија бр. 64, година L, четврток 8 декември 1994.

Службен гласник на Град Скопје, бр. 7, од 26 септември, 1996.

„Спомен бистата на хрватскиот писател Мирослав Крлежа...“, Општина Центар на Инстаграм. Достапно на: <https://www.instagram.com/p/CVnJRY5MUR1/>

насл. вон. проф. Мими ЃОРГОСКА-ИЛИЕВСКА [UDK 791.43\(497.5:497.7\)](#)
Советник за библиотечни, аудиовизуелни и фонотечни добра,
Управа за заштита на културното наследство – Скопје
Република Македонија

МАКЕДОНСКО-ХРВАТСКИТЕ ВРСКИ НИЗ ПРИЗМАТА НА ЗАШТИТАТА НА АУДИО-ВИЗУЕЛНОТО НАСЛЕДСТВО

1. Заштита на аудио-визуелното наследство – дефиниција и легислатива

Аудио-визуелното наследство е израз на културниот идентитет на секој народ и поради својата образовна, културна, уметничка, научна и историска вредност претставува најспецифичен и еден од позначајните сегменти на културното наследство на секоја нација.

Спроведувањето на заштитата на аудио-визуелното наследство создава конкретно изграден критички став кон националното филмско наследство, а притоа филмот ја извршува својата функција на комплетирање на културата како слика на еден општествен живот. Воедно, филмот го позиционира своето културно и, пред сè, естетско место во целокупната национална традиција.

Дејноста на заштита на аудио-визуелното наследство треба да ги следи и да ги акцептира иницијативите на културната политика во насочувањето на културниот развој на земјата. Единствената цел на заштитата на аудио-визуелното наследство е континуирано надградување на стручните и на научните резултати и кинестетските вредности во поширокиот национален културен контекст, како и во меѓуна-

родната размена, регионалното поврзување и меѓународната културна соработка.

Единствена институција во Република Македонија за заштита на аудио-визуелното наследство е Кинотеката на Македонија.

Тргнувајќи од фактот дека филмската продукција сè повеќе ја користи дигиталната технологија, Кинотеката на Македонија, покрај со класичната лабораториска фотохемиска заштита и реставрација, во 2011 година започна со реализација на долгорочниот проект за префрлање на аналогните содржини на дигитални формати и носачи, односно дигитална реставрација и заштита. Согласно со тогашните програмски цели на Кинотеката, дигитализацијата на македонската филмска продукција продолжи да се реализира како долгорочен проект на дигитална реставрација на македонското аудио-визуелно наследство. Со дигитализацијата се обезбедува полесен пристап до аудио-визуелните збирки за корисниците, а воедно се врши и зачувување на аналогните носачи што е многу значајно за аудио-визуелното културно наследство како артефакт. Со тоа се исполнува основната цел на заштитата, а тоа е можноста за постојан и за полесен пристап кон филмските материјали.

Навлегувањето во дигиталната ера нè соочува со многу прашања во однос на начинот на прибирање, заштита, реставрација и презентација на филмското наследство. Во последниве десетина години, филмските архиви за првпат се соочуваат со радикални промени во филмската продукција и кинестетското изразување. Значи, неизбежна е ориентацијата на филмските архиви кон иднината и новите концепти доколку сакаат да ја зачуваат денешната кинематографска култура, а не да останат споменици на целулоидната лента.

Во следењето на новите технологии, неизбежен е фактот дека филмските архиви и филмските архивисти се соочуваат со низа теоретски и практични проблеми.

Имајќи предвид дека аудио-визуелните добра се израз на културниот идентитет на секој народ и дека поради својата образовна, културна, уметничка, научна и историска вредност претставуваат составен дел на културното наследство на една нација, несомнена е потребата од солидна национална легислатива за заштита на овој вид добра.

Со донесувањето на Законот за основање на Кинотека на Македонија во 1974 година, за првпат е основана Кинотека на Македонија, како единствена институција во државата чијашто дејност е прибирање, обработка, чување, заштита и презентирање на филмови и филмски материјали од земјата и од странство со посебно уметничко, културно, научно, историско и друго општествено значење и создавање на државен фонд на филмови и филмски материјали од домашната филмска продукција и најзначајните странски филмски остварувања.

Значаен момент во формирањето на правната рамка во која функционира дејноста на заштитата на аудио-визуелните добра е донесувањето на Законот за заштита на културното наследство во 2004 година со кој се регулира заштитата на аудио-визуелните добра што претставуваат културно наследство. Со донесувањето на законот за заштита на културното наследство се основа Управата за заштита на културното наследство, како институција во состав на Министерството за култура надлежна за вршење на управните, стручните и други работи од областа на заштитата на културното наследство.

Со Законот за заштита на културното наследство се дефинира дека аудио-визуелните добра, како што се изворните

материјали и тонската копија на игран, документарен, ани-миран, експериментален и алтернативен филм, како и друго аудио-визуелно дело изразено во вид на поврзани подвижни слики со или без тон, без оглед на видот на носачот што ги содржи, кои се наменети за јавно прикажување заедно со придружните материјали што се однесуваат на подвижните слики, како што се: пишана документација, сценарија, книги на снимање, сценографски и костимографски скици, костими, сценографски реквизити, микрофилмови, фотографии, слајдови, постери и друг пропаганден материјал, како и задолжителниот примерок што се доставува до Кинотеката, – имаат својство на културно наследство.

Оттука, сите одредби од Законот за заштита на културното наследство, кои ја регулираат заштитата на движното културно наследство, се применуваат и на заштитата на аудио-визуелните добра. Позначајни одредби од Законот за заштита на културното наследство, кои се однесуваат и ја регулираат заштитата на аудио-визуелните добра, се: режимот на прогласување сфатен како нов инструмент на општествено-правната валоризација; непосредната заштита со чие опфаќање се пополнуваат правните празнини и се овозможува регулирање на прашањата поврзани со: конзерваторските истражувања, конзерваторските проекти, изведувањето на конзерваторско-реставраторските работи, конзерваторскиот надзор и приемот на изведени работи на непосредна заштита. Со овие одредби, во значајна мера се придонесува да се отстранат бројните слабости во процесот на непосредната заштита и се создава неопходната правна рамка за ефикасно и за одговорно остварување на овој сегмент од системот на заштита на културното наследство. Со Законот за заштита на културното наследство се регулираат и прашањата за: размена, отстапување, изнесување и из-

воз на културното наследство, со кои се предвидува да се обезбеди целосна контрола на движењето на културното наследство. Исто така, регулирана е реституцијата на движното културно наследство во согласност со европските нормативни искуства и примена на Конвенцијата за враќање на украдени или на нелегално извезени културни добра од 1995 година и Директивата за враќање на културните добра незаконски одземени (отуѓени) од територијата на земјата-членка.

Сепак, и покрај тоа што со Законот за заштита на културното наследство се регулирани прашањата што се од значење за единството на системот на заштита на културното наследство, како и прашања што се заеднички за повеќе сродни или различни видови културно наследство, во согласност со нормативните решенија утврдени со овој Закон, за да се заокружи нормативната рамка за регулирање на односите во заштитата на аудио-визуелното наследство, во 2008 година беше донесен и посебен Закон за аудио-визуелни добра.

Потребата од донесување Закон за аудио-визуелни добра произлезе од повеќе причини, а пред сè, од потребата за изградба на нов систем за заштита на аудио-визуелните добра, компатибилен со странските компаративни искуства и стандарди и усогласен со современите општествено-политички и економски состојби во државата.

Законот за аудио-визуелни добра е во согласност со препораките и конвенциите за заштитата на аудио-визуелните добра на УНЕСКО и на Советот на Европа, како и на други релевантни меѓународни документи кои ја регулираат дејноста за заштита на аудио-визуелните добра. Имајќи ги предвид меѓународните легислативи за заштита на аудио-

-визуелните добра, не постои унифициран модел на норми, кои би ја регулирале заштитата на аудио-визуелните добра или, пак, би ја дефинирале работата на кинотеките односно на аудио-визуелните архиви. Следејќи ги искуствата однадвор, со донесувањето на Законот за аудио-визуелни добра се понуди солиден модел за регулирање на дејноста за заштита на аудио-визуелните добра, имајќи предвид дека во сите консултирани меѓународни правни решенија и упатства за создавање национална легислатива се опфатени прашањата и тематските целини што ги третира и овој закон, но, се разбира, сосема оправдано, секоја национална легислатива се формира и се приспособува согласно кон своите услови во однос на конкретното културно наследство. И не случајно, секогаш во меѓународните препораки или упатства се даваат неколку солуции не само за дефинирање на конкретниот вид културно наследство туку и на низата одредби што ја регулираат дејноста на заштитата.

Што се однесува до тоа како е регулирана дејноста на заштита на аудио-визуелните добра во другите земји, постојат разни решенија и искуства. Значи, има примери каде што со посебни закони се регулира оваа дејност или, пак, има и такви решенија каде што заштитата на аудио-визуелните добра правно се регулира во состав на друг закон или закони (како што е примерот со Хрватска и Бугарија). Сепак, следејќи ги тенденциите на развојот на аудио-визуелното творештво и сè почестите најави од страна на релевантните европски аудио-визуелни институции од потребата за создавање посебна правна рамка, која би ја регулирала заштитата на аудио-визуелните добра, несомнено е дека решението за донесување Закон за аудио-визуелни добра беше само еден чекор понапред кон нашето интегрирање кон Европа.

Со Законот за аудио-визуелни добра се уредуваат условите и начинот на работа на кинотеките, вршењето на дејноста на кинотеките, основањето, видовите кинотеки, организацијата, координацијата, правата и должностите на имателите на аудио-визуелни добра, надзорот, стручните звања и други прашања од значење за вршење на дејноста на заштита на аудио-визуелните добра.

Покрај дефинирањето на аудио-визуелните добра, со Законот за аудио-визуелни добра за првпат во законодавството на Република Македонија се дефинирани поимите *архивска копија* и *изворни материјали*. Архивската копија е дефинирана како тонска копија на аудио-визуелно добро, наменета за чување и заштита заради културни, научни и историски потреби. Додека, пак, изворните материјали, во смисла на Законот за аудио-визуелни добра, се сите записи на слика и тон, кои се основа за создавање на аудио-визуелното добро. Со законот е регулирано дека прибирањето на аудио-визуелните добра се врши и по пат на задолжителен примерок, но за разлика од веќе утврдените видови задолжителен примерок со Законот за задолжителен примерок, со овој закон се утврдуваат и нови форми на задолжителен примерок. Покрај продуцентите на аудио-визуелни добра, обврска да доставуваат задолжителен примерок имаат и дистрибутерите на филмови на територијата на Република Македонија, како и продуцентите на радиодифузни програми од јавен интерес. Исто така, се пропишуваат и видови на таканаречениот доброволен примерок.

Во законот посебни тематски целини претставуваат прашањата што се однесуваат на достапноста и на користењето на аудио-визуелните добра, чувањето на аудио-визуелните добра, евиденцијата и документацијата на аудио-визуелните

добра, како и правата и должностите на имателите на аудио-визуелни добра. Во согласност со Законот, аудио-визуелните добра се достапни за јавноста и можат да се користат за културни, научни, образовни и комерцијални цели, под услови утврдени со режимот на заштита и согласно со Законот за авторско право и сродните права. Исто така, утврдени се случаите кога аудио-визуелните добра не се достапни за користење. Архивската копија и изворните материјали не се користат, освен кога е потребна изработка на нови реставрирани копии, заради нивна заштита и за потребите на носителот на авторското и на сродните права. Со законот утврдена е обврска НУ Кинотека на Република Македонија да води Централен регистар на објавени аудио-визуелни дела.

Со Законот за аудио-визуелни добра се создава правна основа да може да се основаат приватни и локални кинотеки, а за централна национална матична кинотека со матична функција, согласно со овој закон и Законот за заштита на културното наследство, се определува НУ Кинотека на Република Македонија.

Со оглед на тоа што дејноста на заштитата на аудио-визуелните добра има допирни точки со заштитата на културното наследство и авторското и сродните права, за вршењето на оваа дејност се применуваат и: Законот за заштита на културното наследство и Законот за авторски и сродни права.

Значи, правната рамка во која моментално функционира дејноста за заштита на аудио-визуелните добра се: Законот за култура, Законот за задолжителен примерок, Законот за авторски и сродни права, Законот за заштита на културното наследство и Законот за аудио-визуелни добра.

2. Соработка меѓу Македонија и Хрватска на полето на заштитата и презентацијата на аудио-визуелното наследство (1992-2022)

Согласно со Законот за заштита на културното наследство најзначајни и највредни филмски збирки кои се чуваат во трезорите на Кинотеката на Македонија и имаат највисока категорија на културно наследство се ФИЛМСКИОТ ОПУС НА БРАЌАТА МАНАКИ и филмот МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ (1923) на Арсениј Јовков. Овие две аудио-визуелни збирки со Одлука на Владата на Република Македонија се прогласени за културно наследство од највисока категорија, *особено значење* поткатегорија *исклучително*.

Имајќи предвид дека една од основните цели на заштитата на аудио-визуелното наследство е зачувување на свеста за филмското наследство, која може да се постигне само преку овозможен пристап до националните и класичните дела на филмската уметност, во продолжение ќе се задржам на најзначајните проекти за заштита и реставрација на аудио-визуелното наследство реализирани како резултат на заемна соработка меѓу Македонија и Хрватска во изминативе триесет години на полето на заштитата и на презентацијата на аудио-визуелното културно наследство.

Ако филмовите на браќата Манаки се првите филмски снимки на Балканот, документарниот филм МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ, 1923 е значаен по тоа што е прв филм работен од Македонци за Македонија. Филмот е дело на прогресивната македонска емиграција која живеела во почетокот на 20-тиот век во Бугарија. Документарниот филм МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ, 1923 има огромно историско, социолошко, културолошко, политичко и национално значење за Република Македонија. Филмот е снимен по повод дваесетгодишнина-

та од Илинденското востание, од Арсениј Јовков и Георги Занков.

МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ, 1923 е документарен филм, снимен на 35-милиметарска филмска лента, во црно-бела стандард техника, без звук. Сценариото за овој филм го изготвил Арсениј Јовков, а постојат некои назнаки (фотографии, на пример) дека и самиот тој бил зад камерата. Во реализацијата на овој филм учествувал и Ѓорѓи Занков, близок соработник на Јовков и претседател на друштвото „Илинден“. Филмот е конципиран и реализиран во два дела, а зачуван е само првиот дел од кој недостига најавната шпица. Во филмот низ статични кадри од фотографии и подвижни слики се претставени, речиси, сите градови во Македонија, во нејзините географски граници, како и фотографии од истакнати револуционери, водачи, војводи и други значајни личности од тие краеве. Градовите од Пиринска Македонија (Горна Џумаја, Банско, Мехомија-Разлог и Неврокоп) се претставени низ филмски снимки. Филмот е значаен не само поради фотографското документирање на истакнатите личности од македонската историја (војводата Никола Кокаров, Јосиф Даскалов, војводата Михаил Данев, Трајко Китанчев, Славејко Арсов, Јордан Пиперката, Кирил Пејчиновиќ, Гоце Делчев и др.) и фотографиите на градовите и селата од кои потекнуваат, туку и според сценариото и содржината преку кои е изразен ставот и гледиштето на македонското национално-ослободително движење.

Најзначаен дел од филмот се кадрите направени на Илинден, 1923 година, во Софија од процесијата на пренесувањето на моштите на револуционерниот великан Гоце Делчев од куќата на Михаил Чаков кон катедралната црква Св. Недела, каде што биле положени за поклонение, а потоа и погребани. Во филмот, покрај снимките од поворката, која

ја сочинуваат свештеници, роднини и пријатели на Делчев, членови на ВМРО, на Илинденската организација и на македонските братства во Бугарија, неколку пати во крупен план е даден саркофагот со посмртните останки на Делчев на кој е напишано: ГИ ЗАКОЛНУВАМЕ ПОКОЛЕНИЈАТА ШТО ДООЃААТ, СВЕТИТЕ КОСКИ ДА БИДАТ ПОГРЕБАНИ ВО СТОЛИЦАТА НА НЕЗАВИСНА МАКЕДОНИЈА. АВГУСТ, 1923, ИЛИНДЕН.

По завршувањето на снимањето, филмот е прикажан само во неколку места (во Крцали и во Сливен), а на 10 февруари 1924 година, на Собранието на друштвото „Илинден“, претседателот Занков известува дека е изречена забрана за прикажување на филмот. Забраната ја издава претседателот на тогашната бугарска влада. Но нешто подоцна, печатот известува дека во 1927 година филмот бил прикажуван во Софија и во Борисовград. Својата вистинска премиера филмот МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ, 1923 ќе ја доживее дури во 1982 година во Скопје.

Токму за овој значаен артефакт за македонската кинематографија по првиот не толку успешен обид за негова заштита во 1982 година, во 2009 година во лабораториите на Кодак-Јадран филм во Загреб е реализирана аналогна заштита (фотохемиска/лабораториска), конзервација и реставрација при што од постојната позитив филмска лента со копирање и соодветни лабораториски постапки се изработи нова реставрирана филмска копија од документарниот филм МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ, 1923. По изработениот Конзерваторски проект од страна на Кинотеката, процесот на непосредна заштита требаше да се реализира во професионална филмска лабораторија, имајќи ги предвид исклучителните историски и документарни вредности, како и фактот дека треба да се спроведат конзервација и заштита на

адекватен начин. По објавената меѓународна јавна набавка за избор на филмска лабораторија, согласно со пропишаните критериуми беше избрана филмската лабораторија на *Кодак-Јагран филм* во Загреб.

Постапката на непосредна аналогна заштита на филмот МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ, 1923 која беше спроведена во лабораториите на *Кодак-Јагран филм* во Загреб беше многу специфична и можеше да се изработи само во специјализирана лабораторија со соодветна опрема. Таквата постапка мораше да се користи, пред сè, поради големото собирање на оригиналната филмска лента, а потем и поради тоа што во првиот обид за заштита во 1982 година, делови од лентата беа оштетени и неопходно беше да се одберат и да се користат само оние фрејмови кои не се оштетени.

Во текот на постапката на реставрација во лабораториите на *Кодак-Јагран филм* во Загреб најпрвин беше изработен дубл негатив и дубл позитив слика од оригиналниот (запалив) позитив, снимен на супер 35мм филмска лента, во должина од 400м, а 85% од кадрите се тонирани (сепија со различни тонови), додека остатокот е црно-бел. Состојбата на оригиналниот филмски позитив пред започнувањето на процесот на заштита и реставрација покажуваше голем процент на собирање на филмската лента по ширина и по должина. Исто така, имајќи ја предвид подложноста на филмската лента како органска материја на хемиско разлагање (винегар синдром), во овој случај процесот на разлагање беше во критична фаза, а на споевите помеѓу секој кадар имаше различни типови на лепенки, дел од перфорацијата беше оштетена, а на одредени места имаше оштетување и на емулзијата на сликата. За добивање на оптимални резултати од процесот на реставрација во лабораторијата на *Кодак-Јагран филм* во Загреб се работеше

во следниве фази: преглед на материјалот, негово прецизно мерење, замена на лошите лепенки и корекција на оштетената перфорација; овлажнување, прочистување и миење на материјалот со цел да се намали процентот на собирање на филмската лента; од телопите и статичните кадри пред да се изработи дубл-негатив е избрана најдобрата слика; потоа копирање на оптичка копирка со влажно копирање на академи-маска; изработка на негатив на најавната и на одјавната шпица; монтажа на дубл-негативот и изработка на нова позитив филмска копија; телекенирање на Бета СП.

По завршувањето на овој проект на аналогна заштита и реставрација филмот МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ, 1923, во согласност со развојот на новите технологии, во 2012 година е дигитализиран и дигитално реставриран. Дигитализацијата и дигиталната реставрација е направена во Унгарската филмска лабораторија во Будимпешта.

Процесот на дигитална реставрација се одвиваше во следниве фази: ултрасонично чистење; дигитално скенирање (4к) од дубл-негатив слика; корекции на сликата (колор корекција); дигитална рестварацијана сликата (мануелна корекција); дигитална копија за архивирање на LTO 5 (на 4К-скенираниот материјал и на 2К-реставрираниот материјал); изработка на дигитална архивска копија на LTO 5 формат (нулта копија); изработка на нова негатив слика на 35мм филмска лента од LTO 5 формат; преснимување на HD-кам, дигитална Бета касета и DVD формат (MPEG 2 видео фајл); изработка на DCP – дигитална копија за киноприкажување.

Во рамките на долгорочниот проект на Кинотеката на Македонија за дигитализација и дигитална реставрација на филмското наследство, а во контекст на долгогодишната заемна и вискоко професионална соработка меѓу македонската и хрватската кинотека неизбежно е да се посвети

внимание и на проектот за дигитализација и дигитална реставрација на двата долгометражни играни филма во продукција на „Вардар-филм“, во режија на двајцата хрватски режисери, Бранко Бауер на филмот „Три Ани“ од 1959 година и Ватрослав Мимица на филмот „Македонскиот дел од пеколот“ од 1971 година.

Филмот „Три Ани“ раскажува за пензионираниот железничар Марко Петриќ кој монотono ги живее своите пензионерски денови сè до оној момент кога ја открива можноста дека неговата ќерка Ана ја преживеала војната. Започнува да трага по неа преку Црвениот крст и печатот. На неговата адреса пристигнуваат податоците за три млади жени од кои секоја подеднакво ја има можноста да биде неговата ќерка Ана. Најпосле, стариот Марко сепак доаѓа до сознанието дека вистинската Ана загинала во војната.

„Три Ани“ не доживува првичен успех и набргу е целосно заборавен. Овој „заборав“ трае скоро четириесет години, сè до 1997 година кога познатиот хрватски режисер Рајко Грлиќ ја прикажува тешко пронајдената и оштетена копија на „Три Ани“, прво пред своите студенти, а потоа и на Филмскиот фестивал во Мотовун. Стручната филмска јавност го доживува повторно родениот „Три Ани“ како ремек-дело, филм кој во моментот на настанувањето бил пред своето време.

„Македонскиот дел од пеколот“ е снимен според вистинит настан. При крајот на 1942 и почетокот на 1943 година, за да го спречат ширењето на Револуцијата во Битолско, во селото Лавци, бугарскиот фашистички окупатор го засилува прогонот и насилството над македонското цивилно население. По стореното предавство, бугарската војска од Битола организира акција за напад на селото. По голема борба, партизаните успеваат да го пробијат обрачот, но селаните и Даскалот, партизанскиот водач, остануваат во

селото. Даскалот се крие во куќата на селанецот Јосиф, во скривницата на таванот. Сите машки жители на селото, постари од петнаесет години, Бугарите ги собираат на сретсело, а на жените и на децата им забрануваат да излезат од куќите. За да го фатат Даскалот, мајорот и полицискиот началник избираат селани и им се закануваат дека ќе ги стрелат. Времето одминува и селанките исплашени за животите на своите мажи масовно излегуваат среде селото. Посочени од издајникот, бугарските иследници започнуваат жестока тортура врз селаните, но никој не го предава Даскалот. Во ноќта кога започнува одвојувањето на осудените на смрт, селаните ја забележуваат силуетата на Даскалот во селскиот сокак. Тој, не дозволувајќи невини жртви, започнува да пука. Опколен од сите страни, бара засолниште во шталата. Шталата е запалена и даскалот слушајќи ја песната на селаните, ја активира бомбата.

Македонските играни филмови „Три Ани“ и „Македонскиот дел од пеколот“ како резултат од заемната соработка меѓу македонската и хрватската кинотека во 2012 година во „Визије СФТ“ (Vizije SFT) во Загреб беа дигитализирани и дигитално реставрирани. Согласно постојната легаслитавива, стандардите и правилата како на двете кинотеки, така и на Меѓународната асоцијација на филмски архиви (ФИАФ) по претходно склучен договор меѓу двете кинотеки од страна на Кинотеката на Македонија беа отстапени на користење оригиналните негативи од филмовите од кои во „Визије СФТ“ (Vizije SFT) во Загреб, под стручен надзор од страна на хрватската кинотека, беше реализиран процесот на дигитализација, дигитална реставрација и изработка на нови филмски копии за потребите на двете кинотеки, а по завршувањето на постапката оригиналните негативи беа вратени во филмскиот архив на Кинотеката на Македонија.

Пред почетокот на процесот на дигитална реставрација најпрво е извршена техничка подготовка на материјалите, односно на негатив-тонот и на негатив-сликата. Негатив-сликата од филмовите потоа е скенирана во 4К-резулција по што следуваше постапката на автоматска, а потоа и на мануелна дигитална реставрација на поголемите оштетувања на сликата и нејзино форматирање, како и воедначување на контрастот и колор-корекција. Паралелно се одвиваше и процесот на дигитализација на негатив-тонот, кој потоа со употреба на многубројни филтри е исчистен и коригиран од шумовите што настанале како резултат на оштетувањата на оригиналниот негатив тон. По спојувањето на дигитално реставрираните слика и тон, филмовите се префрлени на LTO5 ленти за архивирање (DPX фајлови, 2028x1472, 10 бита, со оригиналниот скениран и со реставрираниот материјал). Исто така, изработени се и DCP-а од филмовите за киноприкажување, како и други формати за ДВД и BluRay-дистрибуција: MPEG2/PS, 720x576, 8 бита и HD верзија, 1920x1080, како и PRO RES 4444 (1920x1080), 10 бита.

По завршувањето на овој заеднички проект на дигитална реставрација меѓу македонската и хрватската кинотека, Кинотеката на Македонија од филмовите „Три Ани“ и „Македонскиот дел од пеколот“ издаде и соодветно ДВД.

Исто така, двата филмски наслова во дигитален формат беа претставени пред македонската и пред хрватската публика во рамките на филмскиот циклус МИМИЦА И БАУЕР. Овој филмски циклус беше одлична можност како за македонската така и за хрватската публика да се потсети на уште неколку филмови на овие реномирани хрватски режисерски имиња, значајни не само за Балканот и во поранешните југословенски простори, туку и пошироко, за европската и за светската филмска историја.

Соработката меѓу Кинотеката на Македонија и Кинотеката на Хрватска не започна, ниту, пак, заврши со овој проект на дигитална реставрација. Имено, со реципрочна динамика во изминативе триесет години во повеќе наврати беа одржувани *Денови на македонскиот филм во Хрватска* (Загреб, Ријека, Сплит...), како и *Денови на хрватскиот филм во Македонија* (Скопје, Прилеп, Битола, Свети Николе...).

3. Зародишот на македонско-хрватските филмски конекции

Република Македонија и Република Хрватска имаат традиционално одлични релации во областа на културата. Соработката постои во сите дејности и во изминативе триесет години е реализирана размена на голем број изложби, филмски копродукции, концерти, учеството на голем број истакнати хрватски и македонски уметници на меѓународните манифестации во двете земји, како и соработка на полето на заштитата и презентацијата на филмското наследство. Ваквата соработка придонесува за афирмирање на културата на двете земји, како и развој на заемната соработка меѓу институциите и соодветните здруженија од сите области на културата и на уметноста.

Културната соработка меѓу Македонија и Хрватска датира многу поодамна отколку во последниве триесет години. Уште во почетокот на 20-тиот век културните врски на полето на фотографската и на филмската уметност меѓу Хрватска и Македонија ги започнуваат сликарите и фотографи, Љубиша Валиќ во Скопје и Владимир Бециќ во Битола. По Првата светска војна во заедничката држава СХС (од 1929 Југославија), културните релации стануваат многу поинтензивни и поразгранети. Во однос на релациите меѓу

Македонија и Хрватска на полето на филмот и на филмската уметност неизбежно е да се спомне Ристо Зердевски-Зерде од Прилеп, првиот Македонец кој ја завршува филмската школа во Загреб, а во 1927 година, го снима и првиот игран филм „Тие двајцата“ во кој Зерде ја толкува главната улога.

Во периодот меѓу двете светски војни за историјата на македонската кинематографија е интересна појавата на Ристо Зердески-Зерде. Роден во 1906 година во многу богато прилепско семејство, Зерде уште од младешки години покажува голема љубопитност кон сето она што е надвор од трговијата и од тутунот. Особено ги сака театарските претстави и како ученик е активен учесник во нив. Во 1919 година починува татко му, а во 1922 и мајка му. Зерде останува сам со огромното семејно богатство. Добивајќи информација дека наскоро во Загреб ќе почне со работа Филмска школа за актери, заминува за Хрватска и станува еден од 25-те курсисти на школата на „Југославија филм“. Професори му се Грохман, Базаров и Верешчагин. По петмесечното школување, Зерде се враќа во Прилеп, но по воспоставените релации со загребските колеги повторно оди во Загреб, во 1927 година, каде што се снима играниот филм „Тие двајцата“. Сценариото е на Пеција Петровиќ, режисер е Џука Беркеш, а Ристо Зерде го толкува главниот машки лик, односно двојниот машки лик (покрај убавицата Отилија Зампа, Стјепан Вејснер, Дмитриј Грузинскиј). Покрај тоа, Зерде е и копродуцент на филмот. Но, исцрпувајќи ги сопствените финансиски можности, Зерде се враќа во Македонија и до крајот на Втората светска војна се занимава со киноприкажувачка дејност во Битола.

Хрватско-македонските културни релации доживуваат најголем просперитет по Втората светска војна и се одвиваат во, речиси, сите области на научното и на уметничкото

творештво. Во овој период Загреб, но и Хрватска стануваат предизвик за некои македонски интелектуалци и уметници.

Во однос на филмската уметност, во 1947 година во Загреб се преселува познатиот фотограф и филмски аматер, Сифрид Миладинов кој во 50-тите години во Загреб го отвара познатото *Фотоапелје Миладинов*. Сифрид Миладинов во 1939/40 година го снима првиот македонски документарен филм во колор, под наслов „Галичник“.

Значаен белег во однос на аудиовизуелните медиуми остава и синот на Сифрид, Ангел Миладинов (1928, Куманово – 1984, Загреб) кој во 1957 година се вработува во Телевизија Загреб како режисер и реализира повеќе серијали и емисии и така станува препознатлив по својот стил во телевизиската естетика. Ангел Миладинов во 1972 година ја основа Втората програма на ТВ Загреб и е нејзин главен уредник. Во сеќавање на делото и заслугите за ТВ Загреб, во 2005 година новото студио на хрватската телевизија го добива неговото име.

Културните релации и соработката меѓу Македонија и Хрватска и во рамките на бивша Југославија, а и во изменативе триесет години, исто така, се особено изразени и во играната филмска продукција. Во изменативе триесет години со новите текови и трендови во европската кинематографија, сведоци сме на бројни успешни филмски копродукции меѓу Македонија и Хрватска кои оставаат значаен белег во рамките на европската кинематографија.

Користена литература:

– Закон за заштита на културното наследство („Службен весник на РМ” бр. 20/04, 71/04 и 115/07, 18/11, 148/11, 23/13, 137/13, 164/13, 38/14, 44/14, 199/14, 104/15, 154/15, 192/15 и 39/16)

– Закон за аудио-визуелни добра, („Службен весник на Република Македонија бр. 103/08, 47/11, 51/11, 154/15, 39/16 и 220/18)

- Чепинчиќ Мирослав, *Македонскиот избран филм I*, Кинотека на Македонија Скопје, 1992
- Чепинчиќ Мирослав, *Македонскиот избран филм II*, Кинотека на Македонија, Скопје, 1999
- Черњенко Мирон, *Македонскиот филм*, Кинотека на Македонија, Скопје, 1997
- Бане Чадииковски, *Кон документарниот филм Македонија од 1923 година*, Кинотечен месечник бр. 26, Кинотека на Македонија, Скопје, 1982
- Илинденка Петрушева, На филмот – со љубов, за Ристо Зердески, првиот филмски артист во Македонија, Кинопис, број 3, Кинотека на Македонија, Скопје, 1990
- Каталог на националниот филмски фонд 1905 – 2000, Кинотека на Македонија, Скопје, 2001
- Петар Карџилов, Судбината на филмот МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ /1923 – 1924/ (за филмот МАКЕДОНИЈА ВО СЛИКИ на Арсениј Јовков, 1923), Кинопис бр. 47-48, Кинотека на Македонија, 2019
- Младен Буриќ: Враќањето на „Три Ани“ (интервју со Томислав Вујновиќ), Кинопис бр. 43-44, Кинотека на Македонија, Скопје, 2019
- European Convention for the Protection of the Audiovisual Heritage, Strasbourg, 2001
- Digital Agenda for the European Film Heritage: CHALLENGES OF THE DIGITAL ERA FOR FILM HERITAGE INSTITUTIONS, Final Report prepared for the European Commission, DG Information Society and Media, December 2011
- A DIGITAL AGENDA FOR FILM ARCHIVES March 2012, Thomas C. Christensen & Mikko Kuutt

HRVATSKO-MAKEDONSKE VJERSKE VEZE

U modernoj povijesti poveznice Hrvatske i Makedonije su bile snažne. Posebno se to vidjelo u zajedničkoj sudbini dviju zemalja u 20 stoljeću. Hrvatska i Makedonija bile su dio Kraljevine Jugoslavije i socijalističke jugoslavenske države. U oba slučaja Hrvati i Makedonci imali su slične političke težnje i suočavali se s istim poteškoćama. Centralističke ideje Beograda utjecale su na razvoj zajedničkih političkih rješenja prije Drugog svjetskog rata. I dok je politički hrvatski i makedonski narod bio povezan, vjerski su te poveznice bile manje izražene. Ne treba se tome pretjerano čuditi. Bliski narodi ipak su udaljeni u vjerskim pitanjima jer je Hrvatska većinski rimokatolička zemlja dok je Makedonija većinski pravoslavna.

Crkvene veze u socijalističkoj Jugoslaviji

U vrijeme socijalističke Jugoslavije, i Hrvatska i Makedonija su morale razvijati svoju crkvenu strukturu u okviru nepovoljnih nacionalnih i ideoloških smjernica. Za Hrvatsku je crkveni uspon postignut katoličkom Novenom, a u Makedoniji su održana tri crkveno-narodna sabora za osnaživanje autokefalnosti makedonske crkve. S obzirom na povijesnu činjenicu miješanja stanovništva i religija na Balkanskom poluotoku, narodi bivše Jugoslavi-

je bili su u stalnom kontaktu s Drugima. Regija ima snažnu povijesnu prisutnost Rimokatoličke crkve, Srpske pravoslavne crkve, Makedonske pravoslavne crkve, Islamske zajednice sa svojim hanefijskim mezhebon i sufijskim bratstvima, židovske zajednice sa sefardskim i aškenaskim podrijetlom, kao i manjih vjerskih denominacija poput luterana, metodističke, baptističke i starokatoličke crkve, šijitskih muslimana i novih varijacija istočnjačkih religija (Hare Krišna, hinduističke i budističke zajednice, bahajske skupine) i politički osjetljive skupine, poput Hrvatske i Crnogorske pravoslavne crkve. Svi su bili dio *komšiluka*, gdje su se čuvala osnovna znanja o tradiciji i običajima druge vjerske zajednice. Vjerski zakoni i standardi podjednako su se držali u Osmanskom Carstvu (kroz miletski sustav) i Austro-Ugarskoj (kroz carske dozvole). Međusobni kontakti i odnosi, međutim, nisu bili potaknuti iz vjerskih uvjerenja, već zbog povijesnih okolnosti strane opasnosti. Kao odgovor na mađarski nacionalizam, Hrvati i Srbi u Austro-Ugarskoj ujedinili su se pod zastavom južnoslavenske federacije koju je promovirao katolički biskup Josip Juraj Strossmayer i s izrazitom idejom isusovca Jurja Križanića, koji je u Ukrajini i Rusiji djelovao na ekumenizmu u 17. stoljeću (Paščenko, 2015). Katolička crkva u Hrvatskoj i Sloveniji bila je naj snažniji zagovornik ekumenizma krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Najvažniji takav pokret bio je Ćirilometodski pokret (Lukić, 2011). Odnosi Srpske pravoslavne crkve i Rimokatoličke crkve zaoštravali su se u Kraljevini Jugoslaviji, s različitim pristupima novčanoj pomoći države, pitanjima starokatolika i grkokatolika, mješovitim brakovima itd.

Vrhunac hrvatskog nacionalnog pokreta s upravljanjem Crkve u Hrvatskoj i BiH došao je Velikom devetnicom, proslavom trinaest stoljeća kršćanstva hrvatskog naroda. RKC je devet godina promicala vjerska događanja s nacionalnim obilježjima, s fokusom na hrvatske srednjovjekovne vladare, stare crkve i crkve-

ne ličnosti poput sarajevskog nadbiskupa Josipa Stadlera (Perica, 2002: 66). U povijesnim okolnostima Velika devetnica imala je snažan prizvuk hrvatsko-poljske suradnje, kao dva katolička naroda u komunizmu. Osamdesetih godina 20. stoljeća u Hrvata je nacionalnu svijest nosila pobožnost prema Djevici Mariji, nazivanoj “Kraljicom Hrvata” (Perica, 2002: 109; Buchenau, 2004: 365), s ukazanjima u Međugorju, središnjem mjestu vjerskog života Hercegovine (Aleksov, 2004; Wiinika-Lydon, 2010; Lučić, 2011: 135; Palmberger, 2016: 67). Unatoč difamacijskim procesima i pokušajima podjele svećenika i fratara, komunisti nisu mogli zaustaviti jačanje vjerskog, nacionalnog i antikomunističkog trenutka među Hrvatima u BiH. Ukazanje Marije također je bio događaj koji je ponovno uveo vjeru u širu jugoslavensku javnost, unatoč početnoj represiji protiv fra Joze Zovka (kasnije uhićenog i mitski prikazanog u blockbasteru *Gospa* iz 1995. gdje je njegov lik glumio Martin Sheen) koju je vodila država (Perica, 2002: 110, 111; Aleksov, 2004: 2; 4). Ubrzo nakon toga, golem broj turista i vjernika učinile su Međugorje trećim najposjećenijim marijanskim hodočasničkim mjestom u Europi, ali je korišteno i kao središte nacionalnog oživljavanja, uz objašnjenje da je *Gospa* (Djevica Marija) pomogla Hrvatima u borbi protiv ateista i represivnog komunističkog režima.

Istovremeno se u Makedoniji vodila polemika sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Komunističke vlasti su Prvi crkveno-narodni sabor 1945. smatrale separatističkim i šovinističkim činom i nisu pozdravile njegovo razrješenje, a mnoge lokalne makedonske parohije prihvatile su sjedinjenje sa Srpskom crkvom kao i stvaranje Jugoslavenske pravoslavne crkve (Ilievski, 2011: 50). Nova država bila je zaokupljena drugim stvarima, a Prvobitni odbor s Nestorom Popovskim na čelu i dalje je bio primarni vjerski autoritet u Makedoniji. Godine 1946. izabran je srpski patrijarh Gavriilo, ali je odmah pozvao na obnovu crkvene vlasti

u Makedoniji kakva je bila prije rata, spominjući svoje sumnje u makedonsku naciju i makedonski jezik (Ilievski, 2011: 63). Ni nakon lobiranja komunističkog vođe u Makedoniji Lazara Koliševskog, te pritisaka federalne vlade, patrijarh Gavriilo nije prihvatio premoćno makedonsko svećenstvo, sa svojim autonomnim arhijerejem koji bi bio u kanonskom jedinstvu sa srpskom patrijaršijom. Skopski mitropolit Josif je još uvijek bio na položaju i teška situacija se nastavila sve do smrti patrijarha Gavriila 1950. Novi patrijarh Vikentije (Prodanov) primio je 1951. godine novi zahtjev Makedonaca da izaberu episkopa topličkog Dositeja i episkopa bitolskog Tomu Dimovskog dok se ne riješi slučaj mitropolita Josifa, što je doista bilo prihvatljivo za Patrijaršiju, jer bi omogućilo povratak srpske jurisdikcije i episkopata (Ilievski, 2011: 73). Također je makedonski kler tražio da se u Makedoniji smjeste svi episkopi i svećenici iz Makedonije, s makedonskim kao administrativnim jezikom i s hirotonijom u Makedoniji kako bi makedonski narod mogao u tome sudjelovati (Bojadžiski, 2010: 177), na što je patrijarh pokazao simpatije i razumijevanja (Ilievski, 2011: 78). Zbog sumnji i nacionalističkih osjećaja u srpskom pravoslavnom sinodu, pregovori s patrijarhom Vikentijem trajali su do 1957. godine, u kojem je on razdoblju obnašao dužnost upravitelja svih eparhija u Makedoniji. Inicijalni odbor je zatim izdao drugu odluku, kojom Makedonci priznaju patrijarha u Beogradu kao najvišu vlast i upravitelja Pravoslavne crkve u Makedoniji, ali će sve svećeničke službe birati sami Makedonci. Također su tražili da se iz oznake crkve ukloni srpsko ime i da se koristi samo pravoslavno ime; Vikentije je bio protiv toga. Pokazalo se da je patrijarh Vikentije prilično tvrdokorni branitelj srpske crkvene vlasti i dosta pod utjecajem srpskih episkopa u Sjedinjenim Državama (Ilievski, 2011: 82). U međuvremenu je u ljeto 1957. umro mitropolit Josif, čime je konačno riješen problem smjene skopskog mitropolita i izbora novog (Ilievski, 2011: 99).

Patrijarh Vikentije je 1958. godine posjetio Makedoniju, gdje je donesena odluka o daljnjem provođenju sporazuma, ali ubrzo nakon toga nije htio prihvatiti predložene episkopske kandidate, proglašavajući predložene kandidate kanonski nepodobnima za izbor (Ilievski, 2011: 103).

Vikentije je iste godine umro, a u jesen je izabran novi patrijarh German. Budući da nije došlo do zbližavanja crkava, u listopadu 1958. u crkvi Svete Sofije u Ohridu okupio se Drugi crkvenonarodni sabor. Više od 200 sudionika, predvođenih Nestorom Popovskim, izglasalo je osnivanje crkve čije su eparhije iste kao i granice NR Makedonije, sa Skopskom mitropolijom, Eparhijom ohridsko-bitolskom i Eparhijom zletovsko-strumičkom, na čelu s Arhiepiskopom ohridskim i skopskim i mitropolitom Makedonije, sa sjedištem u Skopju (Bojadžiski, 2010: 187, 188). Za ovu dužnost izabran je episkop Dositej (Ilievski, 2011: 114), a za episkopa ohridsko-bitolskog Kliment (Nikola Trajkovski) i episkopa zletovsko-strumičkog Naum (Tomo Dimovski). Rezolucija je pozvala na izradu crkvenog ustava, slijedeći pravoslavnu tradiciju, a također priznaje srpskog patrijarha za svog poglavara. German je priznao stanje na sinodalnom sastanku 1959., uz nekoliko primjedbi na makedonski crkveni ustav (Ilievski, 2011: 123). Posjetio je 1959. Makedoniju s bratskim i prijateljskim porukama, te je kanonski učvrstio Makedonsku pravoslavnu crkvu (Ilievski, 2011: 125), no međusobni odnosi nisu se značajnije popravili. Godine 1962. German je ponovno posjetio Makedoniju, zajedno s ruskim patrijarhom Aleksejem, te su zajedno proslavili Dan svete braće Ćirila i Metoda. Šezdesetih godina Makedonija jača svoj nacionalni karakter, političkim, obrazovnim, medijskim i vjerskim institucijama, unutar jugoslavenske komunističke federacije (Cvitković & Kline, 2017: 41). Pitanje srpsko-makedonskih odnosa raspravljalo se i između vjerskih komisija dviju republika. Makedonska pravoslavna crkva također je imala dosta problema

s financiranjem i teološkim obrazovanjem. Patrijarh German nije koristio naziv “patrijarh srpski i makedonski”, već je samo zadržao srpski naziv, posebno u međunarodnim susretima s drugim pravoslavnim patrijaršima i crkvama, koje službeno nisu bile upoznate s kanonskim statusom makedonske pravoslavne crkve (Ilievski, 2011: 155). Srpska patrijaršija dovela je u pitanje neka crkvena ponašanja Makedonaca i nije slijedila ranije donesene odluke između Beograda i Skopja. Ti su razlozi konačno doveli do Trećeg crkveno-narodnog sabora 1967. u Ohridu, gdje se Makedonska pravoslavna crkva jednostrano proglasila autokefalnom (Bojadžiski, 2010: 199). Srpski sinod tada je Makedonsku crkvu proglasio raskolničkom i prekinuo sve veze s njom (Ilievski, 2011: 175-178).

Ovakva iskustva približila su hrvatske i makedonske vjernike. Te su veze djelomično ovisile i o katoličko-pravoslavnom dijalogu na svjetskoj razini. U Rimokatoličkoj crkvi je održan Drugi vatikanski koncil, a u pravoslavnoj zajednici su doneseni neki važni dokumenti za odnose između dviju, sada sestrijskih crkava. Dana 21. studenoga 1964. objavljen je Dekret o ekumenizmu *Unitatis Redintegratio* (UR). Traži jedinstvo svih kršćana, načine i uvjete toga jedinstva. Prvo poglavlje ističe načela jedinstva, dok drugo daje načine kako voditi ekumenske aktivnosti pod pojmom Isusove molitve „Da svi budu jedno” (Ivan 17, 21), za što je potrebno međusobno učenje i druženje. U trećem poglavlju Katolička crkva ističe svoj poseban položaj naspram istočnih i protestantskih crkava, dok zaključak jača volju za punom zajednicom kroz Kristovu molitvu i zahvat Duha Svetoga. Puna zajednica značila bi i zajedničku euharistiju, što postavlja mnoga pitanja i dvojbe. Sakramentalna liturgija postala je simbol razjedinjenosti (Koch, 2014: 55), budući da koncilaska Konstitucija o svetoj liturgiji priznaje temeljnu vrijednost liturgije za Katoličku Crkvu, ali i za svaku drugu kršćansku zajednicu.

Težnja Dekreta za upoznavanjem tuđih tradicija i liturgija ima za cilj razbiti neznanje i omogućiti živ razgovor među klericima i laicima. To zahtijeva povratak liturgiji prve Crkve, kao i razmjenu liturgijskih darova i dijeljenje nekih važnih simboličkih pokreta (Koch, 2014: 63-66). Taj je Dekret pomogao katoličkim klericima da se približe svojim kolegama u pravoslavnim i protestantskim crkvama te da započnu dijalog, posebice vezan uz međusobno priznavanje sakramenata. On sadrži posebno priznanje Istočne crkve u posljednjim poglavljima, koja otvaraju vrlo jasnu poruku spremnosti na više povezivanja.

Istoga dana kada je donešen Dekret *Unitatis Redintegratio*, Sabor je također Dekretom *Orientalum Ecclesiarum* (OE) izglasao zajedništvo s Pravoslavnom Crkvom. Ovaj dekret općenito podupire jednako dostojanstvo liturgija, čuvanje duhovne baštine istočnih crkava, prava istočnih patrijarha, disciplinu sakramenata i naglašava svoju potporu jedinstvu crkava. Oba su dekreta izglasana nakon prijelomnog sastanka pape Pavla VI. i ekumenskog patrijarha Atenagore 6. siječnja 1964. na Maslinskoj gori u Jeruzalemu. Ovaj povijesni susret pokrenuo je mnoge rasprave o tome kako povezati klerike i vjernike dviju velikih crkava. Unatoč određenim kritikama u pravoslavnim crkvama, Atenagora i njegovi nasljednici, patrijarh Dimitrije i patrijarh Bartolomej nastavili su podržavati ova dva dekreta i nastojali su naglasiti važnost crkvenog jedinstva kao Božje volje. Aktualne rasprave između dviju crkava, međutim, problematične su zbog pitanja papinskog autoriteta i dogme o nepogrešivosti koju pravoslavne crkve i druge nerimokatoličke crkve jednostavno ne mogu prihvatiti.

Pape su posebno pozivali na dijalog s Crkvama Istoka, obnavljajući kontakte uspostavljene s patrijarhom Atenagorom, te ih nazivaju sestrinskim crkvama, s kojima treba promicati teološku suradnju. Međutim, Katolička crkva je dvosmislena u nekim

drugim dokumentima. Na primjer, Kongregacija za širenje vjere izdala je 2000. formalni dokument *Dominus Iesus* o jedinstvenosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Njegove Crkve (Vukšić, 2003). Ovaj dokument ukazuje na Katoličku Crkvu kao jedinu ispravnu Crkvu i vjernici bi povijesni kontinuitet između Kristove Crkve i Katoličke Crkve trebali shvatiti kao istu i jedinu, temeljenu na primatu Svetog Petra (Huda, 2004.). Dokument potvrđuje i druge Crkve koje nisu u crkvenom jedinstvu sa Svetom Stolicom, ali imaju apostolsko nasljedstvo i ispravno shvaćanje Euharistije, kao mjesne Crkve. Ostale crkve, koje su izgubile svoj episkopat i bit euharistije, ne smatraju se crkvama u svom punom značenju, ali se njihovi pristaše smatraju kršćanima po krštenju. *Dominus Iesus* doveo je do žestokih kritika svake druge kršćanske denominacije. Ipak, ovaj se dokument “prvenstveno bavi katoličkim vjerovanjem u puninu i konačnost objave Isusa Krista, s vjerom u utjelovljenje Logosa i trajno spasonosno djelovanje Duha Svetoga, a također i s jedinstvenošću i univerzalnošću otajstva Isusa Krista onakvog kakav jest i kakav se nastavlja objavljivati” (Huda, 2004: 336). Njezina se konzervativnost prvenstveno očituje u isključivosti izraza *extra ecclesiam nula salus*. Ekumenski patrijarh Bartolomej reagirao je na ovaj dokument rekavši da Katolička crkva želi prevlast u svijetu, ima želju za apsolutnom moći, želi ujedinjenje pravoslavnih vjernika s Rimom i ima problem prozelitizma. Protiv takve formulacije u ovom dokumentu reagirale su i Reformirana i Protestantska crkva. Ista je Kongregacija izrazila sumnju oko nazivanja Katoličke i Pravoslavne crkve sestrinskim crkvama, tvrdeći da bi već trebale biti ujedinjene kako bi taj izraz mogao biti u upotrebi.

Dokumenti Drugog Vatikanskog Koncila pozitivno su utjecali na rimokatoličke teologe u Hrvatskoj, posebice Adalberta Rebića, Bonu Zvonimira Šagija, Vjekoslava Bajsića, Bonaventuru Dudu, Tomislava Šagija Bunića i Josipa Turčinovića koji su osnovali

bogoslovsko društvo *Kršćanska sadašnjost* i počeli organizirati akademske i praktične razgovore s pravoslavnim, protestantskim, muslimanskim i židovskim kolegama (Šagi-Bunić, 1986.; Patafta, 2014.). Također je započeo snažan dijalog s marksističkim intelektualcima i divergentnim narativom o unutarnjim reformama (Buchenau, 2004: 321). Vrlo su rano ti ekumenski aktivisti unutar Katoličke crkve shvatili prijetnje nacionalizma; Šagi-Bunić istaknuo je da ekumenizam ne ugrožava ničiji nacionalni identitet, već je to duhovna stvarnost koja se odvija u Isusu Kristu (Patafta, 2014: 868). Navedeni teolozi su tako ekumenizmu pristupili s njegovih stajališta Drugog vatikanskog sabora, ali s jasnim razumijevanjem etničkih izazova koje on donosi u Jugoslaviju. I dok je srpski patrijarh German pozdravio bolje i dublje veze, njegov vikarni episkop Danilo Krstić otvorio je neka pitanja koja još koče odnose, poput pitanja valjanosti sakramenata i svećeničkog ređenja (Škvorčević, 1995: 516; Patafta, 2014: 876). Ekumenskom kontaktu s Katoličkom crkvom žestoko su se usprotivili srpski pravoslavni izaslanici na međunarodnom simpoziju Ekumenske patrijaršije u prosincu 1990., tvrdeći da „ekumenski dijalog s rimokatolicima u sadašnjim okolnostima nije moguć i da se mora zaustaviti dok se ne postigne sporazum, posebno oko unijatskog problema” (Perica, 2002: 159). Različiti stavovi unutar Pravoslavne Crkve završavaju nedoumicama oko ekumenizma i vraćaju kler na misao Justina Popovića koji je smatrao da je „ekumenizam zajednički naziv za pseudokršćane i pseudocrkve zapadne Europe, koji se potpuno transformirao u filozofski humanizam i hereza je nad herezama” (Ikić, 2013: 654). Konzervativne tendencije u Rimokatoličkoj crkvi (osobito pod nadbiskupom Franićem) uspjele su osamdesetih godina 20. stoljeća marginalizirati *Kršćansku sadašnjost*, pa je široki dijalog s društvom izgubio na zamahu (Buchenau, 2004: 328).

Makedonci su ostali na pravoslavnim idejama oko Drugog vatikanskog koncila. Takva je odluka sasvim logična, s obzirom da Vatikan nije odustao od glavnih stranputica prema jedinstvu Crkve. Naročito se to odnosi na prvenstvo pape i njegovu nepogrešivost, pa se ekumenizam uvijek prati kao zajedništvo u vjeri, ali ne i u jurisdikciji, jer Rimokatolička crkva ne može prihvatiti više jurisdikcija, već samo jednu, pod potpunom kontrolom rimskog biskupa. Prva nijansirana rasprava o ekumenizmu dogodila se na zasjedanju pravoslavnog sinoda u Moskvi 1948. (Kalkandjieva, 2015: 329-335). Taj je sastanak, međutim, bio pod utjecajem sovjetske države i rastućih političkih napetosti između Istoka i Zapada; posljedično, Ekumenska patrijaršija i Grčka pravoslavna crkva nisu došli u Moskvu. Sudionici su dobili unaprijed pripremljena izvješća s različitim pogledima na odnose Vatikana i pravoslavnih crkava, posebice s crkvama u Rusiji, Bugarskoj i Rumunjskoj. Opća je atmosfera bila negativna (Ikić, 2015: 166). Rimokatolička crkva se smatra rušiteljicom ekumenskih koncila, posebno Šestog, i čimbenikom pogrešnih shvaćanja ekumenskog jedinstva kroz dogme Filioque, Bezgrešnog začeća Djevice Marije i papinske nepogrešivosti. Pozivajući se na geslo svetog Vinka Lerinskog, ovaj sabor podsjeća rimokatolike na opasnosti dogmatskih novotarija koje su kao takve zabranjivali ekumenski koncili i crkveni oci. Nadalje, izvješća vijeća upozoravaju na povijesne bitke Vatikana i želje da se silom ili voljom potakne jedinstvo s pravoslavnim kršćanima. Stoga je Sabor prvo želio upozoriti sve vjernike na pravu bit papinstva, kako je vide pravoslavni poglavari. Drugo upozorenje je protiv ideje Ekumenske crkve, kako je predloženo kroz Svjetsko vijeće crkava, jer nije srodna idealima i zadaćama kršćanskih crkava u svijetu. Cijeli zaključak ovog koncila pod teškim je teretom komunističke vladavine i ideologije, ali pokazuje i snažan pravoslavni protest protiv tadašnjih rimokatoličkih i protestantskih ekumenskih ideja.

Dokument su potpisali crkveni poglavari iz Rusije, Bugarske, Rumunjske, Srbije, Armenije, Gruzije, Antiohije, Aleksandrije, ali bez Grčke i Ekumenskog patrijarhata.

Grčka pravoslavna crkva proslavila je 1951. godine 1900 godina od dolaska sv. Pavla na svoje područje i pozvala rimokatoličku delegaciju iz Vatikana, koja je ponudu odbila (Ikić, 2003: 137). Kao odgovor, Ekumenska patrijaršija odbila je dolazak na početak Drugog vatikanskog sabora. Dolaskom pape Pavla VI. i zaokretom u katoličkom shvaćanju ekumenizma odnosi su se promijenili. Zapanjujuća važnost susreta pape Pavla VI. i ekumenskog patrijarha Atenagore u Jeruzalemu 1964. godine, uz posredovanje Chiare Lubich, utemeljiteljice Pokreta fokolara za ekumensko i međuvjersko povezivanje, donijela je novu eru međusobnog razumijevanja i suradnje (Gentilini, 2020). Pravoslavni kršćani odgovorili su na ekumenske dokumente Drugoga vatikanskog sabora ugodnim ishodom triju sabora na Rodosu 1961., 1963. i 1964., gdje su iznesena opća pravoslavna stajališta: Pravoslavlje treba nastaviti raditi na odnosima s katolicizmom u nastojanju dogmatskog, liturgijskog i kanonskog jedinstva, gdje se Pravoslavna i Katolička crkva smatraju ravnopravnima. Patrijarh Atenagora posjetio je Rim 1967. godine kada je dijalog ljubavi proglašen službenim putem u odnosima dviju crkava. Papa Ivan Pavao II došao je na Fanar i susreo se s patrijarhom Dimitrijem 1979. godine kada je formiran Mješoviti katoličko-pravoslavni odbor (Ikić, 2003: 168). Rad ovog odbora pohvaljen je u zajedničkoj izjavi dvojice vođa iz 1987. godine. Ovo je povjerenstvo imalo različite uspjehe. Prvi susret na grčkim otocima Patmos i Rodos 1980. otvorio je put prema naprijed. Susret u Münchenu 1982. ima snažan značaj teološkog razumijevanja između katolika i pravoslavaca. Prikazuje dogmatsku sličnost između dviju crkava po pitanju Krista, položaja Crkve, Euharistije, Presvetog Trojstva i uloge mjesne Crkve, temeljeći cijelu raspravu i završni

dokument na zajedničkim vjerovanjima (Perić, 1993: 271). - 281). Susret na Kreti 1984. naletio je na pitanja sakramentalnog prvenstva i zajedničkog davanja krštenja i potvrde kako se to čini u Pravoslavnoj Crkvi; ta su pitanja dalje razmatrana 1986. i 1987. u Bariju, gdje su učinjeni važni koraci prema uzajamnom priznavanju sakramenata (Perić, 1993: 287-298). Godine 1986. dogodio se skandal, jer je Vatikan postavio izložbu makedonskih ikona, potez koji se uglavnom smatrao ulaskom u unutarnja pitanja tada kanonski nepriznate Makedonske crkve. Zbog toga nisu stigli predstavnici Grčke i Jeruzalemske crkve, a srpski i ciparski predstavnici demonstrativno su napustili skup. Povjerenstvo je imalo solidan rad na sastanku u finskom pravoslavnom samostanu Valaam 1988., gdje se raspravljalo o sakramentu svetog ređenja, s posebnim naglaskom na važnost apostolskog nasljedstva za svetost i jedinstvo Božjeg naroda (Perić, 1993: 300-311). Sastanci su privremeno prekinuti u Libanonu 1990. kada su pravoslavne crkve izrazile zabrinutost zbog unijatskih crkava. Nastavljeni su tek 2000. godine susretom u Marylandu, gdje je napravljen program daljnjeg ekumenskog puta. Svepravoslavni sabor na Kreti 2016. donio je opetovane pozive svakoj autokefalnoj Crkvi da bolje radi na svojim ekumenskim pristupima kroz posebnu Svepravoslavnu komisiju i u okviru Svjetskog vijeća crkava (Synodos, 2018: 57-66). Poziva Pravoslavnu Crkvu na poticanje dijaloga te na molitvu i brigu za duhovno dobro svojih sljedbenika, kao i na poticanje svih kršćanskih crkava na zajednički rad za mir i protiv vjerskog fanatizma (Synodos, 2018: 94). To je naglasak stavljen od 1970-ih, kada su Pravoslavne Crkve zaključile da se „ideal međureligijskog dijaloga vidi u želji za stjecanjem slobode, mira na zemlji i radu na podršci svim ljudima, bez obzira na rasu i vjeru” (Boldisor, 2016. : 405). Promicanje takvog ideala dano je prvenstveno Ekumenskom patrijarhatu.

Što se tiče makedonske pravoslavne teologije, ona nastupa u okvirima ovih pravoslavnih stajališta. Ona se ne slaže sa zaključcima Drugoga vatikanskog koncila prema kojemu je rimski biskup i dalje u prvenstvu nad svim ostalim biskupima i glavni autoritet svim vjernicima (Kapsanis, 2010). Stoga se može zaključiti kako je makedonska crkva bila privučena Rimu više iz političkih razloga nego teoloških, jer su grčka, bugarska i srpska crkva nastojale podupirati megalomanske ideje svojih država i naroda, pa su Makedonci vidjeli spas jedino u unijatstvu. Ipak, čini se da je teološka ideja prevladala i Makedonija je ostala čvrsto unutar pravoslavnog kršćanstva.

Makedonska crkvena prisutnost u Hrvatskoj

Uspostavom neovisne Hrvatske i Makedonije stekli su se uvjeti za ponovnu izgradnju vjerskih zajednica. U Hrvatskoj se vrlo brzo pristupilo priznanju i organizaciji makedonskih pravoslavnih crkvenih općina. Organizaciju je provodila makedonska nacionalna zajednica u Hrvatskoj, a njihov je trud ostvaren 11. prosinca 1993. godine u zagrebačkom muzeju Mimara gdje je održana skupština na kojoj se osnovala Makedonska pravoslavna crkvena općina u Zagrebu posvećena Velikomučeniци sv. Zlati Meglenskoj. Tom događaju prisustvovali su profesor na Makedonskom pravoslavnom fakultetu u Skopju otac Aleksandar Mustenikov, protođakon Aleksandar Candovski, te predsjednik Komisije za vjerska pitanja Slave Nikolovski-Katin. S hrvatske strane su prisutni bili pomoćni zagrebački biskup monsinjor Đuro Koška, profesor Juraj Kolarić i Franjo Dubrović iz Komisije za vjerske zajednice. Za prvog predsjednika zagrebačke općine izabran je Toma Prošev. Naknadno su osnovane Makedonske pravoslavne crkvene općine „Sv. Naum Ohridski“ u Splitu, „Sv. Joakim Osogovski“ u Puli i „Sv. car Konstantin i carica Elena“ u Rijeci. One su objedinjene u

Makedonsku pravoslavnu eparhiju za Europu za koju je nadležan Eparhijski arhijerej mitropolit europski Njegova Preuzvišenost g. Pimen.

Prvi službeni crkveni kontakti na višoj razini ostvareni su u travnju 1997. godine kada je zagrebačkog nadbiskupa Franju kardinala Kuharića posjetio mitropolit europske eparhije g. Gorazd (IKA, 1997). Tom prilikom se razgovaralo o ekumenskim vezama hrvatskih rimokatolika i makedonskih pravoslavaca, kao i o pomoći Rimokatoličke crkve u organiziranju vjerskog života Makedonaca koji žive u Hrvatskoj. Podsjetili su i na dobre veze između dvije crkvene zajednice još od vremena Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Iako je pravoslavni svećenik dolazio u Zagreb i druge gradove tek sporadično, Zagrebačka nadbiskupija je 1995. godine na privremeno korištenje ustupila crkvu sv. Roka, nedaleko od samog središta Zagreba. Kad je 2003. godine potpisan ugovor od zajedničkog interesa između Republike Hrvatske i Makedonske pravoslavne crkve, iz Makedonije je poslan parohijski svećenik Kirko Velinski, koji je kasnije dobio čin protojereja stavrofora. Godine 2008. kupljeno je građevinsko zemljište za izgradnju Pastoralnog centra i Makedonske pravoslavne crkve u Zagrebu te su 2013. godine u cijelosti plaćeni svi komunalni doprinosi za gradnju i u listopadu 2014 godine je postavljen i blagoslovljen kamen temeljac (ZMURH, 2014).

Strossmayerova ostavština

U srpnju 2015, makedonski predsjednik Gjorge Ivanov posjetio je Hrvatsku, te ujedno grad Đakovo i đakovačko-osječkog nadbiskupa Đuru Hranića. U to vrijeme se u Đakovu odvijala kulturna manifestacija „18. dani braće Miladinov“ (Radio Vatikan, 2015). Ivanov je posjetio čuvenu đakovačku katedralu i položio

vijenac na grob biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Ovaj čin je pun povijesnog značaja, kako je sam izjavio makedonski predsjednik: „Danas sam posjetio Đakovo kako bih odao počast velikom prijatelju Makedonaca, Josipu Jurju Strossmayeru. Onime što je napravljeno u Đakovu, sačuvan je trezor makedonske poezije, literature i kulture. Ovdje je nastao Zbornik braće Miladinovci. Za ono što je Strossmayer napravio, Makedonci su mu vječno zahvalni, jer je sačuvano naše stvaralaštvo. To pamtimo do današnjeg dana“. Tako je Strossmayer bio i ostao važna crkvena poveznica Hrvatske i Makedonije.

Doista, biskup Strossmayer je dao izdašnu pomoć braći Dimitriju i Konstantinu Miladinovu za tiskanje Zbornika narodnih pjesama u Zagrebu (Kalogjera, 2016: 9). Poznato je da je ovaj biskup vodio snažnu diplomatsku prepisku sa silnicama Berlinskog kongresa ukazujući na bijedno stanje svih kršćana pod Osmanskim Carstvom, ali i prijetnje koje dolaze od Grka i Srba. Ta je Strossmayerova opaska bila vezana prije svega za nepovoljne uvjete pod kojima bi se ova dva naroda privukla katoličanstvu, ali je polagao velike nade u Bugare i njihov potencijal za unijatatstvo: „Kada se pridobiju Bugari i vrate u krilo Svete matere Crkve, cijeli Balkanski poluotok bit će pridobiven i vraćen na katoličku stazu“ (Kalogjera, 2016: 14). Naime, upravo u vrijeme Krimsko-turskoga rata (1853.-1856.) dolazi do velikog unijatskog pokreta u Makedoniji i Bugarskoj, ali Kalogjera potvrđuje kako su Strossmayer i njegov suradnik Franjo Rački bili posve zaokupljeni bugarskom nacijom, ne priznavajući makedonsko ime kao neslavensko, iako su znatno surađivali s makedonskom inteligencijom koja se zdušno borila za slavensko makedonsko ime i naciju. No, ona je sama bila poprilično nejasna po pitanju nacionalnog imena, pa je nerijetko koristila i bugarsko ime, što Kalogjera smatra glavnim razlogom Strossmayerove za-blude (Kalogjera, 2016: 18-19).

Ćirilometodska poveznica

Iako s dubinskom pozadinom rimokatoličke diplomacije, Strossmayer je zaslužan za obnavljanje ćirilometodske tradicije u Hrvatskoj, što je potencijalna snažna religijska poveznica Hrvatske i Makedonije, još uvijek nedovoljno iskorištena. Strossmayer je bio uvjeren kako je naslijedio sv. Metoda na srijemskoj biskupskoj stolici (Lukić, 2011: 69), pa je s mišlju povezivanja slavenskog Istoka i Zapada došao do uvođenja starocrkvenoslavenskog jezika u liturgiju svoje biskupije, te širenju ćirilometodske crkvene tradicije. Pritom je Strossmayer i dalje nastojao da to jedinstvo bude u okrilju rimokatoličke ideje i prvenstva pape, barem prema starim vjerovanjima. Naime, Strossmayer je na Prvom vatikanskom koncilu oštro nastupio protiv papinskih privilegija, naročito protiv ideje papine nepogrešivosti, zbog čega je stekao mnogobrojne simpatije među starokatolicima, anglikancima, pa i pravoslavnima. U Strossmayerovom nastupu može se vidjeti snažan poriv za slavensko-kršćansko jedinstvo i uspio je službeno obnoviti kult sv. Ćirila i Metoda s dopuštenjem Rima i Austro-Ugarske monarhije. U tu je svrhu iskoristio velika ćirilometodska jubilara slavlja: „tisućitu obljetnicu dolaska sv. Braće među panonske Slavene (1863), tisućitu obljetnicu smrti svetoga Ćirila (1869), jubilej pisma pape Ivana VIII. ‚Industriae tuae‘ (1880), veliko sveslavensko hodočašće u Rim u znak zahvalnosti papi Leonu XIII za encikliku Grande munus (1881) te tisućitu obljetnicu smrti sv. Metoda (1885)“ (Šuljak, 1994: 279). Također je ponovno proširio glagoljaštvo, u spomen osnivaču srijemske biskupije sv. Metodu. Iako je Strossmayer prije svega gledao na baštinu sv. Braće među panonskim Slavenima, a potom zagovarao jedinstvo katoličkih i pravoslavnih Slavena, ipak postoji u njegovom radu poveznica Hrvata i Makedonaca kroz zajedničko nasljedstvo rada sv. Braće i čuvanje njihove ostavštine kao crkvene/vjerske vrijed-

nosti. Ovo je polje na kojemu makedonski i hrvatski vjernici mogu graditi vrlo snažan zajednički identitet. No, ta se poveznica mora sagledavati iz modernog vida ekumenizma koji ne prihvaća Strossmayerov provatikanski stav (Damjanović, 2011). Zbog toga ćirilometodska linija ovog biskupa nije bila dobro prihvaćena među pravoslavnim Slavenima, napose u Srpskoj pravoslavnoj crkvi (Šuljak, 1994: 292).

I baš kako je glagoljica nastala za hrvatske Slavene kao pismo na kojem se može stjecati kršćanska svijet i koja je i danas identitetski temelj Hrvata, tako je ćirilometodska baština putem Metodovih učenika ostala identitetski temelj Makedonaca. Rad i škola sv. Klimenta i sv. Nauma u Ohridu neizbrisiv je trag ćirilometodskih nastojanja za čitav novi svijet južnoslavenskih kršćana. Posebno je važno napomenuti da se glagoljaštvo i ćirilica zadržavaju na Balkanskom poluotoku ne samo zbog rada popova glagoljaša u Hrvatskoj, već i zbog tradicije Ohridske škole koju je osnovao Kliment Ohridski i koju su generacijama čuvali njegovi učenici (Stojčevska-Antić, 1986).

Hrvatski crkveni utjecaj u Makedoniji

Iako su Hrvati mala manjina u Makedoniji, jačina Rimokatoličke crkve iz Hrvatske, kao i poveznica na liniji Zagreb-Priština/Janjevo-Skopje uvijek su imali svoj crkveni dodir. Većina Hrvata rimokatoličke vjeroispovijesti koji danas žive u Makedoniji su u mješovitim etničkim brakovima, nerijetko iz vremena socijalističke Jugoslavije. U razgovoru koji je autor imao s rimokatoličkim svećenicima u Skopju i Bitoli, za potrebe izrade doktorskog rada, istaknulo se stalno smanjivanje broja rimokatolika. Bivši župnik u Bitoli a danas katedralni župnik u Skopju ponajviše je upoznao članove rimokatoličke zajednice na pogrebima, što jasno govori o padu praktičnog rimokatoličanstva u Makedoniji, barem onog

zapadnog obreda. Danas službeno živi oko 20.000 rimokatolika u Makedoniji, od kojih 15.000 istočnog obreda. Ovaj pad je vidljiv i u jurisdikcijskom smislu. Naime, do 1921. godine je u Skopju postojala nadbiskupija, a sada je biskupija koja spada pod Vrhbosansku mitropoliju, odnosno pod sarajevskog nadbiskupa.

Rimokatolička crkva sastoji se od Skopske biskupije za latinske katolike i Apostolskog egzarhata za katolike bizantskog obreda, a na čelu joj je isti biskup, danas Kiro Stojanov. U 19. stoljeću nastaju unijati ili grkokatolici koji su bili nezadovoljni jezičnom diskriminacijom od strane (grkofone) Ekumenske patrijaršije. Papa Franjo posjetio je Makedoniju 2019., pohvalivši multireligijski krajolik zemlje kao most između Istoka i Zapada, kao i izazivši radost zbog poštovanja prema Majci Terezi, albanskoj katolkinji koja je rođena u Skopju. Osim što ima veliku unijatsku populaciju, makedonsko svećenstvo blisko surađuje s Vatikanom na spomendanima svetog Ćirila, čiji se grob nalazi u Rimu; 1982., kada je posvećena katolička katedrala u Skopju, nazočio je makedonski kler; 1985. papa Ivan Pavao II primio je službeno makedonsko političko i vjersko izaslanstvo; iste godine makedonsko svećenstvo sudjeluje na svečanosti Svetog Metoda u Hrvatskoj; a 1987. visoko katoličko izaslanstvo posjetilo je Makedoniju kako bi proslavilo njezinu obljetnicu autokefalnosti. Sve je to izazvalo negativne reakcije Srpske pravoslavne crkve. Danas je mali broj katolika u zemlji, što najbolje pokazuje citat katedralnog svećenika u Skopju: „Naše su procjene najviše pet tisuća ljudi, ali onih koji komuniciraju s nama nema više od dvije tisuće. Nažalost, većina ih dolazi samo na krštenja, vjenčanja i sprovode. Skrivali su svoj katolički identitet zbog članstva u Komunističkoj partiji i vojsci. Kad umru, njihova djeca traže vjerske pogrebe i tako smo ih upoznali“ (Obućina, razgovor za doktorski rad).

U Skopju je 1982. godine sagrađena katedrala Presvetog srca Isusova, oko koje se okuplja većina rimokatolika zapadnog obreda.

Pitanje unijatstva

Unijatski pokret je zaživio među Makedoncima u gradu Kukušu pokraj Soluna, tijekom 1858.-1859. godine, predvođen makedonskim svećenikom Partenijem Zografskim (Kalogjera, 2016: 16). Ovaj je pokret bio ugušen zajedničkom ruskom i engleskom diplomacijom. Drugi unijatski pokret (1873.-1874.) zahvatio je šest makedonskih eparhija, dok je treći vodio skopski egzarhijski mitropolit Teodosije Gologanov (Kalogjera, 2016). Svi ti pokreti su imali u sebi glavni razlog bijega od utjecaja Carigradske patrijaršije i njezinog pogubnog utjecaja na makedonski jezik i nacionalni identitet. Povijesno ovaj pokret nije imao hrvatskih utjecaja, već se organizacija makedonske crkve u uniji s Rimom temeljila na radu solunskih lazarista. Unijatski kršćani u Makedoniji su većinom Makedonci, za razliku od rimokatolika zapadnog obreda koji su većinom Hrvati, ali i Albanci. Takva je podjela prisutna i među klerom, pa su rimokatolički svećenici i časne sestre iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Kosova, dok su unijatski svećenici i redovnice gotovo uvijek Makedonci. Ta razlika je vidljiva, ali službeno ne postoji jer je jedan poglavar jedne crkve s dva obreda (Katin, 2019). Također, unijati najviše žive u Strumici i okolnima mjestima (Radovo, Nova Maala, Gevgelija, Bogdanci, Stojakovo), dok rimokatolici zapadnog obreda su najbrojniji u Skopju i Bitoli. Ova zajednica nije toliko prepoznata u vezama s Hrvatskom, prije svega zbog toga što je hrvatska unijatska (grkokatolička) zajednica uskočkog, rusinskog i ukrajinskog porijekla, a makedonska je nastala kao rad lazarista.

Zaključak

Dobre hrvatsko-makedonske političke i kulturne veze u 20. stoljeću tražile su svoj podjednak izraz u vjerskim odnosima. Ne može se reći da su te veze bile loše. Dapače, još od 19. stoljeća blagonaklono se gledalo na hrvatsko-makedonske crkvene veze s obje strane. Ipak, one nisu u cjelini pratile političke veze, posebice one HSS-a i VMRO-a u Kraljevini Jugoslaviji kada je religija igrala važnu ulogu u društvu.

Suvremeni crkveni odnosi između Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj (i bivšoj Jugoslaviji) i Makedonske pravoslavne crkve su solidni i pozitivni su odjeci odnosa većinske i manjinske zajednice, pri čemu je ta manjina u ponajvećem broju slučajeva znatno manja. Radi se o svojevrsnom paradoksu zbog različitog pristupa teološkim pitanjima, no s relevantnom povijesnom pozadinom. Makedonci u Hrvatskoj odaju priznanje biskupu Strossmayeru za njegov doprinos zbližavanju slavenskog Istoka i Zapada kroz njegovu obnovu ćirilometodske baštine. Ta je baština doista najviše njegovana u Hrvatskoj i Makedoniji, s različitim književnim školama i očuvanju originalne glagoljice i ćirilice. Međutim, u vjerskom smislu je Strossmayer nastupao s vatikanske pozicije u kojoj je zajedništvo moguće samo prihvaćanjem pape kao vrhovnog poglavara crkve, sasvim suprotno starokršćanskim idejama crkvene jurisdikcije i odnosa mjesne i univerzalne crkve, kako se poštuje u pravoslavnim, anglikanskim i starokatoličkim zajednicama. Osim toga, Strossmayer nije rasuđivao razliku između Bugara i Makedonaca, pa je i svojim doprinosom tiskanju zbirke braće Miladinov nesvjesno pridonio bugarsko-makedonskom sporu. Unatoč tome, Strossmayerova vjerska diplomacija i ćirilometodska baština ostaju u srži hrvatsko-makedonskih crkvenih odnosa.

Tijekom socijalističke Jugoslavije se podigao taj odnos zbog rimokatoličkih i pravoslavnih sabora. Drugi vatikanski sabor je doveo do jačanja ekumenskih veza i interesa hrvatskih teologa okupljenih u Kršćanskoj sadašnjosti za bolje odnose s pravoslavnim svijetom. Kod pravoslavnih su razni sabori otvorili tu mogućnost nakon važnog susreta pape Pavla VI. i patrijarha Atenagore u Jeruzalemu. Dok je povijesna poveznica Hrvatske i Makedonije bila politički jasna, ova vjerska je bila ipak u skladu s cjelokupnim rimokatoličkim i pravoslavnim stavovima oko ekumenskog dijaloga. Konkretno, to znači da je Makedonija razmišljala o međukršćanskim odnosima na temelju stavova Ekumenske patrijaršije, ali istodobno i Srpske i Ruske pravoslavne crkve, dok je Rimokatolička crkva u Hrvatskoj bila podijeljena između onih koji su naglašavali papinski primat i onih koji su nastojali pronaći bolji pristup bez spornog položaja rimskog biskupa. Povijesno gledano, očito je da su dobri odnosi Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj s Makedonskom pravoslavnom crkvom temeljeni na sentimentno-političkom odnosu a ne toliko na teološkom razumijevanju.

Rimokatolička prisutnost u Makedoniji je slijed povijesnih događaja u kojima su Hrvati prisutni tek marginalno. Ova poveznica je posljedica mješovitih brakova ali i stalno padajućeg broja rimokatoličkih vjernika, barem onih zapadnog obreda. Što se tiče istočnog obreda, on je vezan prije svega za tradiciju koja nije ista kao ona u Hrvatskoj.

Unatoč ovim slabim vezama, suvremeno shvaćanje sestričkih crkava, a posebice zajedničkog iskustva u dvije Jugoslavije, postoji širok raspon mogućnosti povezivanja dvije crkve. One neće u skorije vrijeme biti vezane za teološko jedinstvo, ali je moguće graditi sestrički odnos u kojemu važne razlike postaju predmet dijaloga, a ne debate. Nepostojanje otvorenih povijesnih i političkih pitanja doprinose tom dijalogu, koji može sezati od

dijaloga života do dijaloga razlika, čime se obogaćuje i povijesno iskustvo i potencijal budućnosti.

Literatura

Aleksov, Bojan (2004) Marian Apparitions and the Yugoslav Crisis. *South-east European Politics*, 5(1): 1-23

Bojadžiski, Ognen (2010) *Kronologija Ohridske arhiepiskopije*. Zagreb: Zajednica Makedonaca u Hrvatskoj

Buchenau, Klaus (2004) Serbiens Orthodoxie: Auf der Suche nach neuen Zielen. *Ost-West-Gegeninformationen* 15(4): 23-27

Cvitković, Sabina and Kline, Mihael (2017) Skopje: Rebranding the Capital City through Architecture and Monuments to Remake the Nation Brand. *Sociologija i prostor*, 55(1): 33-53

Damjanović, Stjepan (2011) Prošlost u sadašnjosti: Sveta braća, Stros-mayer i mi. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 27: 17-30

Gentilini, Maurizio (2020) Chiara Lubich: *Prophet of Unity*. New York: New City Press

Huda, Qamarul (2004) The 40th Anniversary of Vatican II: Examining Dominus Iesus, and Contemporary Issues for Inter-religious Dialogue between Muslims and Catholics. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 15(3): 331-347

IKA (1997) *MAKEDONSKI METROPOLIT GORAZD KOD KARDINALA KUHARIĆA Duboke veze između Katoličke Crkve u Republici Hrvatskoj i Makedonske Pravoslavne Crkve*. <https://ika.hkm.hr/novosti/makedonski-metropolit-gorazd-kod-kardinala-kuharicaduboke-veze-između-katolicke-crkve-u-republici-hrvatskoj-i-makedonske-pravoslavne-crkve/>

Ikić, Niko (2015) *Petrovska služba. Stijena jedinstva i kamen spoticanja. Povijesno-teološki, biblijsko-dogmatski i ekumenski pogledi*. Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet

Ilievski, Borče (2011) *МАКЕДОНСКО-СРПСКИТЕ ЦРКОВНИ ОДНОСИ 1944-1970*. Skopje: Univerzitet Sv. Kiril i Metodij

Kalkandjieva, Daniela (2015) *The Russian Orthodox Church, 1917-1948. From decline to resurrection*. London and New York: Routledge

Kalogjera, Goran (2016) Prepiska Strossmayer – Gladstone s posebnim osvrtom na makedonsko pitanje. *Kanavelić* 2: 9-21

Kapsanis, Georgij (2010) *За соединувањето на Православната и Римокатоличката Црква што ѝ дозборува Вашикан*. <https://bigorski.org.mk/etika/za-soedinuvanjeto-pravoslavna-rimokatolichka-crkva/>

Katin, Slave (2019) *Католичката (унијатската) црква со истошен обред во Македонија*. <https://religija.mk/katolichkata-unijatskata-crkva-so-istochen-obred-vo-makedonija/>

Koch, Kurt Cardinal (2014) Liturgy Reform and the Unity of the Christian Churches. *Studia Liturgica*, 44(1-2): 54-65

Lučić, Ivo (2011) Progon Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini u vrijeme komunističke vlasti (1945.-1990.) *Croatica Christiana periodica*, 36(69): 105-144

Lukić, Milica (2011) Strossmayerov projekt obnove ćirilometodske baštine. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 27: 67-96

Palmberger, Monika (2016) *How Generations Remember. Conflicting Histories and Shared Memories in Post-War Bosnia and Herzegovina*. London: Palgrave Macmillan

Patafta, Daniel (2014) Ekumenska gibanja u Hrvatskoj neposredno nakon Drugoga vatikanskog koncila. *Bogoslovska smotra*, 84(4): 851-879

Paščenko, Jevgenij (2015) *Juraj Križanić i Ukrajina*. Zagreb: Matica hrvatska

Perica, Vjekoslav (2002) *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*. Oxford: Oxford University Press

Perić, Ratko (1993) *Ekumenske nade i tjeskobe*. Mostar: Biskupijski ordinarijat Mostar

Radio Vatikan (2015) *Crkvena zbivanja u Hrvatskoj – Vedran Šmitran*. http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2015/07/09/crkvena_zbivanja_u_hrvatskoj_-_vedran_%C5%A1mitran/hr-1157264

Stojčevska-Antić, Vera (1986) *Кирилومهѳодиевската итрадиција во Македонија*. Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, 36: 161-170

Synodos (2018) *Die Offiziellen Dokumente des heiligen und grossen Konzils der Orthodoxen Kirche (Kreta, 18.-26. Juni 2016)*. Bonn: Griechisch-Orthodoxe Metropole von Deutschland

Šagi-Bunić, Tomislav (1986) *Uvod u misao Drugog vatikanskog koncila*. Zagreb: KS

Škvorčević, Antun bishop (1995) Katolička crkva u Hrvatskoj i ekumenizam. *Bogoslovska smotra*, 65(3-4): 513-540

Šuljak, Andrija (1994) Biskup Josip Juraj Strossmayer i ćirilometodsko – glagoljska baština. *Diacovensia: teološki prilozi*, 2(1); 275-294

Vukšić, bishop Tomo (2003) Teološki pluralizam i ekumenizam nakon Dominus Iesus. *Bogoslovska smotra*, 73(2-3): 395-431

Wiinika-Lydon, Joseph (2010) The Ambivalence of Medjugorje. The Dynamics of Violence, Peace, and Nationalism at a Catholic Pilgrimage Site during the Bosnian War (1992-1995). *Journal of Religion and Society*, 12: 1-18

ZMURH (2014) *Postavljen kamen temeljac Makedonske pravoslavne crkve u Zagrebu*. <https://www.zmurh.hr/2014/12/04/postavljen-kamen-temeljac-makedonske-pravoslavne-crkve-u-zagrebu/>

вон. проф. Лазе ТРИПКОВ

UDK 003.349(497.7)

Факултет за уметност и дизајн

Меѓународен балкански универзитет – Скопје

Република Македонија

ГЛАГОЛИЦАТА И ВИЗУЕЛНО-ГРАФИЧКИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ НА МАКЕДОНИЈА

Вовед

*„Одличниот ѝлакаѝ влеѓува низ окоѝо,
а екѝлодира во мозокоѝ“*

А. М. Касандре (1901 – 1986)

Глаголицата е најстарото словенско писмо и заедно со кирилицата е едно од двете словенски писма. Таа е визуелно најмоќното писмо во својата посебност и претставува авторско писмо. Глаголицата како автохтон буквен нумерички знаковен систем содржи визуелно-графички и стилски идеограми и пиктограми, кои пренесуваат симболична и естетска функција. Со мудра мисла, промислен ум

се создава моќна семантичка врска со богатата христијанска симболика.

Глаголицата претставува сериозен знаковен систем за времето во кое настанува. Тоа ја прави неверојатно значајна и суштинска за словенските народи. Таа е артефакт.

Плакатот, исто така, е артефакт. Се користи за визуелно прикажување пораки, за ширење идеи, вредности, информации, како претскажувач за одредени случувања или како комерцијален медиум. Успехот на плакатот зависи од уметничката употреба и од вредностите кои можат да ги надминат географските, културните, етничките и временските разлики.

Предизвиците на глаголицата изразени во мојот проект, користејќи го плакатот, имаат цел да понудат уникатна, креативна визија за глаголицата, задржувајќи ја нејзината естетска, едукативна и функционална форма, како и да нè потсетат на нејзината улога и значење во обликувањето на селовенскиот свет и на народите, како едно од македонските најголеми културни богатства.

1. Предизвици

Глаголицата е прекрасен знаковен систем. Ме инспирира таа магија, и нејзината уникатна моќ да ги воведат нашите предци од незнаење кон знаење, од мрак кон светлина.

Општоприфатено е дека потеклото на глаголицата и нејзиното ширење било преку мисионерската работа на Константин Филозоф и неговиот брат Методиј, меѓу Словените. Константин бил роден во 826 или 827 година во Солун, професор по филозофија на Високото царско училиште во Константинопол, наречен Филозоф поради своето учење, а

неговиот брат Методиј бил роден меѓу 815 и 820 година, исто така, во Солун.

Свои улоги во настаните одиграле и двајца владетели, едниот по име Михајло, другиот Рагислав. Накратко, да се потсетиме на приказната која вели дека, по барање на принцот Рагислав, византискиот император Михаил ги испратил во Моравија (денешна Чешка Република), во 863 година, двајцата браќа : Константин и неговиот постар брат Методиј, за да го промовираат христијанството преку книги напишани со букви што ќе го одразуваат „народниот“ јазик. Хрватска, пак, била последната земја која се запознала со глаголицата, по смртта на Константин (869) и Методиј (885), благодарение на нивните ученици, кои меѓу Хрватите ја ширеле глаголицата и литургијата на старословенски јазик. Но иако Хрватска била последната земја во која се проширила глаголицата, таа таму, сепак, останала најдолго во употреба од сите словенски земји.

1.1 Глаголица

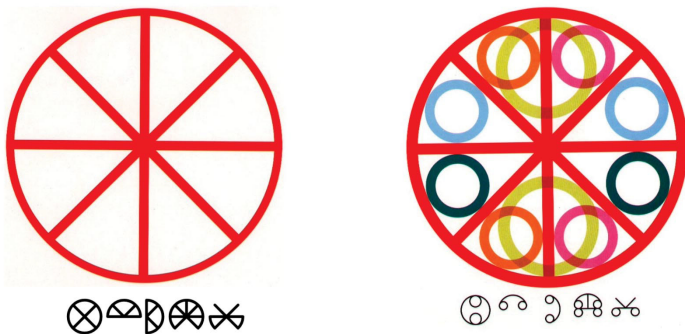
Потеклото на глаголицата е малку покомплексно од самиот плакат. Да „глаголиш“ значи да зборуваш, да разминуваш зборови, бидејќи зборовите те водат поблиску до Бога, поблиску до луѓето. Секој глаголски знак од писмото има семантичко и нумеричко значење и претставува културно наследство на словенските народи, особено културната поврзаност на регионите на Моравија и Хрватска, поврзувајќи ги со Македонија и со Светите браќа, Словенските просветители св. Кирил и Методиј.

Нејзината цел и смисла ја наоѓаме поделена во следниве теоретски категории:

киот (линиски) состав.² Меѓу нив биле Петар Илчев, Владимир Мошин, Марија Чунчиќ, Тор Екхард, но она што е најзначајно за мене, е, всушност, графичката структура која е заедничка или претставува основа со денешната теорија на визуелната уметност, односно дизајнот.

Од друга страна, пак, Васил Јончев³ во своето дваесетгодишно истражување, барајќи некое графичко визуелно објаснување, наишол на една една заедничка форма за целата глаголица — розетата. Розетата содржи и крст и круг и триаголник, односно содржи 8 кружни сегменти, 8 оски на симетрија и ротација околу централната оска. Денешните палеослависти често ја споменуваат неговата теорија како можен одговор на поставената теза.

Глаголицата има 38 букви. Имињата на буквите не се произволни, туку имаат значење. На пример, првите девет букви од глаголицата (Аз, Буки, Вјади, Глаголи, Добро, Ест, Живјети, Сјало, Земља [*јас ишћо ѝи знам буквишће, љаголам, добро е да се живее (на) Земјаша*]). Оваа мисла го изразува ставот дека познавањето букви и писменоста се основа на добриот живот.

² Чунчиќ.

³ Чунчиќ. Кружен исечок како дел од графичката морфологија.

Во својот текст посветен на овој проект, односно на изложбата „Македонска глаголица“, Елка Јачева-Улчар, ќе напише: „Глаголицата ирејисјавува ирајна врска со солунските сесловенски училишта. Таа е азбукаста со која светиите браќа ги зајиниале своите иреводи на изборното евангелие на ирвониот и тогаш единствен литературен јазик за целиот словенски род — старословенскиот, кој ирејисјавува оислик на зоворони на македонските Словени што живееле во ири села во околината на Солун: Сухо, Висока и Зарово.“

Кога станува збор за глаголицата како средновековен азбучен систем, во книгата „Македонската глаголица“ од академик Ѓорѓи Поп-Атанасов, издадена од Македонска академија на науките и уметностите во Скопје во 2015 год., е опишана потребата за нејзиното настанување со поставен фокус на две битни цели: приопштување на светите христијански книги, и втората, неодложната потреба, (веројатно и желба), да се создаде посебна азбука усогласена со говорните својства на јазикот на старите Словени. Но, она што за мене е битно, е нејзината стилска изведба, односно форма што ќе се одразува врз нејзиниот изглед, односно: обла, аглестата и триаголната.⁴

Триаголна, обла и аглеста глаголица.

Визуелно-стилски инспиративни се и евангелијата што ги препознаваме како бележници на визуелно-графичкото обликување за глаголицата, а посебно улогата и значењето на Охридската книжевна школа. Евангелијата, како Мариинското и Зографското евангелие, Синајскиот псалтир и Синајскиот евхологиј, Македонските листови, Асемановото еванге-

⁴Чунчиќ 2006.

лие, сведочат не само за естетиката и културолошката моќ и свест за визуелно-графичко обликување на листовите, што во историјата на уметноста не е забележано како исклучителен податок, туку и за декоративната естетика во обликувањето на книги, евидентирана од XV век до ренесансата.

CodexVaticanus Slavicus 3 Gagoliticus

1.2. Плакат

Плакатот е основна уметничка форма на графичкиот дизајн и е широко распространет медиум кој прави директна врска со поединецот. Се верува дека плакатот е суштината на графичкиот дизајн.

Историски, плакатот е најефективниот медиум за испраќање пораки. Тој ја докажал својата моќ, следејќи различни епохи, оставајќи артефакти коишто ги препознаваме и денес. Плакатот е медиум кој се наметнува со својата ликовна естетска форма и низ една призма на неговото

приспособување, односно употребливост, денес го позиционираме во следните категории: културолошки, социјален, комерцијален и пропаганден, односно идеолошки плакат.⁵

Употребен во контекст на овој проект на креативни рефлексии, претставува медиум кој служи за најлесно, најбрзо, најточно и најпрецизно да се пренесе пораката до поголема група на луѓе. Крајната цел му е да обедини, да поврзе, да пренесе вредности и информации, да едуцира, и да ги надмине географските, културните, етничките и временските разлики.

Дел од графичките трансформации на глаголицата.

⁵ Стивен Хелер. *Дизајнерска писменост: разбирајќи го графичкиот дизајн*. 2004.

2. Пристап

Средновековниот карактер на глаголицата, како парадигма на денешните идентитетски предизвици, преку овој проект треба да ја демонстрира историската мисија, но и да нè потсети и да посведочи за предизвиците и одговорноста во обликувањето на иднината на Македонецот, но и на останатите словенски народи, кои немаат никаков проблем со себеидентификувањето со глаголицата и со светите браќа Кирил и Методиј.

Овој интердисциплинарен проект/изложба понуди решенија, постави предизвици, но и предупреди за свесноста и односот кон нашето културно и историско наследство, како и на несериозноста на државата кога треба да го застапуваме и да го заштитиваме нашиот културен идентитет, но и значењето на светоста на мајчиниот јазик!

Буквата О — првиот плакат во чест на Светите браќа Кирил и Методиј, мај 2020

Првиот плакат со кој започна целиот серијал наречен „Македонска глаголица“ настана на 24 мај, 2020 година. Потребата беше да ја потенцирам нејзината улога во чувствувањето на големиот христијански празник, денот на словенските просветители, светите браќа Кирил и Методиј. Забележав дека многумина луѓе, всушност, немаат елементарни познавања за самиот празник, односно што претставува тој, па така чувствувањето се поврзува со кирилицата, а не со глаголицата... Она што понатаму следуваше, беше пронаоѓање на начин за потемелно проучување и дефинирање на мојот креативен пристап, иако морам да признаам дека во време на ковид-пандемијата и целосниот карантин, тоа не беше, воопшто, едноставно. Морате да се потпрете врз единствениот извор на информации — интернетот, и тоа што беше достапно онлајн. И тука наидуваат на еден голем проблем — сериозен недостиг во нашата наука и онлајн достапната литература, додека, пак, нашиот источен сосед изобилува со извори на информации и стручна литература, па дури и на интернет-пребарувачите „успеал“ да ја заштити глаголицата како бугарска азбука и со сето она што му било дозволено успеал сите податоци да ги натурализира и да ја колонизира историографијата. Верувам ќе ја разберете мојата загриженост, која во научна смисла нема намера да навреди, тука напротив да посочи и да изнесе аргументи како да му се спротистави на тоа тенденциозно искривување или присвојување. Веројатно каде што има сила, нема правдина, а за жал ние, воопшто, не изнајдовме начин да ја покажеме својата сила, веројатно немајќи време, храброст или знаење... Па така, како пример, би навел една случка што јас ја доживев: уште на самиот почеток од изработката на овој цилус, бев контактиран од

неколку бугарски компании и поединци кои комерцијално ја ползуваат глаголицата, со понуда мојот проект да го позајмат/да го откупат за свои потреби.

Јас не се согласив со тоа од едноставна причина што овој проект е уникатен во својот пристап, а покрај авторскиот сегмент поседува и интелектуална вредност, и секако има за цел да ја заштити и да помогне во „брендирањето“ на сурштината на глаголицата, на нејзината универзалност и идентитетска целост како македонска, со додадена вредност, која ниту еден ликовен уметник ја нема обработувано досега.

„...Што немало ѝо најред, можии да се сѝории ѝо доцкан, сѝига да се имаат различни исѝоријски ѝрилики со свои од-дељни барања“.

Крсѝе Пеѝков Мисирков

Секој плакат, не само што ја „раскажува“ вистинската приказна, туку го отсликува и општественото расположение и менталитетот на времето во кое е создаден, па оправданоста за неговата функционална трансформација во контекстот на македонската глаголица, ни овозможува чувство на самоувереност, и искрено нè води во светот на визуелното изразување, што наметнува сериозни мисли кои ги поврзуваат минатото и сегашноста.

Креативните рефлексии на „македонската глаголица“ поминуваат низ филтерот на личното искуство и внатрешното убедување, и секако на потребата да го едуцираат гледачот, како естетски, така и визуелно. Плакатите комуницираат сами по себе, сами за себе и сите заедно...

Дозволете ми на ова место еден мошне илустративен цитат од Елка Јачева-Улчар: „Авторскиот проект на Лазе Трипков, ‚Македонска глаголица‘ е модерна интерпретација на глаго-

Глаголскиот знак „Аз“ или Јас, мај 2020

лицата. Преку визуелен и графички обликуван концепт, тој има цел да ѝ ги приближи на публиката функцијата и значењето на глаголицата, како и моќта на гласот обликуван во знакот, како еден колективен ликовен систем на изразување и идентификација на Словените. Овој негов проект нуди една поинаква визија за глаголицата, при што ја задржува нејзината образовна функционална форма и не потсетува на големината на едно од најзначајните културни богатства на Македонија. Глаголицата за нас е артефакт и културолошки споменик од средновековна Македонија, која преку овој проект му пркоси на забот на времето. Оваа азбука, стамено и гордо стои исправено пред сите предизвици што доаѓаат однадвор во македонското современо живеење, во кое, за жал, вистинските вредности често го губат своето суштинско значење.“⁶

⁶ Елка Јачева-Улчар, 2022, воведен текст „Македонска глаголица“.

Глаголскиот знак „М“ како мислите, како Македонија, мај 2020

3. Националниот идентитет наспроти глобалните трендови

Глобализацијата е брз процес кон напред, на кој тешко можеме да му се спротивставиме. За некого таа отвора нови перспективи и можности, но за други е пречка за неговата самосвест и оригиналност.

3.1. Развивање преку имитирање

Развојот на технологијата предизвика сериозна дебата за културниот идентитет, препознавајќи и интригантни или креативни идеи, проекти или образовни програми за новите генерации. Исто така, групи млади кои се заробени од глобализацијата се студентите. Како професор по дизајн, во Црна Гора и во Македонија, забележав дека студентите не се се-

Глаголскиот знак „Он“

ќаваат на имињата на дизајнерите што ги следат (нормално во помал број), туку визуелно ги меморираат нивните дела. Од друга страна, пак, следат, помнат и препознаваат повеќе музичари или инфлуенсери кои се глобално популарни, наместо уметничките предизвици, дизајнерските тенденции, или социјалните проблеми на нивните блиски пријатели и роднини... И секако, проблемот станува сè поголем кога себеси ќе се осознаат и ќе ја разберат свесноста за себе и за околината. Самиот концепт на новите технологии зрее врз основа на „лајкови“?! Оттука, сметам дека новите тенденции што ги нареков „развивање преку имиџирање“ треба да нè натераат сериозно да размислиме за нивното влијание во образованиот и во културолошкиот дискурс.

Некои земји го сфатија овој проблем. Веројатно ќе создадат подобра средина за многумина... Но, за да се создаде

таква средина, луѓето мора да бидат убедени дека ќе ги остварат своите права и потреби, а не дека ќе ги изгубат. Ние, веројатно, дојдовме до моментот кога губењето е почигледно, кога стравот ја надвладува надежта за нашата иднина. Нашиот културен развој и неговата популаризација се централни елементи во зачувувањето и обликувањето на современите идентитети, што ќе се постигне само со откривање и воспоставување лични вредности и со создавање сопствен имиџ.

3.2. Како ќе постигнеме прифаќање, разбирање и почитување на своите чувства или култура, наспроти туѓите

Културата отсекогаш била поврзана со животната средина, со ресурсите и со артефактите што ги користи и што ги создава населението. Знаењето и навиките се, исто така, аспекти на културата.

Под огромното влијание на глобализацијата, некои култури веќе се обликуваат или стануваат дел од нешто ново, применет или наметнат стил, губејќи го личниот национален и културен идентитет под влијание на глобалните тенденции.

Соочувајќи се со оваа раскрсница, плакатот се појави како највистинската, најсоодветна алатка за информирање, идентификување и поттикнување. Пораката во форма на визуелна комуникација е јасна, убедлива, заводлива, поетска, аргументирана или реторичка.

Верувам дека дизајнот и плакатот, играат клучна улога во развојот на поангажираните заедници. Целта е да се помогне во градењето заедници кои се посилни, поздрави и

поодржливи на долг рок. И верувам дека преку отворен креативен простор е можно да се постигне зацртаната цел. Здравото општество мора да служи и да ги задоволува барем основните потреби на населението и да нуди различни можности и алтернативни избори. Недостигот на активни стратегии за дизајн е причината што тој фундаментално недостасува во градењето силни и активни заедници. Недостигот на јасна политика за улогата на промовирање на културното наследство преку дизајн како нов пристап за решавање на националните проблеми и прашања нè мотивира да понудиме нов пристап за граѓански ангажман.

3.3. Одговорноста на графичкиот дизајнер и новите предизвици

Плакатот како медиум за промени, многупати ја трансформирал својата функционалност, приспособувајќи ги или следејќи ги промените, но новите тенденции бараат соодветна трансформација поради напредниот развој на Виртуелната реалност, НФТ и претстојниот „Метаверс“ со цел да се зачува т.н. „универзален печат на времето“. На кој начин

„Македонска глаголица“, употребена за дизајн на виното од автохтоната сорта станушина, изработено од Земјоделскиот институт при УКИМ

можат да се интегрираат дизајнерите во сложениот систем на виртуелни технолошки тенденции со цел да се справат со сегашноста, но и со иднина? Дали старите митови треба да се напуштат, да се надградат старите образовни методи и да се подготват општествата, бидејќи новите генерации веќе се свесни за новата индустриска револуција.

4. Можности

Што може да направи технологијата за културните вредности на различни земји со цел да го подобрат нивното чувство на припадност, преку нејзиното паметно искористување? Имајќи го на ум моето претходно искуство со VR на мојот последен проект „Рефлексии на новата реалност“, запознаен сум со предностите и недостатоците на интеракциите на технологијата и дизајнот, а од друга страна иницирањето и менаџирањето со многу проекти и изложби поврзани со дизајнот и како директор на Музејот на современа уметност во Скопје, ми помогна подлабоко да ги сфатам културата и разбирањето на претстојните предизвици.

Верувам дека можностите не се исцрпени, туку напротив бараат соодветен помодерен, поприспособен пристап за полесно прифаќање во новото време. Новите тенденции се наметнуваат со поголема брзина отколку што сме ние свесни за сето тоа. Просторот за артикулирање се ограничува, а од друга страна, во виртуелниот свет, тој е неограничен. Затоа, одлучив да се фокусирам на можностите што ги даваат технологијата и виртуелната реалност, во смисла на тоа што можат тие да направат за културните вредности на помалите држави. Во конкретниов случај за Македонија тие можат да го подобрат чувството на припадност со помош на

виртуелната трансформација на знаењето и на уметноста. Овој нов пристап е дел од мојата докторска дисертација во која анализирам, истражувам, поттикнувам и развивам еден поинаков пристап што ќе ги вклучува глаголицата, виртуелната реалност и културното наследство. Преку виртуелната средина која вклучува реална визија, слух и допир, корисниците ќе можат да се вклучат во виртуелното опкружување на еден природен начин, да набљудуваат и да манипулираат со предметите во виртуелниот свет во реално време и да добијат извонредни чувства и искуства со користење на специјални уреди за влез и излез. Технологијата за виртуелна реалност може да помогне поефикасно да се заштити и да се пренесува културното наследство.

5. Заклучок

Културата е исклучително важна за иднината на секоја земја. Уметноста и креативноста во денешно време се повеќе категорија која е изоставена од некои системски квалификации и национални и образовни стратегии, компензирани со непотребни предмети или податоци. Дизајнерите значително придонесуваат кон културата, кон животната средина и економијата. Ова треба дополнително да се препознае и да се прифати и во јавниот (државен, образовен) и корпоративен домен. Дизајнот во последните 40 години еволуираше во нова парадигма на развој. Тој е трансформиран во сериозна алатка за да ги направи естетски пријатни и посакувани производите, и има клучна улога во промовирањето на идејата, а исто така и во секојдневниот живот на луѓето. Тоа е дисциплина која води кон економски растеж, ги обликува човечките интеракции со предметите и со системите, и го подобрува квалитетот на животот на граѓаните.

Луѓето со милениуми користат разни медиуми, но денешните медиуми се поповлечни за нашите сетила. Новата технологија отвора нови можности за развој и заштита на културното наследство. Создавањето и иновацијата на дизајнерски вредности преку подобрување на културното наследство е критична стратешка цел за подобрување на културната мека моќ во ново време, подобрување на културниот квалитет на луѓето и создавање моќни културни плими. Новата технологија отвора нови можности за развој на културното наследство и за заштита на истото. Глаголицата ќе продолжи да говори!

Користена литература

1. A. Bogdanovych, J.A. Rodriguez, S. Simoff, A.Cohen (2009) *Virtual agents and 3D virtual worlds for preserving and simulating cultures*; Springer, BerlinHeidelberg International Workshop on Intelligent Virtual Agents.
2. A.C. Addison (2000), *Emerging trends in virtual heritage*, IEEE Multimedia.
3. Alice Twemlow (2017), *Sifting the Trash: A History of Design Criticism*, MIT Press.
4. Čunčić, Marica, 2012, Granice geometrije i simbolike u glagoljskoj paleografiji, http://bib.irb.hr/datoteka/335643.Cuncic_Granice_geometrije_i_simbolike_u_glagoljskoj_paleografiji.pdf Зарпеб.
5. Ѓорѓи Поп-Атанасов (2015). *Македонската глаголска олица*. Македонска Академија на науките и уметностите.
6. Horvat, Jasna – Tomašević, Nives – Lendić, Slaven, (2009) *Semiotički marketing Konstantina Ćirila Filozofa: glagoljičko prezentiranje kršćanstva kao preteča suvremenog semiotičkog marketinga*, Libellarium, II, 2.
7. Octavian M. Machidona, Mihai Duguleanab, Marcello Carrozzinoc, (2017) *Virtual humans in cultural heritage ICT applications: A review*.
8. Steven Heller, Mirko Ilic (2007) *The Anatomy of Design: Uncovering the Influences And Inspirations in Modern Graphic Design*.
9. Bekele, M. K., Pierdicca, R., Frontoni, E., Malinverni, E. S., and Gain, J. (2018). *A survey of augmented, virtual, and mixed reality for cultural heritage*. J. Comput. Cult. Herit.

проф. д-р Игор УЛЧАР

UDK 636.09(497.5:497.7)

Факултет за ветеринарна медицина

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Република Македонија

ХРВАТСКО-МАКЕДОНСКИТЕ ОДНОСИ ВО ОБЛАСТА НА ВЕТЕРИНАРНАТА МЕДИЦИНА

„Да се надеваме дека ова одделение ќе се развие во модерен завод кој ќе има доволно персонал и материјални средства за да се задоволат потребите што ги поставува ветеринарната епизоохиолошка и хигиенска служба.“

д-р Јосип Жежик (1928)

За време на постоењето на некогашната СФРЈ во Македонија не постоеше ветеринарен факултет, така што ветеринарните доктори својата наобразба ја стекнувале во трие тогаш постојни ветеринарни факултети во заедничката држава — Белград, Загреб и Сараево. Поради тоа, во целиот период на постоењето на СФР Југославија, дел од ветеринарните доктори во Македонија се со загребски дипломи, што значи дека македонското ветеринарство е тесно поврзано со Хрватска, односно дека Ветеринарниот факултет во Загреб, како главен стожер на хрватското ветеринарство имал голем удел во развојот на ветеринарната професија во Македонија по Втората светска војна. Но, ако се погледнат одредени историски документи, ќе може да се констатира дека овие врски се многу постари и многу подлабоки, односно досегаат до самите почетоци на институционализираното дејствување на ветеринарството во Македонија, што е факт кој денес не е многу познат ниту меѓу македонската ниту меѓу хрватската ветеринарна фела.

За да го разбереме значењето на овие врски треба да се вратиме во почетокот на минатиот век и да ја разгледаме состојбата на сточарството во Македонија во тој период. Во почетокот на минатиот век, Македонија, главно, била населена со рурално население, на кое сточарството му било основен извор на егзистенција. Доминантна храна од животинско потекло биле млекото и сирењето и тоа, речиси, само овчо и козјо, додека месото се користело многу поретко. Во тој период, главна стопанска гранка во Македонија било овчарството (во 1925 година имало 456 607 грла говеда, 79 752 грла коњи, 1 212 442 грла овци — само возрасни, 527 267 грла кози, 42 664 грла биволи кои, всушност, биле 82,9% од сите биволи во тогашното Кралство на Србите, Хрватите и Словенците, 6 623 грла маски и 55 628 грла магариња)¹. Во некои краишта на Македонија, поради сиромаштијата, арското ѓубре се користело за огрев. Начинот на одгледување на добитокот бил мошне примитивен, а во времето на Отоманската Империја ветеринари, воопшто, не постоеле. Единствените коишто се занимавале со лекување на добитокот биле потковувачите *налбаџии*, кои биле сосема неучи или неписмени.

Поради непостоењето на ветеринарна служба, добиточните зарази во Турската Империја биле мошне чести и лесно се ширеле и во соседните држави. Турција била природен мост за повеќе заразни болести кои од азискиот континент се ширеле кон Балканот и кон Европа. Во тој период е забележана појава на разни опасни заболувања, како што се: говедската чума, заразната плевропневмонија, лигавка-

---

¹ Dušan J. Marković: O higijenskim i ekonomskim prilikama u stočarstvu Južne Srbije. Југословенски ветеринарски гласник, бр. 8, 1928, стр. 234-237

та и шапот, антраксот, сакагијата и овчите сипаници. Овие болести причинувале огромни штети во сточарството, а бидејќи некои од нив можат да се пренесат од животните на луѓето (на пр. антраксот), било загрозено и човечкото здравје. За ширењето на заразите придонесол и номадскиот начин на сточарење кој бил вековна традиција. Во текот на пролетта и на летото добитокот бил на испаша во планинските предели, а во текот на есента и на зимата бил преселуван во јужните предели на бреговите на Егејското Море. Сите овие миграции биле без контрола, бидејќи ветеринарна служба не постоела.

Непосредно по завршувањето на Балканските војни и поделбата на Македонија во 1913 година, државите победнички, секоја во својот дел од територијата, ги правеле првите напори за создавање државна ветеринарна служба. Овие активности особен подем постигнале непосредно по завршувањето на Првата светска војна. Така, во Вардарска Македонија (територијата на денешна Република Македонија), непосредно по Првата светска војна, во 1918 година биле поставени само три државни ветеринари, двајца гранични во Гевгелија и во Битола и еден во Скопје. Состојбата не се подобрила ниту по формирањето на Кралството СХС. Поради тоа во периодот по Првата светска војна, ветеринарната служба во Македонија (или како што тогаш ја нарекувале „Јужна Србија“) била мошне слабо развиена во однос на другите делови од новосоздадената држава. Цели области имале само по еден ветеринар, и не се земале предвид околностите за овие простори (пространоста на теренот, специфичните услови за работа и сл.). Иако во рамките на тогашната банска управа постоел ветеринарен сектор, тој немал свои материјални средства и сите трошоци

на ветеринарната служба биле на товар на тогашното Министерството за народно здравје, вклучувајќи ги платата и епидемиолошките додатоци за ветеринарот.

Големата концентрација на добиточниот фонд и слабата развиеност на ветеринарната служба, придонесле за непреченото ширење на многу заразни болести кои предизвикувале големи загуби меѓу домашните животни, како и бројни човечки жртви меѓу населението. Во позначајни епизоотии што се појавиле во тоа време во Македонија спаѓаат појавата на лигавка и шап во 1932 година и на овчи сипаници во 1937 година. Исто така, доста често било беснилото, со оглед на големиот број кучиња (500 000), како и волци (околу 10 000), антраксот, сакагијата, шугата (кај козите), туберкулозата, а од паразитарните болести, метилавоста и ехинококозата.

Ветеринарната служба во Кралството СХС во целост била зависна од Министерството за народно здравје. Македонија, бидејќи се граничела со три држави, била изложена на различни добиточни зарази од соседството, а освен тоа, како јужна покраина, имала и специфична епизоотиолошка состојба, различна од другите краеве на Кралството. Добиточните зарази не биле добро испитани, а фрагментарните испитувања кои биле спроведувани покажувале дека на теренот постои разновидна патологија која и на искусните ветеринари дотогаш им била непозната.

Министерството за народно здравје бргу станало свесно за слабоста на ветеринарната служба во целата држава, а особено во регионот на денешна Република Македонија. Поради тоа се појавила идеја за формирање на специјализирана дијагностичка установа за добиточни зарази во Скопје. Свеста за ургентноста на состојбата се огледувала

во идејата ваква установа да се отвори токму во Скопје, при што таква установа не била формирана, сè уште, ни во Белград. Идејата за отворање на дијагностичка лабораторија потекнува од академик Андрија Штампар² – едно од најголемите имиња на хрватската историја на медицината.

Д-р Штампар увидел дека за успех на профилактичната медицина е неопходно подобрување на социјалната положба на населението, а тоа би се постигнало со намалувањето на економските штети од добиточните зарази. Така, д-р Андрија Штампар осмислува концепт за дијагностичка установа во која под ист покрив хуманите и ветеринарните доктори заеднички работат на искоренувањето на опасните заразни болести што ги загрозуваат здравјето и животите на луѓето, на животните, и на луѓето и на животните заедно. Поради ова, може да се каже дека д-р Штампар има осмислено концепт што многу наликува, односно му претходи, речиси, девет декади на концептот за „едно здравје“, развиен во почетокот на овој век.³

---

² Академик Андрија Штампар (1888 – 1958) бил хрватски лекар, специјалист по хигиена и социјална медицина, професор на Медицинскиот факултет во Загреб и втемелувач на социјалната профилактична медицина во тогашна Југославија. Бил еден од втемелувачите на јавноздравствените установи во некогашна Југославија, автор на Уставот и прв претседавач со Светската здравствена организација (WHO) во 1948 година. Исто така, од 1947 година до смртта бил претседател на Југословенската академија на науките и уметностите (ЈАЗУ).

³ Концептот „едно здравје“ е колаборативен, мултидисциплинарен концепт којшто се спроведува на локално, државно, регионално и глобално ниво – со цел обезбедување оптимални здравствени услови преку интеракција на луѓето со животните и со животната средина. Меѓу другото, подразбира непосредна соработка меѓу хуманата и ветеринарната медицина. Како концепт се развива од 2009 година.

Поради тоа, во 1925 година во Скопје бил формиран Заводот за тропски болести (подоцна ќе биде преименуван во Хигиенски завод, всушност тоа е денешниот Институт за јавно здравје). Заводот бил лоциран на падините на Водно, во близина на тогашната железничка станица. Во Бактериолошкото одделение на овој завод постоел и Ветеринарен отсек. Ист ваков отсек бил отворен и при тогашниот Дом за народно здравје во Битола, а во почетокот на 1927 година сличен отсек бил отворен и во Штип. Ветеринарниот отсек во Битола работел само 5 месеци, а отсекот во Штип работел до 30.4.1929 год., кога бил укинат. Отсекот во Скопје прво работел со прекини, така што во 1926 година работел само 4 месеци, и дури од 14.3.1927 година започнал со континуирана работа.

Задача на Заводот за тропски болести во Скопје била испитување и искоренување на егзотичните заразни болести кај луѓето и кај животните кои биле карактеристични за ова поднебје. Имал територијална надлежност над тогашната Вардарска бановина (административна област со површина 38389 km² и 1 575 185 жители, во која спаѓале територијата на денешна Р Македонија, делови од денешна Р Србија до северно од Лесковац, и делови од денешна Р Косово: северозападно од Приштина и западно од Призрен).⁴ Како што кажавме, Ветеринарниот отсек бил во составот на Бактериолошкото одделение и се состоел од еден ветеринар, кој, главно, се занимавал со добиточните болести, ги примал и ги обработувал извештаите за овие болести. Овој вете-

---

⁴ Георги Граматиковски, Богоја Стојановски: Епизоотиолошка слика на заразните болести во СР Македонија 1927 – 1977, Ветеринарен институт „Скопје“ – Скопје, 1985.

ринар соработувал и со Одделението за маларија и со Паразитолошкото одделение. Ветеринарите што ќе работат во Хигиенскиот завод во Скопје во текот на целиот период меѓу двете светски војни се, главно, Хрвати, што е разбирливо, бидејќи во тоа време единствениот ветеринарен факултет во Кралството е Ветеринарниот факултет во Загреб, формиран 1919 година (Ветеринарниот факултет во Белград ќе биде формиран дури во 1936 година).

Прв раководител на Ветеринарен отсек во 1927 година бил тогаш младиот д-р Јосип Жежиќ (подоцна универзитетски професор и академик). Во периодот 1925 – 1927 година Отсекот уште се дефинирал по кој пат ќе се одвива неговата работа и постепено во тоа се успеало благодарение на одличните организациски способности на д-р Жежиќ кој во 1927 година создал програма за искоренување на ензоотските зарази по пат на имунизација, додека лабораториската дијагностичка работа била ставена во втор план. Поради појавата на некои нови зарази, оваа програма се менувала и се приспособувала кон новосоздадените услови.

Академик Јосип Жежиќ (1899 – 1981)⁵ бил роден во с. Крмпоте кај Нови Винодолски (денешна Хрватска). Дипломирал на тогашната Висока ветеринарна школа во Виена (Tierärztliche Hochschule Wien) во 1924 година, а во 1925 година докторирал на Ветеринарниот факултет во Загреб. Во 1925 година бил назначен за раководител на Ветеринарниот отсек при Бактериолошкото одделение на тогаш формираниот Завод за тропски болести (подоцна Хигиенски завод) во Скоп-

---

⁵ Hrvoje Gomerčić, Vesna Vučevac Bajt (ur.): Zaslужni hrvatski veterinari II, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003.

је, каде што мошне успешно ја организирал работата на овој отсек.

Во Скопје се задржал во периодот 1925 – 1928 година, по што заминал на Ветеринарниот факултет во Загреб. Во 1933 година учествувал во формирањето на Ветеринарната експериментална станица во Загреб, од која подоцна настанал денешниот Хрватски ветеринарен институт во Загреб. По војната учествувал и во основањето на Ветеринарниот факултет во Сараево, каде што станал редовен професор и тук работел следните 20 години, до пензионирањето.

Со формирањето на Ветеринарната експериментална станица во Загреб 1933 година, во што д-р Жежиќ имал главна улога, настанал вистински „бум“ во тогашното ветеринарство, бидејќи почнале да се произведуваат вакцини и серуми со кои почнале успешно да се искоренуваат многу заразни болести, кои дотогаш му нанесувале многу штети на сточарството во целата тогашна држава, како што биле антраксот и овчите сипаници. Со вакцината против антракс произведена во оваа станица во Македонија во 1936 година биле вакцинирани 50 000 грла овци. Серумот против овчите сипаници (меѓу ветеринарите познат како „Јежиќева лимфа“) помогнал во тоа кога оваа болест се појавила во 1937 година во неколку региони на Македонија, за кусо време да биде згасната.

Иако престојот на д-р Жежиќ во Ветеринарниот отсек во Скопје бил мошне кус (само две години), тој е значаен зашто тогаш е поставен принципот на работа којшто ќе се применува во следните години. За ова д-р Жежиќ имал поддршка од другите колеги во Заводот, како и од заводската управа, а особено му помагале д-р Стјепан Пласај и д-р Људевит Јурак, професори од Ветеринарниот факултет во

Загреб. Освен д-р Жежиќ, голем придонес во работата на Отсекот во тие први години имал и д-р Шимун Дебелиќ, кој подоцна, исто така, ќе биде професор на Ветеринарниот факултет во Загреб, како и д-р Ресман и д-р Чолак.

Работата во Ветеринарниот отсек била доста обемна. Во почетокот во Отсекот работел само д-р Жежиќ, а подоцна му се придружуваат уште еден колега ветеринар и еден служител. Овој дефицит на лабораториски, а особено на теренски стручњаци, оневозможувал лабораториска работа во поширок обем, па лабораториските стручњаци морале да се занимаваат и со теренска работа. Од друга страна, во тоа време македонскиот селанец, речиси, и не знаел за ветеринари, а уште помалку за помошта што може да му ја даде ветеринарот при разни заразни и незаразни болести кај животните. Населението во почетокот било недоверливо и требало многу волја и енергија за работа, за со добри резултати сточарот да се убеди дека ветеринарната наука е способна да му го излечи добитокот. Често се одело во села во кои не само што никогаш претходно не виделе ветеринар, туку не ни верувале дека постои лекар за добиток. Д-р Жежиќ и неговите колеги од Отсекот тука дале голем придонес за афирмирање на ветеринарната наука. Покрај теренската практика, на Отсекот се произведувале, за локални потреби мали количества поливалентни вакцини против тифус кај кокошките и против паратифус кај свињите. Се вршела и контрола на квалитетот на вакцините, на лекарствата и на средствата за уништување на паразитите.

Посебен проблем претставувало беснилото, бидејќи само во 1928 година имало 7 смртни случаи на беснило во разни реони на Македонија. Вработените во отсекот имале активности и во поучувањето и просветувањето на народот. По

заминувањето на д-р Жежиќ на Ветеринарниот факултет во Загреб во 1928 година, раководител на Отсекот станал д-р Фрањо Млинац, уште еден иден универзитетски професор на ветеринарните факултети во Белград и во Загреб, кој на оваа позиција останал до 1939 година. Кога дошол на чело на Отсекот во 1928 година, д-р Млинац, веќе затекнал добро зацртан пат и насоки на работата, така што работата му била олеснета. Д-р Жежиќ мошне солидно го упатил во сите подробности и му помогнал во натамошната ориентација.

Проф. д-р Фрањо Млинац ⁶(1898 – 1976) бил роден во Тузла (денешна Босна и Херцеговина). Во 1919 година се запишал на новоотворената Висока ветеринарна школа (денес Ветеринарен факултет) во Загреб, каде што дипломирал 1928 година. Истата година заминал во Скопје и се вработил на Ветеринарниот отсек при Хигиенскиот завод (каде што пред него бил д-р Јосип Жежиќ). Во следните две години станал раководител на Ветеринарниот отсек, а во 1931 година кога овој отсек станал самостојно Ветеринарно одделение, д-р Млинац бил, исто така, неговиот прв раководител. Во 1930 година докторирал на Ветеринарниот факултет во Загреб. За време на својот десетгодишен престој во Хигиенскиот завод во Скопје (1929 – 1939), д-р Млинац со голем ентузијазам ги поминал сите краишта на Македонија, посветено работејќи на дијагностицирањето, истражувањето и искоренувањето на добиточните заразни и паразитарни болести. Д-р Млинац и неговиот колега, д-р Бранко Освалд, во 1934 година објавиле статија во „Југословенски ветеринарски гласник“ што е прв извештај на Балканот за парализата предизвикана од крлежи (tick paralysis), којашто авторите ја опишуваат со на-

---

⁶ исто.

родното име *шимџира*.⁷ Во искоренувањето на зоонозите д-р Млинац тесно соработувал со лекарската здравствена служба. Организиран и одржувал бројни курсеви и предавања за ветеринари и за сточари. По заминувањето од Скопје започнал кариера на универзитетски професор, најпрво на Ветеринарниот факултет во Белград (1939 – 1941), а подоцна на Ветеринарниот факултет во Загреб (1941 – 1969).

Во 1931 година Отсекот се издвоил во посебно Ветеринарно одделение, кое во 1932 година добило и посебна зграда, до големата зграда на Хигиенскиот завод. Во 1933 година, по наредба на Министерството за земјоделие, на Одделението му била зголемена и територијалната надлежност (покрај територијата на тогашна Вардарска бановина, биле вклучени и повеќе срезови од Зетската бановина, при што биле опфатени Санџак, делови на денешните Р Косово и Р Црна Гора).

Според податоците, Ветеринарното одделение при Хигиенскиот завод во Скопје во тоа време било „референтна лабораторија“ за болеста сакагија, односно во него се вршело потврдување на сакагијата, на ниво на целата тогашна држава.

Покрај стручната, Одделението имало и едукативна дејност. Во првите 10 години биле одржани повеќе предавања за сточарите и за младината и биле одржувани специјални курсеви за учениците од Учителската школа. Во градот се одржувале предавања на разни теми (беснило, односот на човекот кон животните, хигиена на хранителните продукти од животинско потекло итн.), се делеле плакати и летоци, се прикажувале филмови, а се пишувале и научни трудови.

⁷ F. Mlinac: Deset godina veterinarskog, laboratorijskog, epizootiološkog i higijenskog rada u Južnoj Srbiji. Jugoslovenski veterinarski glasnik, br. 10, 1937, стр. 309-408.

Ветеринарното одделение имало добра соработка и со другите одделенија на Заводот. Одделението се грижело за опитните (експериментални) животни за потребите на целиот Завод, така што сите негови одделенија секогаш имале на располагање соодветен број опитни животни. Со опитни животни понекогаш биле снабдувани и подрачните установи, а нивниот вишок им бил продаван на други лаборатории во државата.

Одделението, исто така, им давало потребни упатства и совети на одделни установи и на приватници. Подготвувале планови за штали, ѓубришта и сл., со градските власти во Скопје соработувале во изработката на планови за контрола на млекото.

Ветеринарите во Одделението биле посветени на работата и во нивната сталешка организација (Југословенското ветеринарно здружение), каде што давале корисни коментари, ја следеле стручната литература, и настојувале колку што може повеќе да се набавуваат стручни книги и списанија, кои несебично им ги позајмувале и на колегите ветеринари надвор од Одделението. Издавачката дејност, исто така, се развивала од година во година. Така, ако до 1928 година бројот на објавени статии бил 6, во следните 10 години, т.е. до 1936 година достигнал до 25.

Извршената работа на ветеринарите од ова одделение во период од неполни 16 години, во услови какви што владееле тогаш, во средина во која една стручна дисциплина за првпат почнува да дејствува, била во вистинска смисла пионерска работа. Постигнатите резултати се должеле на нивниот идеализам, ентузијазам, самопрегорност во работата, нивниот морал, и секако, на нивната стручна подготвеност. Подоцна многумина од нив ќе станат универзитетски

професори и еминентни претставници на ветеринарната медицина во тогашна Југославија. Нивната големина се гледа во визионерската изјава на д-р Жежиќ од 1928 година: „*Да се надеваме дека ова одделение ќе се развие во модерен завод кој ќе има доволно персонал и материјални средства за да се задоволат потребите што ги поставува ветеринарната епизоотиолошка и хигиенска служба.*“⁸

Од ова Ветеринарно одделение при Хигиенскиот завод во Скопје потекнува и повоениот Бактериолошки ветеринарен институт во Скопје, основан со решение на Президиумот на АСНОМ од 15.12.1944 год. (Сл. весник бр. 1/44⁹). Подоцна ќе го смени називот во Ветеринарен институт и во следните децении ќе стане водечка ветеринарна научна установа, најпрво во поранешна СФР Југославија, а подоцна и во самостојна Република Македонија, за во 2004 година да се приспои кон Факултетот за ветеринарна медицина во Скопје.

Првите ветеринари по Првата светска војна во вардарскиот дел од Македонија биле руски емигранти. Постепено со развојот на ветеринарната служба во овој дел на Македонија, веќе во триесеттите години од минатиот век ветеринарната струка станува атрактивна, така што деца гимназијалци од поимотни семејства започнале да се запишуваат во тогаш единствениот ветеринарен факултет во државата – Ветеринарниот факултет во Загреб. Меѓу првите ветеринарни

---

⁸ Георги Граматиковски, Богоја Стојановски: Епизоотиолошка слика на заразните болести во СР Македонија 1927-1977, Ветеринарен институт „Скопје“ – Скопје, 1985.

⁹ Службен весник на Федералната единица Македонија во Демократска Федеративна Југославија, бр. 1, стр. 25 (свечено издание по повод 25-годишнината од Првото заседание на АСНОМ, 18.2.1970 год.), Собрание на Социјалистичка Република Македонија.

доктори со потекло од Македонија, дипломирани во Загреб се истакнуваат: Трајко Божиновиќ Шалински, дипломиран во 1932 година, подоцна директор на Ветеринарниот институт во Скопје (1947 – 1966), Тодор Хаџимитков, дипломиран во 1933 година, Ристо Наумов, дипломиран во 1934 година¹⁰, потоа Георги Граматиковски, дипломиран 1940 година, подоцна директор на Ветеринарниот институт во Скопје (1966 – 1973) и Спиро Калински, дипломиран 1940 година, подоцна началник на управата за ветеринарна служба во Министерството за земјоделие и шумарство на НРМ (1947 – 1948) и научен работник во Ветеринарниот институт во Скопје (1948 – 1979). Во тоа време Македонија го добива и својот прв доктор на ветеринарни науки – Тодор Хаџимитков, докториран, исто така, на Ветеринарниот факултет во Загреб во 1934 година.¹¹ До почетокот на Втората светска војна во април 1941 година, на Ветеринарниот факултет во Загреб дипломираше вкупно 21 ветеринарен лекар од Македонија, а за време на бугарската окупација (1941 – 1944), во Загреб дипломираше 5 ветеринарни лекари.¹²

По ослободувањето во Македонија постојат две ветеринарни научно-специјалистички установи – Ветеринарниот бактериолошки институт (формиран во 1944 година, во 1953 година преименуван во Ветеринарен институт) и Центарот за вештачко осеменување и стерилитет (формиран 1953 година, денес Институт за сточарство), но не постои високообразовна ветеринарна установа – факултет. Поради ова НР/СР Македонија со ветеринарни кадри ќе се здобива

---

¹⁰ Македонска ветеринарна комора: 50 години ветеринарна служба на Република Македонија (1945 – 1995), Скопје, 1996.

¹¹ Исто.

¹² Исто.

преку ветеринарните факултети во Загреб, Белград, а подоцна и Сараево. За жал немаме податоци за тоа колкав е бројот на ветеринарни лекари од Македонија дипломирани во Загреб, во однос на вкупниот број ветеринарни лекари во Македонија во периодот 1945 – 1991 година, но има податоци за ветеринарни лекари кои магистрирале, односно докторирале на Ветеринарниот факултет во Загреб, за подоцна да остварат научничка или универзитетска кариера.¹³ Следи преглед на ветеринарните доктори од Македонија кои дипломираше/магистрираше/докторираше на Ветеринарниот факултет во Загреб во периодот на СФР Југославија (1944 – 1991):

– д-р Наум Наумов, докториран во 1946 година, научен работник во Ветеринарниот институт во Скопје;

– д-р Благој Васков, докториран во 1952 година, универзитетски професор на Земјоделскиот факултет во Скопје (денес Факултет за земјоделски науки и храна);

– д-р Никола Мицев, дипломиран 1939 година, докториран 1954 година, прв директор на Ветеринарниот бактериолошки институт (1945 – 1947), универзитетски професор (1947 – 1979) и декан (1954 – 1955) на Земјоделскиот факултет во Скопје (денес Факултет за земјоделски науки и храна);

– д-р Борислав Жешков, докториран во 1961 година, научен работник на Ветеринарниот институт во Скопје;

– академик Георги Ефремов, дипломиран 1956 година, универзитетски професор на Земјоделскиот факултет во Скопје, министер за образование во првата влада на Република Македонија, претседател на Македонската академија на науките и уметностите (МАНУ);

---

¹³ исто.

Хрватска и Македонија – 30 години независност и пријателство

– д-р Трајко Нечев, специјализација во 1958 година, докториран во 1965 година, научен работник на Ветеринарниот институт во Скопје и негов директор (1973 – 1978);

– д-р Кирил Петков, дипломиран 1954 година, деветмесечна специјализација во учебната 1962/1963 година, докториран 1965 година, универзитетски професор на Земјоделскиот факултет и на Ветеринарниот факултет (денес Факултет за ветеринарна медицина) во Скопје и негов прв декан (1994 – 1996);

– д-р Жарко Маџиров, дипломиран 1955 година, магистриран 1965 година, докториран 1968 година, универзитетски професор на Земјоделскиот факултет и на Ветеринарниот факултет/Факултет за ветеринарна медицина во Скопје;

– д-р Тихомир Лукарев, докториран во 1974 година, научен работник на Ветеринарниот институт во Скопје;

– д-р Ѓорѓи Танев, докториран во 1975 година, научен работник на Ветеринарниот институт во Скопје;

– д-р Цане Пејковски, магистриран 1973 година, докториран 1978 година, научен работник на Ветеринарниот институт во Скопје и негов директор (1978 – 1985), универзитетски професор на Земјоделскиот факултет во Скопје (1995 – 2006);

– д-р Александар Налетоски, дипломиран 1965 година, магистриран 1970 година, научен работник на Ветеринарниот институт, универзитетски професор на Ветеринарниот факултет/Факултет за ветеринарна медицина во Скопје, директор на Ветеринарната управа при Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (1989 – 1993);

– д-р Михаило Зорик, докториран во 1980 година, директор на Ветеринарната управа при Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (1995 – 1996);

– д-р Коле Поповски, докториран во 1980 година, научен работник на Ветеринарниот институт, универзитетски професор на Ветеринарниот факултет/Факултет за ветеринарна медицина во Скопје;

– д-р Цветан Мицевски, магистриран 1977 година, докториран 1980 година, научен работник на Ветеринарниот институт, универзитетски професор на Ветеринарниот факултет/Факултет за ветеринарна медицина во Скопје;

– д-р Георги Мицковски, магистриран 1978 година, докториран 1990 година, научен работник на Ветеринарниот институт и негов директор (1989 – 2004), универзитетски професор на Ветеринарниот факултет/Факултет за ветеринарна медицина во Скопје;

– д-р Методија Додовски, магистриран 1978 година, докториран 1991 година, научен работник на Ветеринарниот институт, универзитетски професор на Ветеринарниот факултет/Факултет за ветеринарна медицина во Скопје и негов прв продекан (1994 – 1996), како и декан (1996 – 2002).

Од овој преглед се гледа дека најголем дел од овие ветеринарни доктори се научен кадар на поранешниот Ветеринарен институт во Скопје, односно дека Ветеринарниот факултет во Загреб одржувал плодна соработка со Ветеринарниот институт во Скопје во целиот период до распадот на заедничката држава, којашто продолжила и по осамостојувањето на Македонија во 1991 година, додека во тогаш формираниот Ветеринарен факултет (денес Факултет за ветеринарна медицина) во Скопје не се создадат услови за организирање на постдипломски студии и за изработка на докторски дисертации. При формирањето на ветеринарната насока при Земјоделскиот факултет во 1991 година, односно самостојниот Ветеринарен факултет

во 1994 година, во наставата на првиот македонски ветеринарен студиум се вклучени 18 наставници, од кои 10 се дипломирани, магистрирани или докторирани на Ветеринарниот факултет во Загреб, како и 17 соработници (помлади асистенти и асистенти), од кои 10 се дипломирани или магистрирани во Загреб. Овие вториве го сочинуваат сега веќе повозрасниот наставно-научен кадар на денешниот Факултет за ветеринарна медицина во Скопје. Соработката меѓу Факултетот за ветеринарна медицина во Скопје и Ветеринарниот факултет од Загреб е и денес на највисоко можно ниво, регулирана со билатерален договор за соработка, во којшто е вклучена размена на наставен кадар и студенти, и учество во заеднички проекти. Покрај ова, Ветеринарниот факултет во Загреб му дава поддршка на Факултетот за ветеринарна медицина во Скопје во неговата стратешка определба за полноправно членство во Европската асоцијација на установи за ветеринарна едукација (EAEVE).

Паралелно со соработката меѓу инситуциите, непречено се одвива и соработката меѓу сталешките здруженија – Ветеринарната комора на Република Македонија (ВКМ) и Хрватската ветеринарна комора (ХВК). Оваа соработка особено се интензивира за време на претседателувањето со ВКМ на д-р Томислав Николовски (2013 – 2022), кој е, исто така, поранешен студент од Загреб и се официјализира со потпишувањето на билатералниот Договор за соработка/ /Sporazum o suradnji меѓу двете комори во Опатија во 2017 година. Соработката опфаќа струковно поврзување и стручно усовршување на членовите, застапување на сталешките интереси, развој на дигнитетот на ветеринарната струка, како и размена на искуства. Оваа соработка создаде добра клима којашто овозможи бројни ветеринарни практичари

од Македонија да се усовршуваат за специјалисти на Ветеринарниот факултет во Загреб. За големата почит што ја имаме ние ветеринарните доктори од Македонија кон Хрватска и кон Ветеринарниот факултет во Загреб сведочи и тоа што на јубилејот по повод 100-годишнината од основањето на Ветеринарниот факултет во Загреб во 2019 година, присуствуваа две делегации од Македонија: една од Факултетот за ветеринарна медицина во Скопје и една составена од поголема група ветеринарни доктори некогашни студенти на Ветеринарниот факултет во Загреб, членови на Ветеринарната комора на Република Македонија.

Сево ова го потврдува големиот удел на ветеринарните доктори од Хрватска, како и на Ветеринарниот факултет од Загреб како установа, во развојот и подемот на ветеринарната струка и на ветеринарната наука и едукација во Македонија.

Диме ПАТАЈКОСКИ

UDK 7.097(497.7:497.5)“1991“

новинар, уредник

Македонска радио-телевизија – Скопје

Република Македонија

ОСАМОСТОЈУВАЊЕТО НА РЕПУБЛИКА ХРВАТСКА НИЗ ПРИЗМАТА НА АРХИВАТА НА МАКЕДОНСКАТА РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА

Од историското „Зборуе Радио Скопје...“ на првиот директор на Радиото, Владо Малески, кој со малобројна екипа ентузијастички – новинари и техничари, го реализираа првиот директен пренос од Второто заседание на АСНОМ на 28 декември 1944 година, па сè до денес, Македонската радио-телевизија прерасна во институција – создавач и чувар на целокупното аудио-визуелно богатство на Македонија. Радиото со своите почетоци од 1944 година, како и Телевизијата од 1964 година, со масовното производство на сопствена програма, овозможија овој некогаш единствен медиум да стане не само хроничар на целокупните случувања во Републиката, туку и активен учесник во развојниот пат на младата македонска држава. Радио-телевизија Скопје, подоцна трансформирана во Македонска радио-телевизија израсна во национална институција која не служеше единствено како систем и мрежа за јавно информирање, туку стана и активен поттикнувач и фактор – главен двигател на целокупниот политички, образовен, културен и општествен живот, кој со децении ги артикулира пошироките вредности на граѓанската и демократска заедница.¹

---

¹ Македонската Радио-телевизија со збор и слика, Скопје, 1994.

Како дел од системот на ЈРТ (Југословенската радио-телевизија), Радио-телевизија Скопје, покрај тоа што продуцираше и емитуваше програми од Македонија, исто така создаваше програми и на територијата на поранешна Југославија. Во системот на ЈРТ се разменуваа и емитуваа програми од сите Републики, а, исто така, во функција на програмските цели функционираа и дописните центри, кои произведуваа програма и надвор од територијата на Македонија. Тоа придонесе за акумулација на голем број најразновидни програми, кои имаа потреба од стручна и детална разработка, како и нивно соодветно архивирање и чување. Така, во рамките на РТ Скопје, паралелно со програмската продукција, е основано и одделението за Радио и ТВ-документација, кои се задолжени за архивирање и за класификација на сите видови аудио-визуелни дела.

Турбулентниот политички и воен период кој ја зафати Југославија во 1990/1991 година, се рефлектираше и врз работата на јавните сервиси во Републиките, нивното раскинување со Југословенскиот сервис и комплетно самостојно емитување на програмите во своите републики. Но и покрај тоа врските со останатите јавни сервиси од поранешна Југославија, сè уште, беа силни и активни. Генерално по траса се испраќаат видеоприлози, емисии и вести за најважните случувања, за осамостојувањето на републиките и за штотуку разгорената воена ситуација на територијата на поранешна Југославија, кои се емитуваа на програмата на МРТВ во сите свои појаси и дневно-информативни гласила. Во клучниот период на распадот на СФРЈ, Македонската телевизија, генерално преку својот дописник од Загреб, Хрватска, новинарката Мирјана Василева, ги следи и ги регистрира политичките, а подоцна и дел

од воените случувањата на територијата на Република Хрватска, со зголемена екипа на новинари од Телевизијата и радиото. Покрај прилозите, интервјуата и дописните вести, МРТВ преку размена секојдневно добива аудио-визуелни материјали за распадот на СФРЈ, кои денес се чуваат во секторот ТВ-документација на МТВ. Голем дел од продуцираните и емитуваните аудио-визуелни материјали се материјали од сопствено производство, како и материјали продуцирани од ХТВ и РТС, добиени по размена. Овие информативни прилози се емитувани во дневните и вечерните вести, како и во централниот Дневник од 19 и 30 часот на првиот канал на МТВ, а исто така содржински се обработени и анализирани во внатрешно- и надворешно-политичките специјализирани емисии. Бројноста на ТВ-прилозите укажува дека случувањата на територијата на Република Хрватска биле во фокусот на интерес на македонската јавност, а вестите и дневниците често почнувале со информации поврзани со настаните во Хрватска и со распадот на Југославија.

Селектираните аудио-визуелни материјали генерално даваат слика за политичките превирања и настани кои одиграле најзначајна улога на патот кон независноста на Република Хрватска. Во оваа пригода, како извор, се селектирани токму оние материјали што ја генерираат таквата претстава на случувањата. Од распишување на изборите, па сè до закажувањето на референдумот и прогласувањето на независноста, се евидентирани најзначајните политички настани. Покрај ова, се претставени и подготовките околу донесувањето на Уставот на Република Хрватска, како и воените премрежја, кои ќе го навестат и почетокот на конфликтот што, потоа ќе прерасне во војна. Генерално, настаните ги

следат и ги прикажуваат односите и врските меѓу Загреб – Белград – Љубљана, на политички, а потоа и на воен план.

Целокупниот акумулиран аудио-визуелен материјал за распадот на СФРЈ и осамостојувањето на Републиките во 1990/1991 година, денес претставува значаен извор за историјата не само на Република Македонија и нејзините односи со соседите, туку и за историјата на соседните држави инволвирани во овие процеси. Документарни снимки од градови, села, објекти, институции, анкети со граѓани, интервјуа со чинители од политичкиот, економскиот, културниот и спортскиот живот, се само дел од севкупниот материјал со кој располага секторот Документација на МТВ, а се однесува на историјата на Република Хрватска. Сите аудио-визуелни материјали од периодот 1990/1991 година, се архивирани и се категоризирани на лентите „Јуматик“, но за жал тие не се дигитализирани и не се објавени во јавноста денес, поради технички недостаток – немање соодветни машини и финансии за реализирање на овој процес. Таксативно ги наведуваме најзначајните прилози и вести емитувани на програмите на МРТВ во периодот од април/мај 1990 година, сè до осамостојувањето на Република Хрватска на 25 јуни 1991 година. Настаните се регистрирани во картотеката на одделението за Документација при МТВ, со конкретен опис на настанот, датумот на емитување, како и бројот на лента под кои се заведени и архивирани. Лентите „Јуматик“ се солидно зачувани и се во добра состојба.

1. Конференција на Сојузот на социјалисти на Хрватска. 07.04.1990 г. Траење: 1, 00мин. Бр. 5661/90.

2. Собрин на симпатизерите на ХДЗ во Загреб / зборуваат: Фрањо Туѓман, Борис Бузанчиќ и др. / присутни околу 200.000 луѓе. 08.04.1990 г. Траење: 2, 00мин. Бр. 5661/90.

Хрватска и Македонија – 30 години независност и пријателство

3. Пула – предизборни активности во Хрватска / пред насобраниот народ зборува И. Рачан за новиот СКХ / партија на демократски промени. 08.04.1990 г. Траење: 3, 25мин. Бр. 5661/90.

4. Хрватска пред избори – Максимир, Загреб / Пред 70.000 луѓе зборува Мишо Броз и др. кандидати на СКХ – ПДО. 14.04.1990 г. Траење: 1, 30мин. Бр. 5667/90.

5. Собирање на коалицијата на народниот договор – Савка Дабчевиќ–Кучар и др. 15.04.1990 г. Траење: 1, 00мин. Бр. 5667/90.

6. Избори во Хрватска / гласачки места, гласање – А. Марковиќ, Ф. Туѓман – известува М. Василева. 22.04.1990 г. Траење: 1, 45мин. Бр. 5676/90.

7. Избори во Хрватска / главна борба меѓу ХДЗ и комунистите – СКХ – ПДО. 23.04.1990 г. Траење: 2, 00мин. Бр. 5676/90.

8. Избори во Хрватска / повеќе партиски – Туѓман во водство / резултати од гласањето – изјави на Туѓман и Борис Малада – известува М. Василева. 24.04.1990 г. Траење: 2, 10мин. Бр. 5656/90.

9. Избори во Хрватска / гласачки места – гласа И. Рачан. Кадри од Загреб. 06.05.1990 г. Траење: 1, 55мин. Бр. 5693/90.

10. Избори во Хрватска / и натаму води ХДЗ – Туѓман. На второ место СКХ – ПДО. Гласачки места. Пребројување – известува М. Василева. 07.05.1990 г. Траење: 1, 35мин. Бр. 5693/90.

11. Избори во Хрватска / последни резултати на кандидати за Саборот на Хрватска. – известува М. Василева. 08.05.1990 г. Траење: 2, 00 мин. Бр. 5693/90.

12. Хрватска – избори / известува М. Василева / Води ХДЗ – Туѓман. 09.05.1990 г. Траење: 1, 10мин. Бр. 5673/90.

13. Хрватска конференција за печат / за изборите / за И. Рачан и за СКХ гласаа 1/3 од бирачите. 10.05.1990 г. Траење: 2, 40мин. Бр. 5693/90.

14. Хрватска – средба на Фрањо Туѓман и Иво Латин. 10.05.1990 г. Траење: 1, 40мин. Бр. 5693/90.

15. Конференција за печат во ИС во саборот на Хрватска и ССВР во врска со инцидентот на стадионот „Максимир“ во Загреб – кадри од инцидентот. 14.05.1990 г. Траење: 2, 00мин. Бр. 2700/90.

16. Кратка изјава на Ф. Туѓман / во врска со наводното воведување на вонредната состојба во Хрватска. 18.05.1990 г. Траење: 2, 15мин. Бр. 5704/90.

17. Конференција за печат во Хрватска / изгласана недоверба на И. Рачан/ најавена реконструкција на Претседателството на ЦК СКХ – ПДП. 29.05.1990 г. Траење: 2, 25мин. Бр. 5712/90.

18. Нов хрватски парламент / преземање на власта од ХДЗ / нов Претседател на Хрватска – Фрањо Туѓман. 30.05.1990 г. Траење: 1, 20мин. Бр. 5712/90.

19. Конгрес на социјалистите на Хрватска / Жељко Мажар избран за Претседател на Социјалистичката партија на Хрватска. 02.06.1990 г. Траење: 0, 35мин. Бр. 5712/90.

20. Разговор меѓу делегациите на Хрватска и Босна и Херцеговина / Фрањо Туѓман и Н. Дураковиќ 23.07.1990 г.Траење: 1, 20 мин. Бр. 5744/90.

21. Собрание на Република Хрватска / отстрането знамето со петокрака и воведување „шаховница“, бришење на називот социјалистичка, укинување на СИЗ–овите, предупредувачки говор на Фрањо Туѓман против српските и хрватските екстремисти. 25.07.1990 г. Траење: 3, 40 мин. Бр. 5744/90.

22. Средба и разговор на делегациите на Македонија и Хрватска/Ф. Туѓман и В. Митков. 26.07.1990 г. Траење: 2, 00 мин. Бр. 5750/90.

23. Народен собир во Бјеловар – одбележан денот на Востанието на хрватскиот народ, положени венци и цвеќе. 27.07.1990 г. Траење: 2, 35мин. Бр. 5750/90.

24. Загреб – конференција за печат на РО СУБНОР на Хрватска и на ГО СУБНОР на Загреб, борците го истакнуваат своето незадоволство од создавањето на национални партии во Хрватска. 13.08.1990 г. Траење: 3, 15мин. Бр. 5790/90.

25. Книн, панорама на градот, главна улица, плакати за српска автономија, ливчиња за изјаснување, екстериер на зградата во која се сместени просториите на ССНР, ОКСКХ и на радиостаницата, стари сидини над градот. 17.08.1990 г. Траење: 3,05мин. Бр. 5790/90.

26. Симнување на кирилични натписи во Книн, собрани жители кај сообраќајниот знак на Книн, изјава на граѓани од Обровац, заминување на екипата која требаше да го симне натписот. 17.08.1990 г. Траење: 3,15мин. Бр. 5790/90.

27. Загреб – седница на Претседалството на Владата и Претседателството на Саборот, говорат Стипе Месиќ и Јосип Бољковац. 18.08.1990 г. Траење: 2,35мин. Бр. 5790/90.

28. Митинг во Глина за формирање на регионален СУП за Банија и Кордун. 18.08.1990 г. Траење: 2,25мин. Бр. 5757/90.

29. Обровац – Книн, запрени возила на патот пред Книн, препреки на патот, луѓе на улица, Јован Рашковиќ говори на собир, ноќни снимки, ловек со пушка. 18.08.1990 г. Траење: 1,50мин. Бр. 5757/90.

Хрватска и Македонија – 30 години независност и пријателство

30. Книнска околија – ноќе, луѓе на улица, некои со пушки, возила запрени на патот, изјаснување на референдумот за српска автономија, инсerti од Глина. 19.08.1990 г. Траење: 9,00мин. Бр. 5758/90.

31. Книн – новинари пред Собранието, на прашања одговара Душан Вјештица, еден човек бурно расправа со новинарката од Сплит. 21.08.1990 г. Траење: 2,30мин. Бр. 5764/90.

32. Загреб, собир на 20 хрватски политички странки за ситуацијата во Хрватска, тонски акценти од расправата. 21.08.1990 г. Траење: 2,50мин. Бр. 5764/90.

33. Загреб – разговор помеѓу комунистите на Хрватска и Словенија, Рачан, Рибичиќ и други. 22.08.1990 г. Траење: 1,00мин. Бр. 5764/90.

34. Седница на Саборот во врска со настините во Книн, за член на Претседателство на СФРЈ, на местото на Шувар, избран Стипе Месиќ. 24.08.1990 г. Траење: 2,40мин. Бр. 5772/90.

35. Загреб – Туѓман со членовите на уставотворната комисија, тонски акценти од излагањето на Туѓман. 28.08.1990 г. Траење: 4,25мин. Бр. 5773/90.

36. Стипе Месиќ – Поппретседател на Југославија, говори за ситуацијата во Хрватска (во Книнска краина) по откривањето на споменикот на Стјепан Радиќ. 09.09.1990 г. Траење: 3,00мин. Бр. 5820/90.

37. Загреб – седница на владата за ситуацијата во Книнска краина, луѓе пред општината, новинарка. 11. 09. 1990 г. Траење: 1,45мин. Бр. 5822/90.

38. Двор на УНА – протести на Србите. 02.10.1990 г. Траење: 1,40мин. Бр. 5835/90.

39. Книн – баракадирани сообраќајници, камења на патот. 02.10.1990 г. Траење: 1,30мин. Бр. 5835/90.

40. Средба и разговор на делегациите на Словенија и Хрватска, начело со Ф. Туѓман и М. Кучан во Загреб. 03.10.1990 г. Траење: 0,25мин. Бр. 5835/90.

41. Сабор на Хрватска / по говорот на застапникот на Книн – Радослав Тањга, тепачка во парламентот. 04.10.1990 г. Траење: 5,45мин. Бр. 5835/90.

42. Претседателство на Хрватска / во врска со конфедеративниот договор – Ф. Туѓман. 08.10.1990 г. Траење: 1,35мин. Бр. 5838/90.

43. Состојба во Хрватска, улици во Книн, воз на железничка станица, пат со пречки од камења, панорама на Книн. 19.10.1990 г. Траење: 1,00мин. Бр. 5844/90.

44. Реакции во Хрватска / по воведувањето на економските мерки на Србија. 24.10.1990 г. Траење: 1,45мин. Бр. 5849/90.

45. Конгрес на СК Хрватска / го смени името на партијата во демократски промени. 03.11.1990 г. Траење: 0,25мин. Бр. 5861/90.

46. Хрватска / ранети возачи на патот Обровац – Грачац од непознати лица, кадри како лежат во болница. 18.11. 1990 г. Траење: 0,45мин. Бр. 5862/90.

47. Загреб – нова верзија на Уставот на Хрватска /ЗАВНОХ/ темел на хрватскиот суверенитет. 12. 12. 1990 г. Траење: 0,35мин. Бр. 5893/90.

48. Уставна комисија на Хрватска. 19.12.1990 г. Траење: 1,00мин. Бр. 5884/90.

49. Загреб – прогласен новиот устав на Хрватска. Пристутни Ф. Туѓман, М. Кучан и др. 22.12. 1990 г. Траење: 3,00мин. Бр. 2525/88.

50. Божиќни празници во Хрватска – во катедралата Св. Дие, миса за затворенци, сплитски улици, општа атмосфера. 25.12.1990 г. Траење: 0,50мин. Бр. 5880/90.

51. Потпретседателот на Собранието на Хрватска Симо Раиќ поднесе оставка поради тоа што Собранието не покажа интерес за унапредување на хрватско-српските односи. 04.01.1991 г. Траење: 0,30мин. Бр. 5908/90.

52. Претседателство на Хрватска – конференција за печат во врска со книнската криза и хрватско-словенечките односи. Од Загреб известува М. Василева. 07.01.1991 г. Траење: 1,00мин. Бр. 5908/90.

53. Хрватска. Ранет граѓанин од непознат напаѓач. Се наоѓа во болницата во Госпиќ. Се вика Хачимовиќ. 07.01.1991 г. Траење: 0,50мин. Бр. 5908/90.

54. Хрватска/банки – пари, купчиња весници – „Вјесник“. Продавници, самопослуги, народ низ улици. Врне. 09.01.1991 г. Траење: 1,30мин. Бр. 5905/90.

55. Хрватска / Спроведување на одлуката на претседателството на СФРЈ за раформирање на нелегалните воени формации. Кадри оружје – курпуми, пушки, пиштоли, автомати. 20.01.1991 г. Траење: 2,00мин. Бр. 5906/90.

56. Загреб – извештај на М. Василева во врска со предавањето на оружјето од страна на нелегално формираните воени формации, кадри од Загреб, народ, улици, сообраќај, трамваи. 22.01.1991 г. Траење: 1,50мин. Бр. 5906/90.

57. Разговор на делегациите на Србија и Хрватска/Милошевиќ – Туѓман. 25.01.1991 г. Траење: 0,30мин. Бр. 5906/90.

Хрватска и Македонија – 30 години независност и пријателство

58. Разговор на делегациите меѓу Хрватска и Македонија во Скопје. 19.02.1991 г. Траење: 3,40мин. Бр. 5984/90.

59. Митинг во село Даљ. Поддршка на Претседателот на СФРЈ и против политиката на ХДЗ. 24.02. 1991 г. Траење: 1,55мин. Бр. 5992/91.

60. Состојба во Пакрац – оклопни транспортери, градот, луѓе на улица, панорама на околината, полиција, оружје во полициска станица, оклопни возила низ градот. 02.03.1991 г. Траење: 7,55мин. Бр. 5992/91.

61. Повредени во болница од настаните во Пакрац. 03.03.1991 г. Траење: 0,55мин. Бр. 5921/90.

62. Изјава на С. Месиќ – во врска со настаните во Пакрац. 03.03.1991 г. Траење: 0,45мин. Бр. 5921/90.

63. Состојбата во Пакрац, Хрватска. Војска на улица, луѓе, тенкови. 03.03.1991 г. Траење: 1,30мин. Бр. 5921/90.

64. Загреб – како реагираа граѓаните во врска со оставката на Б. Јовиќ, анкетата ја води М. Василева. Кадри, графики со в-ци. 16.03.1991 г. Траење: 2,10мин. Бр. 5924/90.

65. Совет за народна одбрана на Хрватска /Туѓман, Месиќ/во врска со најновите настани во Краина. 01.04.1991 г. Траење: 1,45мин. Бр. 6028/91.

66. Ситуацијата во Хрватска по зачестените инциденти меѓу Србите и Хрватите, за неспокојството и стравот кај Србите, зборуваат една граѓанка и еден граѓанин. 02.04.1991 г. Траење: 2,50мин. Бр. 6021/91.

67. Извештај за ситуацијата во селата, брегот на Дунав, изјава на жени што се префрлиле со децата од другата страна на реката. 06.04.1991 г. Траење: 3,20мин. Бр. 6117/91.

68. Настани во Хрватска во врска со судењето на Шпегељ. Зградата на Воениот суд во Загреб. Оклопни возила, специјалци, искршени стакла на излози, воената зграда, автобуси. 09.04.1991 г. Траење: 1,30мин. Бр. 5977/90.

69. Ситуацијата во Хрватска. Титова Кореница – градот /мирно/ седница на врховништвото на Хрватска Туѓман, Месиќ и др. за проблемите во Хрватска и Книнска Краина. 10.04.1991 г. Траење: 1,00мин. Бр. 5946/91.

70. Странка за демократски промени, Ивица Рачан /тонски/ околу југословенските реформи како и за преместувањето на Ј.Б. Тито во Кумровец. 28.04.1991 г. Траење: 6,25мин. Бр. 6000/91.

71. Киево – оклопни возила на ЈНА (хрватско знаме). 29.04.1991 г. Траење: 2,40мин. Бр. 6000/91.

72. Ситуацијата низ Хрватска – низ улиците на село. Шибеник – скршени прозорци на зградата на Домот на ЈНА, уништени куќи

на Срби, закоп на загиналите. Б. Змејковски во Хрватска. 04.05.1991 г. Траење: 3,00мин. Бр. 6005/91.

73. Борово – опис за влегувањето на специјалците од двајца мештани/искршени прозори, еден од очевидците во болницата кажува како му ги ги заробија двете деца. Продолжува од К – 6003/91. 05.05.1991 г. Траење: 4,00мин. Бр. 6085/91.

74. Ситуацијата во Хрватска по најновите настани во Борово – известува М. Василева. Загреб – протестен митинг против крвавите настани и убиството на македонскиот војник Сашо Гешовски. Изјави на Јосип Манолиќ и С. Месиќ. /титлувано/ – за најновите настани во Борово, изјава на Васил Тупурковски /во студио/ изјава на Ф. Туѓман. Село Борово – селаните Срби бегаат со мали бротчиња. 05.05.1991 г. Бр. 6089/91.

75. Загреб – делегација од фрањевачкиот манастир Рана Шќит кај Фрањо Туѓман. 06.05.1991 г. Траење: 1,10мин. Бр. 6117/91.

76. Извештај од конференција за новинарите во МУП, по терористичкиот напад врз припадник на МУП и ситуацијата во Борово село, Милан Брезак помошник министер за внатрешни работи и Славко Дегориција, заменик секретар за внатрешни работи. 06.05.1991 г. Траење: 4,20мин. Бр. 6117/91.

77. Загреб – изјава на секретарот на српската демократска странка Драгољуб Бурмазовиќ, по нападот врз просториите на странката. Екстериер – ентериер. 06.05.1991 г. Траење: 2,30мин. Бр. 6117/91.

78. Изјава на бискупот Кухарик по настаните во Сплит. 06.05.1991 г. Траење: 2,00мин. Бр. 6117/91.

79. Анкета со граѓаните на Загреб пред референдумот. 06.05.1991 г. Траење: 1,40мин. Бр. 6117/91.

80. Судење во воениот суд во Загреб (Застава филм). 06.05.1991 г. Траење: 1,15мин. Бр. 6117/91.

81. Судење на четворицата во окружниот суд во Загреб, запленето оружје. 06.05.1991 г. Траење: 1,20мин. Бр. 6117/91.

82. Јосип Манолиќ со банкарите од Швајцарската банка, директор на банката. 06.05.1991 г. Траење: 1,30мин. Бр. 6117/91.

83. Сплит – демонстрации и напад врз тенкот, запрени воени возила, знамето на Хрватска на зградата на Воено – поморската команда. 06.05.1991 г. Траење: 1,45мин. Бр. 6118/91.

84. Задар – собирање на смирување на Хрватите и Србите на плоштадот, на присутните им се обрати Никола Олујиќ, Србин од Задар. 06.05.1991 г. Траење: 1,25мин. Бр. 6118/91.

85. Источна Славонија – селата, ситуација, улица во Вуковар, брегот, префрлање на жени и деца во Бачка, изјава на Миленко Милинковиќ, застапник меѓу двете страни, вработени во Белишќе, собир. 06.05.1991 г. Траење: 5,10мин. Бр. 6118/91.

86. Сплит – демонстранти низ улиците со знамиња, олоклопно возило пред ВПО. Траги од куршуми по околните згради, оклопни возила низ градот, изјава, луѓе низ улиците. Траење: 5,30мин. Бр. 6118/91.

87. Вуковар – улици, внатрешност на една куќа. Камиони на пат, луѓе во групи. Траење: 1,10мин. Бр. 6118/91.

88. Задар – демонстрации на учениците низ улиците. Траење: 0,45мин. Бр. 6118/91.

89. Во село над Задар уништен далековод. Изјава на м-р Иван Путанац. Траење: 1,05мин. Бр. 6118/91.

90. Сплит – демонстранти низ улиците пред командата на ВПО, качени на тенкот го фаќаат за гуша тенкистот, се слушаат истрели, еден демонстрант го откорнува пушкомитролезот од оклопното возило. 06.05.1991 г. Траење: 1,20мин. Бр. 6118/91.

91. Искажувања на двајца очевидци од Борово Село за упаѓањето на припадниците на МУП на Хрватска, возила на ЈНА, автобуси со кои дојдоа специјалците, скршени прозорци од истрели, дупки од куршуми на каросеријата, околината. Траење: 6,50мин. Бр. 6118/91.

92. Ситуација во Хрватска, изјава на Ф. Туѓман за Радиото по повод настаните во Сплит (тон + слајд). 06.05.1991 г. Траење: 1,30мин. Бр. 6117/91.

93. Извештај на новинар од Врлика (со слајд). 06.05.1991 г. Траење: 0,45мин. Бр. 6117/91.

94. Сплит – демонстрации луѓе на тенкот пред Воено – поморската област, еден го откорнува пушкомитролезот, демонстрации со транспаренти, скршени прозорци, оклопни возила низ улиците, улица блокирана со приватни возила, камиони, автобуси, милиција, пристаништето, маса народ низ улиците. 06.05.1991 г. Траење: 4,40мин. Бр. 6117/91.

95. Текст од пораката на Јосип Манолиќ, Претседателот на Владата на Хрватска со слајд. 06.05.1991 г. Траење: 1,45мин. Бр. 6117/91.

96. Вуковар – извештај на новинар. Улици, префрлање на жени и деца од српска националност од другата страна на Дунав, чамци крај брегот, возила. 06.05.1991 г. Траење: 1,25мин. Бр. 6117/91.

97. Обраќање на Стипе Ловринчевиќ од општината Вуковар, до граѓаните. 06.05.1991 г. Траење: 1,00мин. Бр. 6117/91.

98. Вуковар – изолирани вработени во општинското Собрание. 06.05.1991 г. Траење: 0,20мин. Бр. 6117/91.

99. Славонски Брод – собир на граѓаните, изјава на Милан Хорватин за настаните. 06.05.1991 г. Траење: 1,30мин. Бр. 6117/91.

100. Добровац – панорама, поправање на оштетениот водовод. 06.05.1991 г. Траење: 1,20мин. Бр. 6117/91.

101. Задар – луѓе на улица, собир. 06.05.1991 г. Траење: 1,15мин. Бр. 6117/91.

102. Извештај од конференција за новинарите во МУП на Хрватска за настаните во Борово село. Тонски акценти од Милан Брезак и Славко Дегориција, траги од куршуми на колата на Стипе Месиќ. 06.05.1991 г. Траење: 8,20мин. Бр. 6117/91.

103. Поддршка на хрватското врховништво од Синдикатот, изјави на Младен Месиќ, Драгутин Лесер, Нико Гуњина. 06.05.1991 г. Траење: 1,40мин. Бр. 6117/91.

104. Славонија – собир на вработените од Белишќе, тенкови низ Осијек, протестен митинг во Винковци, пораката на д-р Златко Крамариќ од општина Осијек. Кадри од градот. 06.05.1991 г. Траење: 1,05мин. Бр. 6117/91.

105. Изјава на Милан Брезак по убиството на МУП – овците во Борово село и за ситуацијата. 06.05.1991 г. Траење: 4, 50мин. Бр. 6119/91.

106. Киево – Потпретседателот на Саборот на Хрватска Владимир Шекс во посета на жителите. Принудно слетал со хеликоптер во кој стрелале, говори пред жителите, изјави на стари жени, изјава на Шекс. 06.05.1991 г. Траење: 6, 00мин. Бр. 6119/91.

107. Задар – протестен собир, луѓе со транспаренти, собир на плоштадот, знаме на половина копје со црни ленти, луѓе извикуваат: „Не ја даваме Хрватска“, „Одмазда“, „Во бој за народ свој“, „Сакаме оружје“ – говорници. 06.05.1991 г. Траење: 8, 25мин. Бр. 6119/91.

108. Ситуација во Хрватска / мирно / по последните настани во Сплит /кадри/. – известува М. Василева. 08.05.1991 г. Траење: 1,31мин. Бр. 6092/91.

109. Фатени тројца припадници на МУП. Запленило оружје, пушки, автомати, муниција, пиштоли, лични карти. Протест во Босанско Грахово против фатените припадници на МУП. Пред народот зборува Мартиќ. 13.05.1991 г. Траење: 6,20мин. Бр. 6100/91.

110. Словенечко – хрватски разговор/Туѓман – Кучан/ 14.05.1991 г. Траење: 1,20мин. Бр. 6089/91.

Хрватска и Македонија – 30 години независност и пријателство

111. Референдум во Хрватска. Весници со наслови и фотографии на Туѓман и Месиќ како гласаат за суверена Хрватска - 94, 2%. 20.05.1991 г. Траење: 4,20мин. Бр. 6078/91.

112. Расцветани цвеќиња, лотоси, млади на улица, хрватско знаме на зграда, млади во кафана, шетачи, седат на клупа, анкета со граѓаните на Загреб – што мислат за денот на младоста? Барикади на патот кон Дубровник. 25.05.1991 г. Траење: 3,25мин. Бр. 6037/91.

113. Загреб – формирана свечена гарда на Претедателот на Република Хрватска / стадион „Максимиr“, свечена обврска. 28.05.1991 г. Траење: 6,40мин. Бр. 6020/91.

114. Саборот на Хрватска. Прогласена самостојноста на Хрватска. Зборуваат повеќе пратеници. 25.06.1991 г. Траење: 7,00мин. Бр. 6135/91.

проф. д-р Теон ЦИНГО

UDK 070(497.5:497.7)“1991“

Институт за национална историја

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

Република Македонија

МАКЕДОНСКАТА НЕЗАВИСНОСТ ВО ХРВАТСКИОТ ПЕЧАТ

Распаѓањето на југословенската федерација претставувало процес кој започнал по смртта на Јосип Броз Тито во 1980 година. Во федерацијата се издвоиле две гледишта по однос на идното уредување на државата. Од една страна, двете најразвиени републики, Словенија и Хрватска, посакувале промени во правец на поголема самостојност и децентрализација, односно голем број на политички фактори во двете држави сметале дека продолжувањето на опстојувањето на федерацијата врз дотогашната пракса не би претставувало ништо помалку од доминантна улога на Србија и постоење на една таканаречена „Србославија“. Од друга страна, пак, српската политика се засновала на тврдењето дека големиот број на српско население, кое живеело надвор од границите на таа република, имало право да ја одреди својата иднина и поради тоа на распаѓањето на федерацијата било гледано како на уште еден обид за разнебитување на српското ткиво. Во тој бран на јакнење на национализмот на територијата на Југославија бил создаден еден биполарен систем во кој на една страна се нашле оние што посакувале распад на федерацијата и создавање на независни држави на границите на дотогашните сојузни републики, додека на другата страна биле оние што

со сите сили се труделе да го зачуваат дотогашниот територијален интегритет на федерацијата. И токму тој поделен југословенски свет имал два идентични делови според бројноста на републиките, поточно ако Словенија и Хрватска и нивните политички раководства биле оние што најмногу го посакувале распадот на Југославија, на другиот пол се наоѓале Србија и Црна Гора чиишто лидери со сите сили се труделе процесот на распаѓање да запре. Помеѓу тие две целосно спротивни појдовни точки, се наоѓале Босна и Херцеговина и Македонија. Политичките раководства во Сараево и во Скопје со сите сили се труделе да го најдат балансот помеѓу двете спротивставени страни, во Босна и Херцеговина поради мешаниот етнички и религиски состав на населението и стравот од избувнување на воен конфликт, додека, пак, во случајот на Македонија постоел страв од тенденциите на албанското население за создавање голема албанска држава, но и поради српскиот експанзионизам и недефинираната позиција на Грција и Бугарија, односно до кој степен нивните влади би биле подготвени да прифатат создавање на една нова држава на Балканот која била именувана Македонија и која престатувала дел од етногеографската област Македонија која била поделена со Букурешкиот мировен договор во 1913 година.

Покрај надворешно-политичкиот фактор на страв, во Македонија се чувствувал и еден вид на скептицизам дали, воопшто, македонската економија би можела да опстои самостојно. Во рамките на Југословенската федерација Македонија и нејзините политички, економски, научни и верски институции ја имале поддршката на Федерацијата, но при евентуалниот распад Југославија таа поткрепа би исчезнала.

Како и во другите југословенски републики, и во Македонија во 1990 година биле одржани првите повеќепартиски избори. Резултатите на изборите не овозможиле да биде создадена цврста влада, па оттука била формирана експертска влада која, како што ќе покаже времето, имала задача да претставува мост меѓу распаѓањето на федерацијата, македонската независност и создавањето на нова, политичка влада.

Настаните кои се случувале во Македонија во периодот помеѓу 1989 и 1991 година биле присутни во хрватскиот печат. Хрватското политичко раководство го поддржувало и го поттикнувало процесот за прогласување независност на Македонија. Прво, поради хрватско-македонските врски од минатото, второ, поради тенденциите за распад на Федерацијата и трето, но не и најневажно, се содржи во фактот што прогласувањето независност на секоја од републиките само ќе го стеснува маневарскиот простор на политичарите кои се залагале за зачувување на Федерацијата.

На таа дихотомија не била имуна ниту македонската политичка елита. Имено, во македонскиот политички кампус постоеле два пола според ставовите во контекст на зачувувањето на целосноста на југословенската федерација или, пак, прогласување на македонска независност, иако мора да се забележи дека постоела и трета група која, чувствувајќи го притисокот од воените настани кои се случувале во Словенија и Хрватска, балансираше меѓу двете спротивставени страни. Во изданието од 1 септември 1991 година во весникот „*Вечерњи лист*“ е пренесена информација во врска со изјавата на членот на претседателството на Југославија, Васил Тупурковски, за унгарскиот весник „*Нейшбагсаг*“ во која тој апелирал Европа да ѝ посвети повеќе внимание на

југословенската криза и преку медијација на европските држави да запрат воените дејствија бидејќи југословенските власти немале капацитет да се договорот тие да запрат. Понатаму, Тупурковски апелирал европските лидери да се ангажираат во барањето на решение преку основање на еден арбитражен механизам и свикување на мировна конференција во врска со Југославија, притоа акцентирајќи дека тој е поборник на ставот за неменливост на југословенските граници и дека до неодамна југословенската армија имала позитивна улога во југословенската криза, меѓутоа по блокадата на Претседателството, Југословенската народна армија почнала да дејствува како полициска структура.¹

На 3 септември 1991 година на страницата 11 во весникот „*Вечерњи лист*“ има објавен текст со наслов „Референдум за Европа“ чиј акцент е ставен врз одржана конференција за печатот во Меѓународниот прес-центар во Белград од страна на претседателот на Република Македонија, Киро Глигоров. Поводот за тој настан бил најавениот референдум на која граѓаните на Македонија ќе се изјаснат по прашањето за самостојноста на македонската држава. Во обраќањето кон новинарите Глигоров, покрај освртот кон претстојниот чин на изразување на волјата на граѓаните, го искажал својот став дека тој иднината на Македонците, но и на сите други европски народи, ја гледа низ призмата на европскиот концепт, односно да се живее без граници, односно тие граници да имаат единствено формален карактер. Глигоров, како што е наведено во текстот, продолжил: *Кога сѐ станува збор за тѐа сѐ Срби или Хрвати или Македонци да живеат во една држава, Македонија сметта дека и за тѐа решение тѐо е во*

---

¹ „*Večernji list*“, 1 септември 1991 год., стр. 11

европската опција. Македонците се најподелен народ во Европа затоа што живеат во четири држави. И покрај тоа Македонија нема територијални претензии кон нејзините соседи. Единствено на што има инсистира е на Македонците кои живеат во другите држави да им се признаат сите човечки и национални права кои се утврдени со европските конвенции. Не бараме ништо повеќе од тоа.² Запрашан за политиката на Бугарија во однос на Македонија во врска со нејзината подготвеност да биде признаена државата, но не и Македонците како одделен народ, Глигоров реплицирал дека непризнавањето на националното чувство било многу повеќе од мешање во внатрешните односи, заклучувајќи дека Македонија сака добрососедски односи со сите соседни држави и дека во меѓународните односи, воопшто, не е вообичаено проценување на националната припадност. Ние сме тоа што сме, имаме и свој јазик и култура и тука сме каде што сме.³

Дописникот на весникот „Гласот на Славонија“ во бројот од 9 септември 1991 година пренесува информација за спроведена анкета од страна на „Нова Македонија“ и неделникот „Пулс“ на 600 испитаници во сите општини во Македонија спроти референдумот. Според таа анкета на претстојниот референдум за самостојна и суверена Македонија би гласале 91,93 проценти од граѓаните, а дека 84,54 проценти би гласале „за“. Анкетата покажала дека 4,54 проценти би гласале „против“, додека процентот на оние што се неодлучни изнесувал 10,76 проценти. Во заклучокот на текстот е наведено дека позитивно се изјасни-

² Ibidem, 3 септември 1991 год., стр. 11

³ Ibidem.

ле припадниците на скоро сите, па и на албанските партии. Единствено, во одговорите на анкетните прашања, припадниците и симпатизерите на Сојузот на комунистите – Движење за Југославија биле категорички против самостојна и суверена Македонија.⁴

Во „Вечерњи листи“ во изданието од 9 септември 1991 година на 10 страница е присутен текст со наслов „ГЛАС ЗА СУВЕРЕНА МАКЕДОНИЈА“⁵ и поднаслов „Малку пред полноќ на главниот плоштад во Скопје претседателот на Република Македонија Киро Глигоров на граѓаните на Македонија им честиташе слободна, суверена и самостојна Македонија“. На почетокот од текстот, дописникот на весникот од Македонија, ја пренесува атмосферата на скопскиот плоштад по пребројувањето на резултатите од одржаниот референдум на следниов начин: *Со шамџањ и айлауз од повеќе илјади граѓани претседателот на Република Македонија Киро Глигоров синоќа малку пред полноќ на главниот плоштад во Скопје на граѓаниите на Македонија им честиташе слободна, суверена и самостојна Македонија. Прославувањето беше засилено со македонската химна „Денес над Македонија се раѓа ново сонце на слободата“, биенје на црковните камбани и испрелување на појуните. Појоа претседателот на комисијата за спроведување на референдумот Никола Конески објави дека референдумот е усвоен. Според сè уште нецелосните податоци, во деловите на Републиката во кои македонското население е мнозинско, на референдумот изледе и за суверена и самостојна Македонија со право да стипи во сојуз со суверените држави од Југославија гласале*

⁴ „Glas Slavonije“, 9 септември 1991 г., стр. 3.

⁵ Со големи букви во оригиналот.

*повеќе од 90 проценти од граѓаниите. Во Западна Македонија тој процент е нешто повисок од 50 проценти.*⁶

Наведено е и дека според последната конференција за печатот којашто ја имал претседателот Киро Глигоров, било предвидено набрзо да биде донесен македонскиот Устав и се посочува дека во преамбулата на Нацрт-уставот, се вели дека Македонија се конституира како национална држава на македонскиот народ и сите граѓани кои живеат во неа, додека темелните принципи на државата се градење на демократијата и владеење на правото, гарантирање на човечките слободи и права, мир, социјална правда и економска благосостојба, осигурување на граѓанската рамноправност и соживотот. На крајот од текстот е цитиран и првиот член од Нацрт-уставот кој предлага Македонија да биде „суверена, самостојна, демократска и социјална држава“, додека суверенитетот на Македонија е неделив, неотуѓив и неизменлив. Секако е интересно што во нацртот се предлага републички граѓани да ги користат „вооружените сили на Македонија“.⁷

Потоа дописникот на весникот констатира дека во избирачките списоци биле запишани 1 452 972 граѓани на Македонија, а се гласало на вкупно 2700 избирачки места во 34 македонски општини, и заклучува дека тој чин за првпат во македонската историја граѓаните на Македонија излегле на референдум за да се изјаснат за суверена и самостојна Македонија со право да стапи во иден сојуз со суверените држави од Југославија. Понатаму се изнесени процентите на излезност во неколку македонски градови, а акцентот е ставен врз градовите каде што излезноста била над 90

⁶ „Večernji list“, 9 септември 1991 г., стр. 10.

⁷ Ibidem.

проценти, како, на пример, во Крушево гласале 95 проценти од гласачите, во Свети Николе 97 проценти, во Пробиштип 92 проценти, а во Штип, според тие податоци, дури и нешто повеќе од 100 проценти од граѓаните кои биле запишани во избирачките списоци, што е објаснето дека многу од оние кои не биле запишани во избирачките списоци гласале приложувајќи ги личните карти.

Под наслов „ИСТОРИСКИ МОМЕНТ ЗА МАКЕДОНСКАТА НЕЗАВИСНОСТ“⁸ дописникот на весникот „Слободна Далмација“ известува за настаните кои се случувале во Македонија на 8 септември 1991 година за време на одржувањето на референдумот. Уште на самиот почеток авторот на текстот констатира дека Македонија тргнала по патот на самостојноста и независноста, а најголемиот доказ за тоа тврдење е фактот што нејзините граѓани кои во голем број излегле на гласачките места што биле распоредени во 2500 единици. Во понатамошниот дел на текстот се пренесуваат статистички податоци за неколку македонски градови во врска со излезноста на референдумот, а е пренесена и информацијата од известувачот на Македонското радио кој соопштил дека преку 50 проценти од населението на Македонија излегло на своите гласачки места. Најревносни биле селаните од Источниот и Централниот дел на Македонија, како и граѓаните на Гевгелија, Прилеп, Штип, Титов Велес, во кои до 14 часот скоро 80 проценти од граѓаните го дале својот глас.

Инаку, известува дописникот, „ајџомсферајџа во гљавниоџи гљад на Македонија, Скопје, е исјолнејџа со акјивносјџи и насјџани кои на гљолемо гљо најавуваајџи истјорискиоџи моменјџи за јрогљасување на македонскајџа независносјџи. По јовод 8 сејјември, денот на референдумскојџо изјаснување за јџоа

⁸ Со големи букви во оригиналот.

дали сѝе за самостојна и независна Македонија со право да сѝаати во иден сојуз со суверени држави, македонскиѝе весници ѝи посветија своиѝе неделни изданија на референдумскоѝо ЗА. Така, на пример, скопскиоѝи ‚Вечер‘ во сѝецијален прилог објави инѝиервју со Крсѝе Црвенковски, ѝо неговаѝа долгогодишна јавна и ѝолиѝичка екскомуникација... Во референдумската кампања особено се истакна Македонската радио-телевизија, која со посѝојаноѝо емѝување на емисии посветени на референдумоѝи значајно влијаеше врз преносоѝи на јавноѝо мислење за сенародноѝо изјаснување. Секако, и ѝојавувањеѝо на првиоѝи независен дневен весник ‚Република‘ е куриозноѝеѝи. Тој весник на своиѝе први сѝраници се прашува: Каде е ѝаѝкоѝо на македонската држава – Лазар Колишевски? Дали ќе гласа и како? Инаку, во јавноѝа, овие денови се огласија и сѝеѝе ѝознаѝи македонски револуционери кои го изнесуваа своето мислење за прѝеѝстојноѝи референдум, освен, се разбира, Лазар Колишевски, кој веќе со години ѝо заминувањеѝо од официјалната македонска ѝолиѝика не сака да глoвори прѝед македонската јавноѝи“.⁹

На крајот од текстот се наведува и улогата на македонската дијаспора во одржувањеѝо на референдумот која учествувала со 200 000 гласови кои биле дадени за создавање на самостојна македонска држава, а е потенциран и фактот дека претседателот на Македонско-канадската федерација во Торонто, Џон Битов, по потекло Македонец, веќе успеал да собере 100 000 долари помош за македонското стопанство.¹⁰

Веќе во следниот број на весникот „Слободна Далмација“ се пренесени резултатите од референдумот во Македонија и прогласувањеѝо на македонската независност. Именувајќи

⁹ „Slobodna Dalmacija“, 9 септември 1991 г., стр. 6.

¹⁰ Ibidem.

го настанот како „Трет Илинден“, дописникот на весникот известил дека „Македонија од денес е суверена и независна“. Понатаму, тој наведува дека „ѿтоа е, во една реченица, резултатот од вчерашното изјаснување на граѓаниите на Македонија. Според зборовиите на Никола Конески, претседателот на Републиката комисија за спроведување на референдумот, конечниите резултати кои претиснигнале од 2305 гласачки места и го потврдиле она што одамна се претиснауваше – Македониите се масовно за суверена и независна Македонија. Од вкупно 1 288 904 регистрирани гласачи, на гласачкиите места излегле 75,75 проценти, од кои 74,14 проценти биле за „македонското судбоносно и историско – ЗА“ – рече Конески.“

Авторот на текстот бил дел од групата новинари кои имале средба со претставникот на Комисијата за спроведување на референдумот со акредитираните новинари од земјата и од странство и на таа средба повторно биле потврдени проценките на македонските официјални претставници дека Македонија и нејзините граѓани овие денови живееле за референдумот без разлика на тоа каде се наоѓале. „Меѓу другото“, – запишал известувачот, „податоциите дека скоро сите Македонци кои живеат во Германија, Австралија, Швајцарија и грузиите земји едногласно беа за суверена Македонија, како и потврдиле дека ова е историски чин за кој денес скоро на секој чекор се говори дека претиснаувачу, прет Илинден“. Така беше и минатата ноќ на македонските улици и пошата каде што Македониите заедно со својот претседател на републиката Киро Глигоров до зори ја прославуваа македонската независност. По тој повод во главниот град на Македонија, Скопје, некаде околу полноќ Глигоров на сите граѓани на Македонија им честиташе суве-

*реносӣ и самосӣојност̄ӣ. Така ѝоминува и генешниот̄ӣ ген – со ѝесни и ӣри.*¹¹

Наведена е информацијата дека голем број од албанското население го бојкотирало референдумот, а потоа, кон крајот на текстот е забележано дека во Скопје, кое во тој период броело околу 700 000 жители, од 90 проценти излезени гласачи, 75 проценти се определиле за суверенитетот на Република Македонија. Сосема на крајот дописникот ги пренесува и информациите дека од вкупно 34 општини во републиката, во 25 општини гласачите излегле во најголем возможен број. А тоа се, меѓу другите, Валандово, Винаца, Делчево, Македонски Брод, Кочани, Прилеп, Крива Паланка, Кратово, Демир Хисар, Гевгелија и други градови во кои повеќе од 90 проценти од гласачите гласале за суверена и независна Македонија.¹²

По бројните текстови кои се однесуваат на спроведениот референдум во Македонија, во хрватскиот печат се наоѓаат и написи кои се однесуваат на упатените честитики до престедателот Киро Глигоров од неколку европски држави, текстови кои се однесуваат на внатрешните состојби во Македонија, но и неколку текстови кои прават анализа на позициите на соседите на Македонија по однос на нејзината независност. Имено, во „*Вечерњи лисѝ*“ во изданијата од 10 и 11 септември 1991 година, се објавени два текста. Првиот, под наслов, „ЗАКАНИ ЗА МАКЕДОНИЈА“¹³ се осврнува на закани исказани од страна на потпретседателот на српскиот парламент Павиќ Обрадовиќ во однос на независноста

¹¹ „*Slobodna Dalmacija*“, 9 септември 1991 г., стр. 4.

¹² Ibidem.

¹³ Со големи букви во оригиналот.

на Македонија што ги искажал во местото Лебане. Во својот говор Обрадовиќ нагласил дека во однос на независноста на Македонија може да се очекува дека Грците, Бугарите и Албанците нема да останат мирни и дека Србија во никој случај нема да остане нем набљудувач на кинешето на делови од нејзината територија во која живее српско население, оценувајќи го референдумот во Македонија како „едносџран акџи ѓреку кој Македонија ја ѓрекинала својата нишка со Србија.“¹⁴ Три дена по осамостојувањето на Македонија, е објавен и текстот под наслов „ОПАСНИ СОСЕДИ“¹⁵ чиј автор е дописникот на весникот во Македонија, Зденко Дука. Во својот напис Дука се осврнува на внатрешно-политичката состојба во Македонија, но прави и анализа на позициите на соседните држави. Тој наведува дека Македонија е третата од поранешните југословенски републики која одлучила да оди по самостоен пат, акцентирајќи дека во однос на Словенија и на Хрватска, македонскиот референдум бил најблаг, односно пред македонските граѓани било поставено прашањето за самостојност или останување во Југославија која би била уредена на конфедеративен принцип, но опцијата за останување во таканаречена скратена Југославија едноставно, за македонските политичари и за македонскиот народ не постоела. „Грижиите за можна агресија и врз Македонија имаат, за жал, основа“, наведува авторот и дополнува „Нејзиноо оџкружување не е ѓријателско, а сџие нејзини соседи со сомнеж ги ѓречекаа ѓодџошовкиите за референдумоџи и одлукаџи“.¹⁶ Понатаму, авторот се осврнува на тенденциите на

¹⁴ „Večernji list“, 10 септември 1991 г., стр. 9

¹⁵ Со големи букви во оригиналот.

¹⁶ „Večernji list“, 11 септември 1991 г., стр 2.

Србија да иницира конфликт и во Македонија, но тоа што било навистина загрижувачки во тој период е најавената средба во Атина, односно таканаречениот бугарско-грчко-српски самит, на кој би учествувале Константин Мицотакис, Димитар Попов и Слободан Милошевиќ и на кој би станало збор за актуелните случувања на Балканскиот Полуостров. Сосема на крајот, дописникот на „*Вечерњи лисѝ*“ во една реченица дава заклучок кој, дури и од денешна временска дисанца, три декади по неговото објавување е актуелен: „*И македонскојто ‚ЗА‘ оѝвора значајни, но неизвесни политички преѝруѝирања.*“¹⁷ Тие значајни, во регионален контекст, и катастрофални, од македонски национален аспект, политички прегрупирања, за жал, сѐ уште, се актуелни и претставуваат дел од нашето секојдневие.

Последните два текста кои се објавени во првата половина на септември 1991 година и се однесуваат на Македонија и на прогласувањето на македонската независност се објавени, исто така, во весникот „*Вечерњи лисѝ*“, обата во бројот од 15 септември. Првиот напис се осврнува на подготвеноста на Бугарија да ја признае независноста на Македонија, но во никој случај и посебноста на македонската нација. Особено е интересен ставот на бугарското политичко раководство дека никакви разговори во врска со иднината на Македонија не би можеле да бидат водени без присуство на македонското политичко раководство, како реакција на најавената средба во Атина на српскиот претседател и на премиерите на Грција и на Бугарија.¹⁸ Вториот напис е именуван како: „Каде ќе одат младите Македонци“ и се осврнува на процесот на регрутирање во Југословенската народна армија кој бил

---

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ „*Večernji list*“, 15 септември 1991 г., стр 10.

спроведуван во Македонија и испраќањето на младите Македонци на воените жаришта во Хрватска. Во текстот се пренесува атмосферата на вознемиреност кај родителите на македонските регрути и постојаните обиди да дознаат каде се наоѓаат нивните синови. Пренесена е и изјавата на македонскиот претседател Киро Глигоров: „Не знаеме каде се распоредени војничките илти се испратени од Македонија и покрај договорите со Армијата дека ќе останат во Републикава. Ние не сакаме да учествуваме во каков било етнички судир и нема потреба за тоа да гинат млади луѓе. Ќе вложиме максимални напори да се разјасни оваа ситуација за да се сиречи веќе вообичаеното, речиси, секојдневно враќање на војничките во ковчези“. ¹⁹ Во продолжение е пренесено и барањето на македонската влада македонските регрути да не бидат испраќани во кризните подрачја и оние што се веќе испратени таму да бидат вратени, со предупредувањето дека во спротивно ќе ја преиспита одлуката за испраќање регрути на отслужување воен рок. Како што е цитирано во објавениот напис македонската „влада уште еднаш истакнува дека не ја смейта за своја оваа војна и дека ја осудува употребата на сила во решавањето на конфликтите, а особено употребата на македонските синови во остварувањето валкани цели. Владата истакнува дека веднаш е потребно да се повлече армијата од судирите, а и од сите други формации, за да може да се ирискат кон договарање.“ ²⁰

Низ историските премрежиња кои се случувале на Балканскиот Полуостров односите меѓу Македонија и Хрватска, односно меѓу Македонците и Хрватите, секогаш биле

¹⁹ Ibidem.

²⁰ „Večernji list“, 15 септември 1991 г.

коректни и исклучително пријателски, во одредени сегменти и филантропски. Факт е дека заемната соработка варираше според обликот и интензитетот, но таа спорадичност која трае повеќе од два века покажува дека честопати дури и индивидуалните напори раѓаат големи придобивки. Во изминатите три декади кога Македонија и Хрватска опстојуваат како посебни држави, врските од минатото продолжуваат да бидат негувани. И фактот што сме тука е само уште една потврда дека таа нишка продолжува да постои. За жал, Македонија и Хрватска имаа и, сè уште, имаат сосема различни насоки. Денес Република Хрватска е модерна држава, со сите атрибути, позитивни и негативни, но најважно од сè е што никој не се дрзнува да ја оспорува нејзината самостојност, ниту пак посебноста на хрватскиот народ. Наспроти тоа, Република Македонија се наоѓа во исклучително тешка ситуација кога еднадвор се негира сè што има македонски предзнак, а однатре тој процес е континуирано поддржуван зад параванот на некакви „повисоки“ цели. Шпанскиот филозоф Џорџ Сантајана, веројатно, никогаш не бил свесен дека кога го создавал своето дело „Животот на разумот“, со само една реченица ја опишал оваа фатаморгана во која, еден век подоцна, се наоѓа македонскиот народ: *„Народ кој не си ја знае историјата е осуден да ја повторува...“*

проф. д-р Елка Јачева-Улчар дипломира-
ла (1991), магистрала (1998, на тема „Кус-
тендилски триод – јазична анализа) и док-
торира (2005, на тема „Топонимијата на
Тиквешијата“) на Универзитетот „Св. Кирил
и Методиј“, Скопје, Република Македони-
ја. Од 1993 до 2006 работи во Институтот
за старословенска култура – Прилеп, а од
2006 до денес во Ономастичкото одделе-
ние при Институтот за македонски јазик
„Крсте Мисирков“. Автор е на 100-ина ста-
тии посветени на македонскиот јазик, а ка-
ко коавтор се јавува и во неколку значајни
изданија за македонскиот јазик: *Старосло-*
венско-македонски речник (со грчки паралел-
ли) во 1999; *Трескавечки еухолоџиум* (2002),
Котиково Gospel / Кониковско еванџелие (2008),
Толковен речник на македонскиот јазик (т. VI,
2015), *Правоиц на македонскиот јазик* (2015),
Прилози кон Кониковското еванџелие (2020).
Автор е на книгата *Кусиендилски триод – ја-*
зична анализа (2021).

проф. д-р Драгица Поповска е редовен професор во одделението за културна историја при Институтот за национална историја, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Нејзините истражувања се во областа на социокултурната антропологија и културна историја. Нејзиниот научен интерес во последните години е насочен кон истражување на македонското општество во историски и современ контекст, со посебен фокус на колективното/општествено меморирање: идеи, перцепции, практики, кои во општествени рамки се пласираат преку: националните празници, спомениците, учебниците, медиумите. Драгица Поповска е автор на седум монографии и на голем број научни трудови објавени во меѓународни научни списанија.

насл. вон. проф. Мими Ѓоргоска-Илиевска, универзитетски професор на Факултетот за Драмски уметности по предметот аудио-визуелно архивирање. Повеќе од 20 години активно работи на полето на филмската дејност и на заштитата на аудио-визуелното наследство. Советник е за библиотечни, аудио-визуелни и фонотечни добра во Управата за заштита на културното наследство при Министерството за култура во врска со законодавството, стратегијата, идентификувањето, заштитата и употребата на културното наследство.

Работела како експерт во Секретаријатот на меѓувладината организација Аудио-визуелна Еурека во Брисел, а потоа осум години ја извршува функцијата директорка на Националниот филмски архив – Кинотека на Македонија и како директорка на Агенцијата за филм на РМ.

Од 2011 до 2017 година била национален претставник за Македонија во Европскиот филмски фонд при Советот на Европа – ЕУ-РИМАЖ, како и прв македонски член во Извршниот одбор на ФИАФ (Меѓународна федерација на филмски архиви) и АЦЕ (Европска асоцијација на кинотеки).

Таа е автор, коавтор и уредник на бројни публикации и статии за историјата и за теоријата на филмот, кураторството, односите меѓу филмот и литературата и заштитата на аудио-визуелното наследство.

Член е на Европската филмска академија, добитничка на бројни домашни и меѓународни награди и признанија.

Vedran Obućina diplomirao je na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu; doktorand je na Sveučilištu u Regensburgu (Njemačka). Specijalizirao se za Bliski istok i islamski svijet, pročelnik je Studijske grupe za Tursku i Bliski istok u Institutu za europske i globalizacijske studije. Polja njegova znanstvenog i istraživačkog interesa su politički islam, politička semiotika islama, iranski studiji, međunarodni odnosi u islamskom svijetu, usporedba politikâ Bliskoga istoka. Govori i predaje perzijski jezik i gostujući je predavač na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Prati utjecaj radikalnih ideologija i stranaka na razvoj demokracije, a bavi se međunarodnim odnosima i sigurnošću. Autor je knjige "Politički sustav Islamske Republike Iran", kao i niza znanstvenih članaka, analiza i izvješća, te sudionik brojnih međunarodnih konferencija. Radio je u različitim međunarodnim organizacijama, medijima i akademskim institucijama.

вон. проф. Лазе Трипков магистрирал на Академијата за ликовни уметности во Варшава (Катедра за графички дизајн) во 2002 година. Истата година започнува постдипломски студии во Лоџ на Катедрата за мултимедија и дизајн. Во 2003 година, како кандидат на докторски студии на Фулбрајт, започнува истражување поврзано со улогата на симболите и иконографијата во Балканскиот Регион.

Неговите дела се претставени на повеќе од 75 меѓународни изложби на графички дизајн – во Варшава, Москва, Лахти, Париз, Њујорк, Мексико, Софија, Загреб, Белград, Прага, Кина итн.

Тој е член на ICO-D, потоа на програмскиот комитет на варшавското Биенале за плакат, коосновач и партнер на Skorje Design Week до 2013 година и национален координатор за креативни индустрии во Министерството за култура на Република Македонија од 2013 до 2016 година.

Учествувал на многу конференции низ Европа, држел предавања и работилници, бил дел од жириито на многу познати фестивали, натпревари и конференции. Добитник е на низа меѓународни награди за дизајн.

Бил продекан на Факултетот за дизајн и мултимедија на Универзитетот Доња Горица во Подгорица, директор на Музејот на современа уметност во Скопје и извршен директор на Европско-кинеската меѓународна асоцијација за култура и дизајн со седиште во Белгија. Моментално работи како вонреден професор на факултетот за уметност и дизајн на Меѓународниот балкански универзитет во Скопје.

проф. д-р Игор Улчар е роден во 1966 година во Скопје. Дипломира на Ветеринарниот факултет во Загреб (Хрватска) во 1993 година. Магистерски студии завршува на Медицинскиот факултет во Скопје 2001 година, а докторира на Факултетот за ветеринарна медицина во Скопје во 2005 година.

На Факултетот за ветеринарна медицина е вработен во 1994 година како помлад асистент на предметот Патолошка физиологија, а во периодот 1995 – 2005 година изведува практична настава и по предметот Физиологија на животните. Во 2001 година е избран во соработничкото звање асистент, во 2005 година во наставно-научното звање доцент, во 2010 година во вонреден и во 2015 година во редовен професор.

Досега има остварено четири индивидуални мобилности: една преку програмата Tempus/Phare во Виена 1998 година, две преку програмата СЕЕРУС во Будимпешта 2007 и во Загреб 2017 година, и една преку програмата Erasmus+ во Загреб 2022 година. Исто така има учествувано и во три едукативни проекти.

Во периодот 2011 – 2013 година, и во 2017 – 2021 година ја извршувал функцијата продекан за настава.

Проф. д-р Улчар досега има објавено 58 научни и стручни трудови. Коавтор е на два учебника. Бил член на стручната редакција на македонското издание на книгата „Ветеринарна медицина“ од Ото М. Радоститс, Клајв Ц. Геј, Кенет В. Хинчклиф, Питер Д. Констејбл (Табернакул, 2010).

Диме Ратајкоски е роден во Скопје во 1983 година. Дипломирал во 2006 година на Филозофскиот факултет во Скопје, а моментално е магистрант на Институтот за историја при Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје. Од 2009 година ја посетува Академијата за новинарство и документаристика CIRCUM во Нирнберг, Германија. Работи како новинар и уредник во Македонската радио-телевизија. Од 2011 година е уредник на Културно-документарната програма на МТВ1, каде што се јавува како сценарист и автор на голем број документарни филмови, ТВ-емисии и репортажи. Од 2012 година е главен и одговорен уредник на МТВ1. Од 2019 година Ратајкоски е дел од мрежата на Европската радиодифузна унија (ЕБУ), како сертифициран меѓународен предавач и модератор во областа на новинарството. Член е на Друштвото на писателите на Македонија. Автор е на бројни емисии, документарни портрети и публицистички текстови.

проф. д-р Теон Цинго дипломирал, магистрирал и докторирал на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Република Македонија. Завршил постдокторски студии на Универзитетот во Риека, Република Хрватска. Автор е на десетина монографии и зборници на документи. Работи како научен советник/редовен професор и раководител на Балканолошкото одделение во Институтот за национална историја во Скопје, Република Македонија. Учествувал на повеќе од 40 меѓународни конференции, семинари и тркалезни маси во 12 држави. Бил делегат од Република Македонија во Научниот комитет при International Holocaust Remembrance Alliance и визитинг-професор на Универзитетот во Лајпциг. Учествувал во десетина меѓународни и национални проекти од кои најзначајни се „Verrechtlichungsprozesse“, во организација на Институтот GWZO, Лајпциг и „Oral history interviews of the Former Yugoslavia Witnesses Documentation Project in Macedonia“, во организација на United States Holocaust Memorial Museum – Washington.

Sunakladnici

Makedonski kulturni forum, Pula
“Josip Turčinović”, Pazin

Prijelom i grafička oprema

Aldo Kliman

*Priredivanje elektronskog izdanja zbornika
dovršeno je u studenome 2022.*

ODRŽANI MEĐUNARODNI OKRUGLI STOLOVI
MAKEDONSKOG KULTURNOG FORUMA
od 2008. do 2022. godine

U SLAVU JEZIKÂ / U SLAVU MAKEDONSKOG JEZIKA
Konikovsko jevanđelje

I SUNCE JE ZVIJEZDA
*Makedonska nacionalna manjina u Egejskoj i Pirinskoj Makedoniji
u kontekstu europskih integracija*

MAKEDONIJA NA JEDNOM MJESTU
*Integritet i integracija islamiziranih Makedonaca – Torbeša i Goranaca
u suvremeno makedonsko društvo, s posebnim osvrtom na položaj
Torbeša i Goranaca u Republici Hrvatskoj*

MAKEDONIJA JE MOJE IME
*Uloga makedonske dijaspore i podijeljene Makedonije
u povezivanju makedonskog nacionalnog bića*

140 GODINA OD ROĐENJA GOCE DELČEVA
Makedonija u 20. stoljeću

MAKEDONIJA: IDENTITET, SUVERENITET, SLOBODA
Glasnost za Makedoniju!

MAKEDONIJA, HRVATSKA I EUROPA
100 godina od Versaillesa

MAKEDONSKI FENIKS
100 godina od rođenja velikana Blaža Koneskog

HRVATSKA I MAKEDONIJA
30 godina neovisnosti, prijateljstva i suradnje

